

ISSN 2078-77-82

*Теорія
і практика*

управління соціальними системами

*ФІЛОСОФІЯ
ПСИХОЛОГІЯ
ПЕДАГОГІКА
СОЦІОЛОГІЯ*

4'2011

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ: філософія, психологія, педагогіка, соціологія

Щоквартальний науково-практичний журнал 4'2011

Засновники видання: Національний технічний університет „Харківський політехнічний інститут”, Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди, Українська інженерно-педагогічна академія.

Видання засновано у 2000 р.

Держвидання

Свідоцтво: КВ №5212 від 18.06.2001 р.

КООРДИНАЦІЙНА РАДА:

Кремень В.Г., академік НАН і НАПН України, д-р філос. наук, проф. (голова)
Товажнянський Л.Л., почесний академік НАПН України, д-р техн. наук, проф. (заступник голови)
Зязюн І.А., академік НАПН України, д-р філос. наук, проф. (заступник голови)
Романовський О.Г., член-кор. НАПН, д-р пед. наук, проф. (головний редактор)
Андрущенко В.П., академік НАПН України, д-р філос. наук, проф.
Биков В.Ю., академік НАПН України, д-р техн. наук, проф.
Луговий В.І., академік НАПН України, д-р пед. наук, проф.
Прокопенко І.Ф., академік НАПН України, д-р пед. наук, проф.
Коваленко О.Е., д-р пед. наук, проф.
Бабасв В.М., д-р наук з держ. управл., проф.
Іліаш Н., д-р техн. наук, проф. (Румунія) почесний професор НТУ “ХПІ”
Лєволицький Т., д-р пед. наук, проф. (Польща)
Недялкова А., д-р наук, проф. (Болгарія)
Мамаліс А.Г., академік, проф. (Греція)
Фютен М., д-р наук, проф. (Франція), почесний професор НТУ “ХПІ”

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Романовський О.Г., член-кор. НАПН України, д-р пед. наук, проф. (головний редактор)
Панфілов Ю.І., канд. психол. наук, доц. (відповідальний секретар)
Балл Г.О., член-кор. НАПН України, д-р психол. наук, проф.
Бех І.Д., академік НАПН України, д-р психол. наук, проф.
Бочарова С.П., д-р психол. наук, проф.
Воробйова Є.В., канд. пед. наук, доц.
Гончаренко С.У., академік НАПН України, д-р пед. наук, проф.
Князєв В.М., д-р філос. наук, проф.
Коваленко О.Е., д-р пед. наук, проф.
Конакчів Д., д-р наук, проф.
Култаєва М.Д., д-р філос. наук, проф.
Лозовой В.О., д-р філос. наук, проф.
Моляко В.О., академік НАПН України, д-р психол. наук, проф.
Нечепоренко Л.С., д-р пед. наук, проф.
Ничкало Н.Г., академік НАПН України, д-р пед. наук, проф.
Підбуцька Н.В., канд. пед. наук, доц.
Побірченко Н.А., д-р психол. наук, проф.
Пономарьов О.С., канд. техн. наук, проф.
Радіонова І.О., д-р філос. наук, проф.
Рибалка В.В., д-р психол. наук, проф.
Сисоєва С.О., член-кор. НАПН України, д-р пед. наук, проф.
Степаненко І.В., д-р філос. наук, проф.
Троцько Г.В., член-кор. НАПН України, д-р пед. наук, проф.
Хомуленко Т.Б., д-р психол. наук, проф.

Адреса редколегії:

61002, Харків, вул. Фрунзе, 21.

Телефакс (057) 70-76-371

E-mail: romanovskiy_khpi@mail.ru

ЗМІСТ

ПСИХОЛОГІЯ ОСВІТИ

- Романовский А.Г.* Концептуальний психолого-педагогічний підхід к розвитку психології личности студента в учебно-воспитательном процессе технического университета.....3
- Кудин В.А.* Биологические функции эмоций10
- Арабаджи Т.Д., Пономарьов О.С.* Психологічна резистентність спортсмена при його підготовці до постспорттивного життя.....17
- Фурманець Б.І.* Про психологічний алгоритм аналізу особистісних особливостей студентів як майбутніх фахівців.....25

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

- Panfilov Y.* Some directions of achievement high-quality of new level of education (by experience of using modern pedagogical educational technologies in the National technical university "Kharkiv polytechnic institute").....36
- Dyshleva Y.* Modern pedagogical technologies in professional training of future translators of the English language.....46
- Микитюк С.О.* Ресурсний підхід у підготовці майбутніх учителів до інноваційної діяльності54

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

- Марченко О.В.* Трансформація сучасного простору освіти: тенденції та пріоритети....62
- Авишнюк Н.М.* Розвиток транснаціональної вищої освіти в контексті глобалізації ринків освітніх послуг.....69

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

- Штефан Л.В.* Результати дослідження сформованості інноваційної культури майбутніх інженерів-педагогів.....78
- Severyna N.* Analysis of criterions of formation evaluation of professional competence in mathematical modelling of the future engineers-mathematicians88
- Брюханова Н.О., Рогоуліна М.Р.* Вибір способів формування змісту підвищення кваліфікації викладачів технічних дисциплін.....94
- Шаполова В.В.* Роль корпоративної культури у підвищенні якості підготовки студентів-менеджерів вищого технічного навчального закладу101

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПЕДАГОГІКИ

- Ворожбит В.В.* Категорія духовно-морального виховання учнівської молоді в історії вітчизняної педагогічної думки.....107

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

- Сутула В.О.* Забезпечення фізичного здоров'я різних верств населення – основна соціальна функція фізичної культури.....119

НАШІ АВТОРИ.....124

СТОРІНКА РЕДКОЛЕГІЇ.....126

Теорія і практика управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ „ХПІ”, 2011. – № 4. – 128 с.

Видається за рішеннями Вчених рад: Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”, протокол №15 від 9.12.2011; Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди, протокол № 5 від 4.11.2011; Української інженерно-педагогічної академії, протокол № 5 від 29.11.2011.

Журнал „Теорія і практика управління соціальними системами” затверджено Постановою №1-05/1 Президії ВАК України від 10.02.2010 як наукове фахове видання України з філософських, педагогічних і психологічних наук.

- © Національний технічний університет „Харківський політехнічний інститут”, 2011
© Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди, 2011
© Українська інженерно-педагогічна академія, 2011

А.Г. Романовский

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К РАЗВИТИЮ ПСИХОЛОГИИ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ ТЕХНИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Постановка проблемы. Сегодня высшая школа находится на пути глубокого изучения проблемы психологии студента технического вуза. Для ее решения необходим системный анализ актуальных научно-теоретических и учебно-методических концепций, изложенных в трудах известных психологов и педагогов, изучавших оптимальное развитие личности в определенном виде деятельности. Концептуальный подход раскрывает необходимость целенаправленного развития критериев познавательно-мотивационного и психолого-профессионального становления студентов в процессе их обучения в техническом вузе. Особенно важным в таком подходе является на системное раскрытие взаимосвязанных психолого-педагогических аспектов, научных положений, уровней, критериев и приемов изучения психологии студентов научно-педагогическими работниками вуза.

Актуальность. Современная практика психолого-педагогической деятельности в высшей школе убедительно свидетельствует, что проблема понимания и развития социально-психологических особенностей личности студента в учебно-воспитательном процессе всегда была и остается актуальной.

В нормативно-правовых документах обращается внимание на то, что в условиях дальнейшей демократизации высшей школы изучение личности студента следует осуществлять с использованием гуманистического психолого-педагогического подхода и учетом современных инноваций.

Известный психолог С.Л. Рубинштейн справедливо утверждал, что совершенствование гуманистической концепции личности происходит благодаря прогрессивному развитию ее психофизиологических функций, уникальных индивидуальных особенностей и возрождению наиболее важных личностных новообразований.

По мнению психолога-педагога А.Н. Леонтьева, к изучению психологии студентов необходимо подходить с очевидным намерением их познавательно-мотивационного “пробуждения” и личностно-профессионального “возрождения” в условиях высшей школы.

Концептуальная аргументация авторитетных лиц позволяет констатировать тот факт, что социально-психологическое и психолого-профессиональное развитие личности студента в стенах технического университета является актуальным вопросом, решение которого способствует продуктивному формированию у них чувственно-ценностной и интеллектуально-личностной сферы, что особенно важно для успешного становления современного специалиста, представляющего психолого-инженерную элиту.

Цель статьи – системно раскрыть одну из известных, но слегка забытых концепций психологической науки о том, что все без исключения студенты высшего учебного заведения обладают присущими им эталонными социально-психологическими и индивидуально-познавательными особенностями мотивационной, чувственно-волевой деятельности, а также признаками эмоционально-ценностного поведения, которые важно конкретно и целенаправленно развивать в стенах университета.

Изложение основного материала. Во все времена развитие высшей школы было немыслимым без параллельного, а лучше сказать – опережающего развития возрастной психологии личности студента. В конечном счете именно целенаправленное и организованное развитие психологических возможностей студентов является единственной устойчивой гарантией актуализации их познания и мотивации с целью успешного осуществления и совершенствования своих намерений и перспектив в области профессионального становления.

Известный немецкий психолог Курт Левин высказал интересную мысль, что все богатство внутреннего мира, особенно молодого человека, необходимо рассматривать как образующую, функционирующую мотивационную тонкую систему, которую необходимо постоянно развивать.

Согласно системному подходу, раскрытому Б.Ф. Ломовым, принадлежность человека к определенной системе так или иначе проявляется во многих, очень сложных связях и отношениях, раскрывающих его внутренний мир как систему в целом.

Украинские психологи М.С. Корольчук и В.М. Крайнюк справедливо считают, что процесс становления личности как профессионала обязательно детерминирован раскрытием и развитием системы личностных компонентов и профессиональных возможностей при активном участии педагогов и всех работников высшей школы.

Опираясь на весомые научно-теоретические концепции психологов, личность студента университета следует рассматривать как целостное, инновационное, организованное, социально-психологическое образование, динамически развивающееся в учебно-воспитательном процессе в результате системного психолого-педагогического воздействия специально подготовленных работников и комплекса научно-технических средств. Подобное системное воздействие детерминирует успешное формирование специфических личностных и профессионально важных качеств, адекватных избранной студентом как будущим инженером профессии.

Существенные концептуальные подходы психологов в первую очередь свидетельствуют о гармонии индивидуально-психологических особенностей тех же студентов, которые стремятся ее развивать и пополнять приобретаемыми новыми профессиональными знаниями, умениями, качествами, актуализацией психических форм поведения, бодрым эмоциональным состоянием и особенно дальнейшей активацией мотивационных и познавательных процессов.

Другими словами, основой концептуального психолого-педагогического подхода к раскрытию данной проблемы является технологическая система продуманного развития и пополнения формируемых в процессе обучения в вузе личностных мотивационных, познавательных и смысловых связей (ассоциаций) как “видимых следов” в центральной нервной системе личности студента.

Таким образом, исходя из концептуального подхода можно определить важные психолого-педагогические аспекты учебно-воспитательной работы педагогов со студентами технического университета. Ими являются, с одной стороны, аспекты развития их уникальной психологии как многоуровневой структуры зрелости, имеющей определенную направленность своего функционирования от одного курса к следующему, а с другой стороны – аспекты, определяющие реализацию педагогами учебно-методического инструментария, который также направлен на выявление и продуктивное развитие существенных критериев компонентов психологии студентов.

Опираясь на данный концептуальный подход, который следует актуализировать среди научно-педагогических работников технического университета, необходимо выделить систему уровней и критериев, которые рекомендуются развивать, одновремен-

но диагностировать и корректировать в ходе учебно-воспитательного процесса вуза. Они следующие:

1. Психофизиологический уровень – раскрывающий сформированность физиологической и психической составляющей (мозга и психики), требующий изучения критериев умственных и эмоциональных процессов, например, психофизиологии внимания как умения студентов концентрироваться и сосредотачиваться на познаваемом объекте.

2. Индивидуально-психологический уровень – показывающий степень развития индивидуально-психологических особенностей как системы критериев абсолютно во всем: во внешности, мотивации, характере, темпераменте, интеллекте, перцепции, в потребностях и способностях.

3. Личностный уровень – выражающий специфические особенности самой личности студента как системы ее базовых личностных свойств, состояний и отношений, способной регулировать и стимулировать критерии их позитивного развития. Например, преподавателю важно знать, как студент представляет собственное “Я” в настоящем и будущем. Как он умеет соотносить образ “Я” с реальными условиями своего профессионального обучения и становления.

4. Микрогрупповой уровень – показывающий особенности и способности личности студента к общению, взаимоотношению и взаимодействию с окружающими его людьми: коллегами, техническими работниками и преподавателями, например, умение и стремление участвовать в принятии группового решения на уровне понимания общей цели, задачи и взаимообмена имеющейся информацией со всем составом группы.

5. Социальный уровень – свидетельствующий о социализации личности студента путем усвоения социальных норм и правил поведения, формирования социального статуса, проявления социальных ценностей и приобретения социальных умений общаться с окружающими, как в процессе обучения, так и за его пределами.

6. Профессиональный уровень – определяет критерии профессиональной пригодности как отношение личности студента к освоению избранной профессии, реализации профессиональной мотивации, развития специальных способностей с учетом овладения профессией, а также активации адаптации к особым условиям и требованиям будущей профессиональной деятельности.

Изложенная концептуально-технологическая система уровней и критериев свидетельствует об определенной новации изучения и развития психологии студентов в тесной их взаимосвязи, взаимозависимости. Развитие подобной системы в условиях высшей школы дает возможность глубже овладевать знаниями психологии конкретных личностей студентов всеми преподавателями вуза. Целенаправленно реализуя критерии данных уровней, преподаватели будут оказывать существенное влияние на повседневное психическое и познавательное становление и поведение студентов, активацию их отношения к обучению, расширение созидательных возможностей успешного овладения избранной профессией. И не менее важно то, что названные уровни и критерии наиболее зримо могут моделироваться именно, в студенческом статусе, являющимся оптимальным этапом их психофизиологического совершенства и профессионального становления.

Предложенная система основных уровней и критериев более эффективного развития психологии студентов, естественно, требует кропотливой работы всех научно-педагогических работников технического университета, поскольку охватывает комплекс организационных, учебно-воспитательных, методических, педагогических, психологических, профессиональных и других функций, которые выполняют педагоги. Эта система направлена на достижение интеграционной цели – мотивационно-инновационное и позна-

вательного-результативного развития психологии личности студента как будущих профессионалов широкого профиля, представляющих современную инженерную элиту общества.

При таком инновационном психолого-педагогическом подходе учебно-воспитательный процесс в техническом университете следует рассматривать как оптимизирующее, мотивирующее и познавательно-профессиональное развитие психологии личности студента под началом и руководством научно-педагогических работников.

В контексте сказанного закономерно моделируется вопрос: что изначально самое главное следует развивать в личности студента технического университета?

На наш взгляд, в первую очередь следует понять становление современного студента, которое прежде всего актуализируется весомым психолого-педагогическим и профессиональным воздействием преподавателей, включающим развитие системы трех основных личностно-профессиональных компонентов: духовности как мировоззренческого фактора, готовности как активного состояния и “творческого начала” как раскрытия способностей будущего инженера.

Из анализа психологической теории и практики следует, что компонент духовности студента отражает высшую мировоззренческую основу его человеческой природы или высшие духовные возможности и свойства: разум, совесть, убеждение, взгляды, волю, нравственное чувство.

Можно утверждать, что духовность – необходимая универсальная потребность правильного существования и развития сознания студента как целостной личности. Чтобы подобную гражданскую функцию психологии каждого студента привести в соответствие с его профессиональными намерениями и взглядами, важно развивать следующие критерии названного компонента:

- ❖ основную гражданскую черту духовности – совесть, как способность студента к позитивной и негативной оценке своих чувств, поведения и воли, а также мнений и действий окружающих людей. Совесть – побудитель нравственной и гражданской зрелости студента;

- ❖ умение анализировать дефекты совести, такие как отсутствие чувства стыда, нежелание исправлять свои поступки, низкий уровень чувства долга и др.;

- ❖ стремление к проявлению внутреннего “Я”, то есть осознанно проводить самонаблюдение, самопознание и самоконтроль;

- ❖ намерение познать техническую истину как основную потребность личности будущего инженера, как правильное отражение сложных инженерно-технических устройств в его сознании, что способствует оптимально-профессиональному развитию студентов.

Названные критерии свидетельствуют о том, что высокая духовность студентов – черта интегральная, опирающаяся не только на мировоззренческие основы, уникальное нравственное состояние, гражданственность, но и на правильное профессиональное становление. Именно на этой фундаментальной основе формируется зрелая личность студента-инженера.

Говоря об актуальном значении развития у студентов психолого-профессионального комплекса знаний, умений и качеств, необходимо обратить особое внимание на развитие такого компонента, как готовность к их накоплению и последующему применению на практике.

Компонент готовности как социальный и психолого-профессиональный показатель устойчивого настроения студентов к теоретическому и практическому обучению требует развития системы следующих критериев:

❖ критерия личностно-мотивационной направленности, который определяется целью, интересом, потребностью, местом и ролью студента в студенческой среде, его заинтересованным отношением к университету как фундаментальной профессионально-научной базе. Он отражает стремление студента к познавательной деятельности, диалогу с педагогами и другими студентами.

Комплекс составляющих данного критерия направленности определяет уровень личностной готовности студента к своему становлению как профессиональному специалисту, которую психологи называют внутренней готовностью и рекомендуют постоянно развивать .

Под внутренней готовностью подразумевается такое психическое состояние личности студента, которое наиболее оптимально обеспечивает реализацию его личностных и формируемых профессиональных качеств, связанных с избранной профессией.

Внутренняя готовность, во многом зависит от устойчивости мотивационной (наличие интересов и потребностей в освоении профессии) и познавательной сфер (стремление развивать внимание, мышление, память и др.). Подобная готовность дополняется эмоционально-волевой устойчивостью, которая свидетельствует о способности студента демонстрировать в сложных условиях учебно-воспитательного процесса волевые качества, выдержку, уверенность в преодолении трудностей, контроль над своими действиями и эмоциональными состояниями;

❖ критерия познавательно-интеллектуальной готовности, определяющего умственно-мыслительный кругозор студента технического университета. Здесь развитию подлежат умственные способности, планомерность восприятия, обобщенные формы мышления, смысловое изложение мысли, пополнение изначальных профессиональных знаний и умений, перенос их в практику, активация к познанию и освоению профессии;

❖ критерия психолого-профессиональной готовности, который включает планомерное приобретение профессионально важных качеств, развитие специальных умений, навыков и отработку психомоторных действий, востребованных инженерной деятельностью.

Таким образом, кратко проинтерпретированные компоненты и их критерии в своем единстве и взаимосвязи составляют структуру готовности студентов как устойчивое психическое состояние, подлежащее продуманному развитию с помощью научно-педагогических работников университета. Им важно понимать, что состояние готовности студентов – это сложное, динамическое психолого-профессиональное образование, требующее постоянного педагогического контроля и поддержки. Это во-первых.

Во-вторых, приобретенная внутренняя готовность – это ключевое, устойчивое условие целенаправленной и плодотворной работы студентов в учебно-образовательном процессе. Для ее успешного развития преподаватели (кураторы) должны помочь студентам утвердиться в правильном выборе цели, потребности и мотивов обучения в техническом университете. На этой основе – оказать им помощь в выполнении плана плодотворной познавательной и практической деятельности.

Пользуясь предложенной системой критериев двух компонентов, можно определить уровень общей готовности студента к обучению и становлению как инженера, что поможет внести научно обоснованные дополнения и коррективы в систему психолого-профессиональной подготовки будущих психологов и инженеров и таким целевым путем направлять студентов на одновременное развитие основных компонентов их психологического и профессионального становления как психологов и инженеров.

Беря во внимание системный подход, следует отметить, что существенным дополнением к ранее рассмотренным, личностно-профессиональным критериям компо-

нентов “духовность” и “готовность” студентами технического университета тесно привязывается компонент “творческое начало” как основа создания новых в духовном и материальном плане личностно-профессиональных ценностей.

Соглашаясь с взглядами психологов-исследователей, подчеркнем, что компонент “творческое начало” имеет как индивидуальное проявление в виде самоактуализации, так и может быть привнесен в сознание человека извне, которое как бы зарождается на почве поиска и открытия оригинальной научно-технической мысли.

“Творческое начало” – это активная, осознанная деятельность индивида или группы людей, показывающая их потребность в самовыражении, самоактуализации своих профессиональных мотивов с целью расширения интеллектуального кругозора.

Психолог М. К. Тугушкина для развития творческого начала у студентов высшей школы предлагает брать во внимание систему следующих критериев:

- чувство нового как способность гибко оценивать ситуацию и видеть возможности для ее анализа;
- самостоятельность мысли и способность к ее трансформации;
- любопытство, уверенность при развитии необычных идей;
- самостоятельность, терпимость к неустойчивым ситуациям и способность выдвигать альтернативные предложения;
- широкий диапазон теоретического и практического мышления.

На наш взгляд, можно определить четыре последовательных этапа развития творческого начала:

1-й этап – подготовка – анализ проявления мотива и потребности творения и на этой основе формулирование проблемы и цели сбора фактов;

2-й – созревание – обдумывание проблемы на интуитивном уровне и выдвижение идеи ее рассмотрения специалистами;

3-й – озарение – центральный момент творческого начала, в ходе которого происходит “захват” и обоснование искомого результата на мыслительном уровне;

4-й – проверка – сбор фактов и анализ достигнутого с точки зрения поставленной цели. Цель – как предполагаемо-моделированный и достигнутый результат реализации компонента “творческое начало”.

Таким образом, целенаправленное развитие и тесное соотношение психолого-профессиональной системы рассмотренных компонентов и их критериев выступают в качестве важнейшего направления личностно-профессионального становления студентов технического университета как перспективных специалистов в сфере инженерно-технической деятельности.

Выводы. Изложенные концептуальные аспекты поставленной проблемы свидетельствуют о том, что она важна, интересна и являются многоуровневой. В рассмотренном материале, раскрываются условия и особенности актуализации психолого-педагогических концепций и их внедрения в учебно-методическую работу педагогов, направленную на активное развитие психологии студентов университета. Их реализация позволит целенаправленно и успешно осуществлять квалифицированный анализ психолого-профессиональной подготовки будущих инженеров.

Список литературы: 1. Болонський процес: Нормативно-правові документи.-К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 102 с. 2. *Вітвицька С.С.* Основи педагогіки вищої школи: Підручник. – К.: ЦНЛ, 2006. 384 с. 3. *Леонтьев А.Н.* Деятельность. Сознание. Личность – М.: Политиздат, 1975. 304 с. 4. *Ломов Б.Ф.* Личность в системе общественных отношений //

Психологический журнал. – 1981. – Т.2. – №1. – С. 3-8. 5. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с. 6. Тутушкина М. К. Практическая психология: Учебник для вузов. – СПб., 1998. – 311 с. 7. Большая психологическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2007. – 544 с. 8. Корольчук М.С., Крайнюк В.М. Теорія професійного психологічного відбору. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 532 с.

Bibliography (transliterated): 1. Bolons'kij proces: Normativno-pravovi dokumenti.-K.: Vid-vo Evrop. un-tu, 2004. – 102 s. 2. Vitvic'ka S.S. Osnovi pedagogiki viwoї shkoli: Pidruchnik. – K.: CNL, 2006. 384 s. 3. Leont'ev A.N. Dejatel'nost'. Soznanie. Lichnost' – M.: Politizdat, 1975. 304 s. 4. Lomov B.F. Lichnost' v sisteme obwestvennyh otnoshenij // Psihologicheskij zhurnal. – 1981. – Т.2. – №1. – С. 3-8. 5. Psihologija. Slovar' / Pod obw. red. A.V. Petrovskogo, M.G. Jaroshevskogo. – 2-e izd., ispr. i dop. – M.: Politizdat, 1990. – 494 s. 6. Tutushkina M. K. Prakticheskaja psihologija: Uchebnik dlja vuzov. – SPb., 1998. – 311 s. 7. Bol'shaja psihologicheskaja jenciklopedija. – M.: Jeksmo, 2007. – 544 s. 8. Korol'chuk M.S., Krajnjuk V.M. Teorija profesijnogo psihologichnogo vidboru. – K.: Nika-Centr, 2006. – 532 s.

О.Г. Романовський

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті на основі концептуального психолого-педагогічного підходу висвітлена система психолого-професійних критеріїв, розвиток яких під час навчально-виховного процесу технічного ВНЗ дозволяє ефективніше формувати психологію студентів як майбутніх фахівців психолого-інженерної еліти.

Ключові слова: психолого-педагогічні критерії, особистість студента університету, рівні розвитку особистості, компоненти: духовність, готовність як особистісний стан, "творчий початок".

A. Romanovski

CONCEPTUAL PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL APPROACH TO DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGY OF STUDENT'S PERSONALITY IN EDUCATIONAL PROCESS OF TECHNICAL UNIVERSITY.

On the basis of the concept of psychological and pedagogical approach a system of psychological and professional criteria, development of which during training and educational process of Technical University enable us to form psychology of students as future professionals of psychological and engineering elite is highlighted in the article. .

Keywords: psychological and pedagogical criteria, the personality of a student of an university, the level of personality development, components: spirituality, personal readiness as-personal condition, "creative beginning"/

Стаття надійшла до редакційної колегії 14.10.2011

В. А. Кудин

БИОЛОГИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ ЭМОЦИЙ

Интерес к эмоциям начал активизироваться в конце XX столетия, когда изменились формы трудовых процессов, требующие от человека огромной сосредоточенности, духовных, психических усилий, когда человек совершил первые шаги за пределы земли, а на околоземной орбите появилась рукотворная орбитальная станция, на которой уже многие десятки лет, периодически сменяя друг друга, живут и трудятся космонавты – представители многих национальностей и стран.

Многое в интересе к проблемам эмоций обусловили новейшие открытия в науке, особенно в области миниатюризации производства технологических приборов, в микробиологии, медицине, получившее название наноучных направлений в науке и технике. Особенно важным стало изобретение, уже в наши дни, так называемого “туннельного микроскопа”, позволившего “увидеть” молекулу и даже “переставлять” ее с одного места на другое в цепочке молекулярных сцеплений.

Значительный толчок к исследованию эмоций дало развитие вибрационной медицины, обращение к роли ритмов в жизни, значения в них эмоций. Совершенные открытия в области физиологии, медицины, появление новейших приборов убеждают, что все живое “строится” на молекулярном уровне. Но и поныне нам неизвестно, какие силы определяют соединение этих молекул в том направлении, из которого создаются формы той или другой части организма.

Один из открывателей “секрета” строения ДНК – Френсис Крик – в статье, опубликованной незадолго до смерти, заметил, что мы многое познали о жизни почти на ее грани, на самом малом молекулярном уровне, но зашли в тупик перед пониманием того, почему одни и те же молекулы “строят, скажем, пальцы на руке человека, другие – печень, третьи – сердце или кровеносные сосуды”. Что ими управляет? Какая и как заключена в них программа, когда молекула “пальца” не будет создавать “печени”, а молекула “печени” – уши или ноги и т.п.

Уже первые космические полеты человека показали, что сложны не только физические перегрузки, но и возникающий *эмоциональный голод*. Первой реакцией Ю. Гагарина, увидевшего землю с околоземной орбиты, были слова: “Какая она красивая!” Аналогичной была и реакция и человека, впервые ступившего на поверхность Луны, Нейла Армстронга, который сказал: “Какая красивая и хрупкая, незащищенная наша Планета. Люди, берегите ее!”.

Возникает вопрос о биологических, психофизиологических истоках нашего эмоционального мира, требуется несколько по-иному осмысливать всю проблему психофизиологии эмоционального мира людей.

В одном из наиболее содержательных исследований об эмоциях талантливый психолог П.В. Симонов отметил: “Центральный нервный аппарат эмоций представлен совокупностью мозговых образований, которые принято называть “внецеребральным мозгом”. (Об этом также говорится в исследованиях зарубежных ученых Пейнеца, Клювера и Бьюена, Мак-Лиана, Гельгорна).

Это определение раскрывает сложную связь всех образований “внецеребрального мозга” с регуляцией деятельности внутренних органов. Речь идет о непосредственной зависимости эмоций от органических потребностей организма.

К “внецеребральному мозгу” относятся: подбугорная область (гипоталамус), передние ядра таламуса, перегородка, свод мозга, мантилярные тела, миндалевидное ядро и образование древней коры (венечная борозда, гиппокамп, грушевидная доля). “Вне-

цериальный мозг” тесно связан с новой корой больших полушарий, особенно с ее лобными, височными и теменными долями.

Экспериментальные исследования у нас и за рубежом засвидетельствовали, что эмоциональное возбуждение отражается на электроэнцефалограмме в виде реакции активации: подавление альфа-ритма наряду с усилением десинхронизированной активности.

Следовательно, восходящие влияния физиологического аппарата эмоций “в значительной мере реализуются через сетевидное образование, не исключая прямого действия эмоциональных центров на кору больших полушарий” [2, с. 40-42].

Опираясь на предыдущие исследования, уже в наше время ученым-врачом Антонио Р. Дамасио в книге “Возникающее чувство” (Тело и эмоции в проявлениях творчества) сделаны интересные обобщения [1].

Исследование эмоций увязывается им с биологическими сторонами развития человека, их проявлением в творчестве, всей жизнью людей. Ценность работы в том, что В. Дамасио, как практикующий врач-нейрофизиолог и психолог, проверял свои методы влиянием эмоций на пациентах-добровольцах. Он выработал четкую систему приемов эмоционального воздействия на определенные органы и участки тела человека.

В результате многолетних опытов и наблюдений А. Дамасио пришел к следующим выводам:

1. Эмоции и чувства по своему содержанию не идентичны.
2. Эмоциональное и сознательное – различные явления.
3. Эмоция и чувство являются частью измерения биологической чувствительности, наряду с другими способами и подходами в изучении человеческого организма и причин нарушения функций его деятельности.

Обычно многие считают, что чувства предшествуют эмоциям и определяют их. Врачебная практика и наблюдения, осуществляемые А. Дамасио, дали ему основания утверждать, что это не так. Скорее, как замечает он, все происходит наоборот: эмоции предшествуют появлению определенной группы чувств, особенно тех, которые связаны с духовной жизнью людей.

Изучая проблему эмоций, используя практику наблюдений за своими пациентами у нас и за рубежом, можно утверждать, что “независимость” и своеобразная “первичность” эмоций по отношению к чувствам дают возможность как воспитывать нашу реакцию на эмоции, так и подавлять ее. В последнем случае это влияет на оупление наших чувств, а восприятие окружающего мира перерастает лишь в своеобразную, не окрашенную чувствами, не одухотворенную механическую реакцию.

Опыты лечения “эмоциональной терапией”, применение ее различных форм и методов доказали свою плодотворность в практике врачей многих стран.

Особый успех отмечается при воспитании восприятия эмоций под влиянием музыки, ее гениальных исполнителей, певцов-теноров. Речь идет о лучших классических музыкальных произведениях, а не современном, так называемом “модерне”, в котором практически отсутствует мелодия, преобладают сумбурные звуки, удручающе действующие на человека.

Мелодия, гармония в музыкальном произведении, его прослушивание и периодическое повторение не только формируют культуру восприятия, но и способствуют неуловимым многочисленным важным мозговым “замыканиям”. Разное содержание этих эмоциональных импульсов ведут к изменениям в клетках тела и нейронных связях мозга. Эти эмоциональные импульсы составляют основу вибрации нейронов, которые определяют у нас появление эмоций.

Биологическими корнями эмоциональных явлений благотворно влияющими на здоровье людей, по мнению А. Дамасио, могут быть следующие:

1. Эмоции – сложное соединение химических и нейронных соединений. Все эмоции выполняют регулятивную роль, определяющую ту или иную направленность на путях создания определенных явлений. Эмоции как бы “охватывают” (огибают) жизнь организма, направляя его развитие к точности организации его функций. Их роль – своеобразная “консультация” организма в содержании его жизни на здоровом уровне.

2. Обучение и культура не изменяют содержание эмоций, а “облагораживают” их, наполняя новым смыслом. Эмоции – биологически детерминированный процесс, зависящий от посылок импульсов мозга, входящих в своих проявлениях в глубины долгой исторической эволюции.

3. Вещество, которое составляет содержание эмоций, “выбрасывается” в субкортикальных местах, начиная с мозгового ствола и уходя к высшим участкам мозга. Оно является частью структуры обоих регулятивных составляющих остова тела.

4. Функция этого вещества может проявляться автоматически, без сознательного вмешательства. В большинстве своем она повязана с индивидуальной биологической неповторимостью человека. Культура при этом играет роль упорядоченности, но не фундамента стереотипа, и выступает автоматическим регулятором изменения эмоций.

5. Все эмоции нашего тела есть его своеобразная арена (вестибулятора, мускульно-скелетной системы), они являются эффективным способом осуществления операций многочисленных мозговых замыканий.

В своей работе А. Дамасио дает определение шести так называемых *универсальных* (первичных) эмоций: *счастье*, *грусть* (печаль), *страх* (боязнь, опасение), *гнев*, *удивление*, *отвращение*. Вместе с этим он называет вторичные, социальные эмоции: *затруднение* (смущение, замешательство, растерянность), *ревность* (зависть), *вина* (виновность), *гордость*, *благополучие* (спокойствие, напряженность). Эту, вторичную, группу он определяет термином “задним” фон эмоций. Этот фон, по заключению Дамасио, весьма позитивно проявляется при лечении неврологических больных.

Исходя из практики успешного излечения больных и своего понимания групп эмоций, Дамасио формирует *их биологическую функцию*.

Ее суть заключается в следующем.

Структура и динамика эмоциональных ресурсов зависят от конкретного неповторимого развития каждого человека и условий той среды, которая это развитие определяет. Эмоциональное состояние, присущее людям, – результат долгой истории эволюции понимания и восприятия красивого и изящного в жизни.

В связи с этой функцией, определенной Дамасио, уместно вспомнить высказывание еще в конце XIX века Ч. Дарвина в книге “Происхождение видов”: “Мы до некоторой степени можем понять, почему в природе так много красоты, т.к. она может быть отчасти приписана деятельности отбора... Половой отбор наделил живое самыми блестящими красками, самыми изящными формами и другими украшениями... Цветы и плоды стали отличаться яркой краской, выделяющей их на зелени листьев, для того, чтобы цветы могли быть легко замечены, посещены и оплодотворены насекомыми, а семена рассеивались бы при перелете птиц. Каким образом случилось, что многие цветы, звуки и формы доставляют наслаждение и человеку, и низшим животным, - другими словами, как возникло чувство красоты в его простейшей форме? Мы этого не знаем, как не знаем и того, почему известные запахи и вкусы стали приятными” [3].

Уже во второй половине XX столетия физиологи Гельгорн, Линдсли, Бовард выдвинули гипотезу о наличии в мозге человека двух функционально противоположных систем. Одна характеризует парасимпатическую природу и является своеобразной физиологической основой для возникновения положительных эмоций. Другая – адренэргическая – включается в действие при появлении (или для проявления) отрицатель-

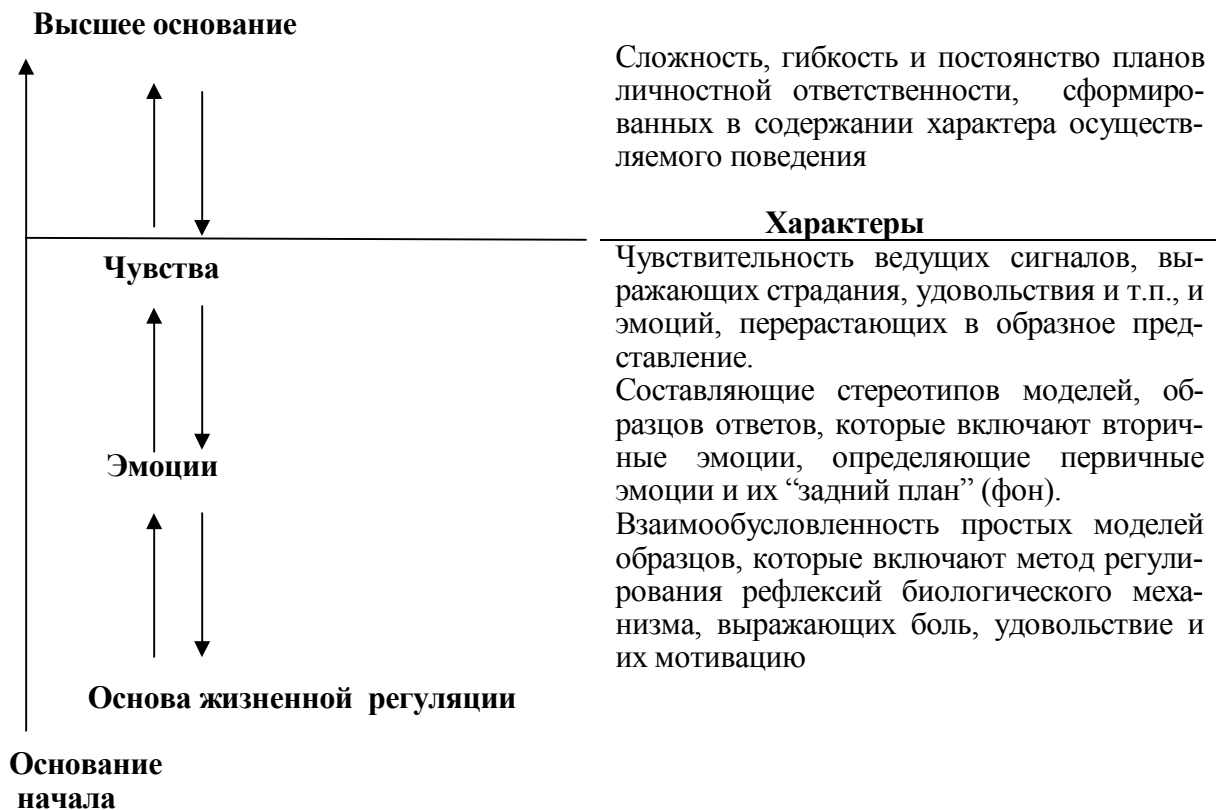
ных эмоций. Раздражение первой вызывает чувство удовольствия, второй – сопровождается тревогой, ужасом, необъяснимыми, смутными негативными предчувствиями.

Подобное утверждение уточняет П. Симонов, предостерегая от безапелляционности связей одной или другой эмоции только с парасимпатической или симпатической физиологическими системами. Все переплетено более сложно в их взаимосвязях, хотя, как подчеркивает П. Симонов, “в структуре положительных эмоций мы обнаруживаем явно симпатические эффекты, а в структуре отрицательных – парасимпатические” [2].

Сегодня, когда наука приоткрыла завесу над многими тайнами развития живого, можно объяснить и “неведение” Ч. Дарвина, и сомнения ученых XX столетия. Все убедительнее возникает понимание, что эмоции неотъемлемы от биологического развития человека, благоприятно воздействуя на его жизненный тонус. Ощущение и восприятие красоты, всего высоко совершенного благоприятно отражается на здоровье человека, своеобразно вдохновляет все его развитие, упорядочивая гармонию физического и духовного состояния, его взаимосвязи с природой.

На биологические функции эмоций указывает в своем исследовании и А. Дамасио. Они по своему содержанию двойственны. *Первая* из них в этой двойственности состоит в продуцировании специальных реакций на возникающие ситуации. Суть этих реакций в том, чтобы мобилизовать или ослаблять их в зависимости от возникающих обстоятельств. *Вторая* – регулирование силы организма, его подготовка для восприятия возникающих реакций. Ее проявление характеризуется наполненностью крови в артериях, изменением сердцебиения, ритма дыхания и т.п. Вся эта биологическая функция эмоций определяется характером возникающих ситуаций. Они – продукт разумного поведения с точки зрения выживания организма и, в то же время, неотделимы от идей добра и зла.

В связи с высказанным, А. Дамасио предлагает схему уровней регуляции жизненных обстоятельств, в которых определенную роль выполняют эмоции.

Неизбежно возникает вопрос о побудительных причинах возникновения эмоций, их связи с биологическим фактором.

Фактически эмоции возникают при двух ситуациях. Одна из них – это наше общение с миром, с людьми, определенными жизненными обстоятельствами, в нашем труде, творчестве и т.п. Другая – мир наших воспоминаний об увиденном, пережитом, когда как бы возрождаются образы ранее пережитого и эти образцы, в зависимости от содержания ранее наличествующего в жизни, могут вызывать определенный эмоциональный отклик. Не исключено смешение обоих воздействий при стечении разных жизненных ситуаций.

Рождающиеся при этом стимулы влияют на наши эмоции, обуславливаясь уровнем и степенью общей культуры человека. Это объясняет тот факт, что биологическое присутствие эмоционального механизма способно развиваться и “окультуриваться”, следуя за тем влиянием и состоянием, которое испытывает человек в соответствии с возникающей эмоцией. Не менее важно проявление различных аспектов воздействия самих эмоций, их осознания в поведении, которое отвечает существу самой эмоции.

Определяющими факторами возникновения и развития наших эмоций является то, что окружает нас в жизни, особенно в детские годы. Это красота природы, дома, жилья, близких нам людей, родственников, знакомых, друзей. Почему так или иначе мы воспринимаем те или другие явления жизни или людей – не всегда можно объяснить и осознать. Но очевидно одно, что природа, люди влияют на нас всем богатством своих проявлений, всей красотой или, если говорить о людях, мудростью или тупостью, порядочностью или развращенностью, добротой или недоброжелательностью. Все это так или иначе влияет на нас, определяя богатство или бедность нашего эмоционального мира. Это влияние может быть более сильным или слабым, зависит не от объекта влияния, а от сформировавшейся у нас эмоциональной культуры реакции на воспринимаемое. От него зависит и наша эмоциональная реакция, которую, определяет сила эмоций и ее биологического механизма, сопровождая, сознательно или неосознанно, наше поведение и состояние.

Природа заложила в нас возможность переживать ту или иную эмоцию, но она не заложила возможность переживать злоупотребление ею. В силу этого человек не может быть постоянно в состоянии напряжения, энтузиазма, даже бесконечной праздности. Когда-то А.П. Довженко, критикуя спекулятивные лозунги призыва к выполнению и перевыполнению планов экономического развития, заметил, что человек не создан из одних молекул энтузиазма.

Пагубно используются в современных средствах массовой информации биологические реакции ужаса, страха, насилия, безысходности, мнимой иллюзии праздной жизни и т.п. Как пример возможности силы влияния на человека биологической реакцией страха можно назвать творчество в литературе Агаты Кристи, в кино – А.Хичкока. В своих фильмах А.Хичкок изображал события так, что они вызывали соответствующую реакцию у миллионов зрителей, порождая усиленную эмоцию страха. Порождали потому, что сама эмоция страха своеобразно присуща каждому человеку, заключая в своем содержании многочисленные оттенки. Это отметил выдающийся врач Поль Брэгг, который определил шесть основных причин, вызывающих проявления страха:

1. Страх бедности – состояние ума, вызванное нервным истощением.
2. Страх болезни. Но его не может быть, когда человек живет по законам природы.
3. Страх старости. Это самый нелепый страх, ибо такой вещи, как старость, нет. Ведь в нашем теле *нет* клеток, которые старше 11 месяцев, за исключением клеток костей и зубов.

4. Страх перед людским осуждением. Если вы живете по правде с умом, никому не делаете зла, пустячная критика не сможет вас задеть.

5. Страх потерять любовь. Любите и будьте любимы. Если вы любите, а вас нет, то как же можно потерять то, чего нет. Хотя лучше любить и потерять любовь, чем не иметь ее совсем.

6. Страх смерти. Труссы умирают много раз до смерти. Ведь Вселенная – это энергия, а она не создается и не исчезает.

Эмоцию страха обезвреживает и побеждает эмоция веры, оптимизма. Вера создает ценности, страх их уничтожает. Вера – строит, страх – разрушает.

Вот почему, если говорить об искусстве, использующем в воздействии на человека отрицательные эмоции, можно утверждать, что такое искусство разрушительно, оно приводит к упадку человеческих сил, рождает безысходность и отчаяние, что пагубно отражается и на здоровье людей. Подобное присуще и продукции средств массовой информации, искусственно нагнетающих все мрачное и негативное, наполненное убийствами, катастрофами, природными катаклизмами и ничего не рассказывающих о нормальной человеческой жизни, труде, творчестве, созидании. (Создается впечатление, что кто-то специально подбирает подобную информацию, навязывая пессимизм, разочарование и упадок).

Великие цели, осознание высокого смысла жизни рождают вдохновение – одну из могучих сил концентрации эмоций. Вдумаемся в содержание понятия *Вдох+новение* – это вдох нового, стремление к его постижению и воплощению в творчестве. Оно вызывает приток сил, рождает желание осуществить что-то значительное, познать ранее неизвестное.

“В известных пределах именно положительные эмоции обеспечивают быстрое продвижение вперед за счет “перешагивания” через непознанное. Положительные эмоции обладают компенсаторными свойствами и, в отличие от отрицательных эмоций, эти свойства обнаруживаются не в отдельном приспособительном акте, а в целостном процессе адаптивного поведения”[2].

В процессе возникновения эмоций нейроны “определяют их место в гипоталамусе, становясь впереди” в мозге, а мозг реализует эти химические субстанции в различных (соответствующих реакциям) сферах мозга. Сила их возрастает настолько ощутимо и долго, пока не начинают всесторонне “включаться” многие первичные сплетения. Рожаемый ими смысл становится сущностью нашего чувства эмоции. Переход человека к *сознанию и осознанию* стал высшим этапом в развитии его психики.

Различные эмоции продуцируются различными системами (участками) мозга. Это доступно понять даже не специалисту, если сравнить наше эмоциональное состояние в процессе ощущения упадка или радости, восторга; неудачи и успеха. В современной мировой нейронауке достаточно убедительно показано, как по-разному происходит работа мозга, его систем в состоянии упадка, разочарования, приподнятости, счастья и т.п.

Великая сила и непостижимое во многих проявлениях действия мозга завораживали людей, которые стремились разгадать эту силу, познать могущество мозга и направить его импульсы на создание всего совершенного в жизни. Не обошел тему мозга и гениальный Омар Хайям:

*Ты сокровенен, ты неведом никому,
Ты открываешься в твореньях, как зигдитель.
Но нет сомненья! Себе лишь самому
В утеху ты творишь созданий чудных тьму,
Ты – сущность зрелища и вместе сам ты – зритель.*

Наряду с интересными и плодотворными мыслями А. Дамасио, следует упомянуть работу двух американских ученых-педагогов и врачей-исследователей Г. Зукава и Л. Френсис “Сердце души” (Эмоциональное неведение) [2]. Проблему эмоций они рассматривают сквозь призму энергетической силы, которая ими обогащается. В книге отмечается, что *эмоции – это наиболее ценная энергия, которая протекает через тебя*. Она значительнее, чем все химические реакции, гормоны и физические упражнения. Она – результат взаимосвязи интенсивной деятельности нейронов, химических реакций и молекулярных структур.

Список литературы: 1. Дамасио А.Р. Возникающее чувство. – 1999 2. Симонов П.А. Что такое эмоция. – М. – 1966 – 85 с. 3. Дарвин Ч. Происхождение видов путем естественного отбора. – Л.: Наука, 1991. – 539 с. (серия “Классики науки”). 4. Зукав Г., Фрэнсис Л. Сердце души: Пер. с англ. Л.А. Бабук. – Минск: Попурри, 2004. – 304 с.

Bibliography (transliterated): 1. Damasio A.R. Voznikajuwee chuvstvo. – 1999 2. Simonov P.A. Chto takoe jemocija. – M. – 1966 – 85 s. 3. Darvin Ch. Proishozhdenie vidov putem estestvennogo otbora. – L.: Nauka, 1991. – 539 s. (serija “Klassiki nauki”). 4. Zukav G., Frjensis L. Serdce dushi: Per. S angl. L.A. Babuk. – Minsk:Popurri, 2004. – 304 s.

В. А. Кудін

БИОЛОГІЧНІ ФУНКЦІЇ ЕМОЦІЙ

У даній статті автор аналізує праці зарубіжних та вітчизняних психологів, присвячені проблемі впливу емоцій на особистість. Розкрито відмінності почуттів та емоцій на біологічному рівні. Автор вказує на вплив позитивних емоцій на розвиток особистості.

V. Kudin

BIOLOGICAL FUNCTIONS OF EMOTIONS

In this article an author analyses labours of foreign and domestic psychologists, devoted the problem of influence of emotions on personality. The differences of senses and emotions are exposed at biological level. An author specifies on influence of positive emotions on development of personality.

Стаття надійшла до редакційної колегії 20.10.2011

Т.Д. Арабаджи, О.С. Пономарьов

ПСИХОЛОГІЧНА РЕЗИСТЕНТНІСТЬ СПОРТСМЕНА ПРИ ЙОГО ПІДГОТОВЦІ ДО ПОСТСПОРТИВНОГО ЖИТТЯ

Загальна постановка проблеми. Сьогодні існує кілька специфічних видів професій і сфер людської діяльності, зайняття якими в силу тих чи інших причин обмежене певним віковим рубежем. І для всіх, хто працює у відповідних сферах, завершення кар'єри і необхідність кардинальної зміни цілей, змісту і характеру діяльності є надзвичайно складною, і навіть часто досить болючою, проблемою. Серед таких сфер можна назвати, наприклад, балет, військову службу офіцерів або зайняття професійним спортом. Кожна людина, особливо та, що досягла у своїй сфері високих результатів, отримала певну популярність і визнання своїх прихильників, у глибині душі добре розуміє неминучість завершення цієї діяльності й кардинальної зміни способу життя. І все одно вона здебільшого виявляється неготовою до настання цього моменту.

Надзвичайно важлива соціальна значущість вказаної проблеми потребує створення і забезпечення належного функціонування відповідної системи підготовки людей таких професій до спокійного переходу з однієї сфери діяльності (після завершення кар'єри в ній) до іншої. Ця система має включати і таку сферу, і формування професійного, психологічного й організаційного забезпечення. Особливої уваги заслуговує розроблення підсистеми психологічної підтримки. У першу чергу це стосується професійних спортсменів у тих видах спорту, в яких людям доводиться закінчувати виступи у відносно молодому віці, коли ще є і сили, і енергія, і амбіції, що можуть бути успішно використані у принципово новій сфері діяльності. Не вистачає лише психологічної готовності для переходу до неї.

Більш того, як переконливо свідчить життєва практика і спеціальні дослідження авторів та їх численні бесіди як з колишніми спортсменами, так і з тими, що тільки опинилися напередодні завершення спортивної кар'єри, їм всім властива одна досить характерна особливість. Вона полягає в активному опорі психіки спортсмена самій думці про необхідність завершення кар'єри і переходу до нової сфери застосування своїх сил, енергії та волі, у тому числі й набутих вольових якостей у процесі активних занять спортом. Ми назвали це явище психологічною резистенцією (від англ. *resistance* – опір) і вважаємо його нормальною реакцією людини на вкрай небажане збурення її звичного комфортного стану, яке до того ж загрожує його збереженню та існуванню.

Таким чином, вже саме існування резистентних властивостей психіки спортсмена та їхній прояв у розглянутому контексті формування завчасної його підготовки до активного життя й діяльності у принципово нових сферах після завершення активної спортивної кар'єри є цікавою й надзвичайно серйозною проблемою не тільки педагогіки спорту, а й соціально-психологічних і педагогічних досліджень взагалі.

Зв'язок проблеми з теоретичними і прикладними завданнями. Залучення до занять професійним спортом все більш широкого загалу людей, здебільшого молоді, істотно загострює вказану проблему, оскільки молоді взагалі притаманне скептичне ставлення до свого майбутнього. Молодим людям зазвичай здається, що вони завжди будуть молодими, сильними, здоровими і лишатимуться такими протягом усього свого життя. Це уявлення також стає одним із вагомих джерел формування і розвитку резистентного

ставлення до спроб прищепити їм розуміння того, що колись все одно доведеться розпочатися зі спортом і рішуче обрати зовсім нову для себе сферу життя й діяльності.

Таким чином, прищеплення спортсмену такого розуміння, і тим більш формування, його готовності до такої кардинальної зміни звичного способу життя виявляється досить складним завданням. Для його успішного розв'язання педагогу, тренеру і психологу команди вкрай необхідні надійні практичні рекомендації. Розроблення ж їх та належна апробація потребують наявності відповідних теоретичних і методологічних засад, які можуть бути отримані лише як результат цілеспрямованих системних досліджень у сфері, що поєднує такі специфічні напрями, як психологія особистості, педагогіка і психологія спорту, логіка і психологія діяльності, теорія виховання та інші.

Аналіз наукових досліджень і публікацій з проблеми. Порушена проблема має більш широке соціальне значення, ніж тільки підготовка спортсменів, проте ми її розглядатимемо виключно у зв'язку саме з цією сферою людської діяльності. Тому й виходитимемо з того, що вона повинна вважатися невід'ємною складовою частиною психології спорту і фактично є специфічною галуззю в системі наук про психолого-педагогічне забезпечення фізичного виховання і спорту.

Сьогодні психологія спорту є достатньо розвиненою галуззю загальної системи психологічних наук. Однак вона охоплює переважно такі психологічні питання, які стосуються власне спортивної діяльності, фізичної культури та особистості спортсмена. У витоків психології спорту стояли відомі вчені П.А. Рудик, А.Ц. Пуни, В.М. Мельников та інші. Сьогодні ця дисципліна посіла гідне місце в системі підготовки як професійних спортсменів, так і – особливо – тренерів. З'явилася відповідна наукова і навчально-методична література, наприклад, навчальні посібники Є. М. Годунова і Б. І. Мартянова [1], Л.П. Сергієнко [2] та Є.П. Ільїна [3]. В них детально розглядаються проблеми психології особистості і спортивного колективу, психологічні основи спортивної дидактики, психолого-педагогічне забезпечення підготовки спортсменів до змагань тощо. Широкого визнання фахівців набула і відома книга А.А. Тер-Ованесяна "Педагогіка спорту". Цікавими і корисними є також і підручники колективу авторів на чолі з А.А. Сидоровим з педагогіки спорту [4] і з психопедагогіки спорту Г.Д. Горбунова [5].

Власне ж проблемі психологічної підготовки спортсмена до життя у період після закінчення спортивної кар'єри та його психічного стану при переході до цього періоду присвячено, на наш погляд, ще вкрай недостатньо наукових досліджень, а публікації з цієї проблеми з'являються частіше у засобах масової інформації, ніж у наукових виданнях. Одним з приємних винятків може бути хіба що стаття О. Садовник [6]. Вона містить багатий фактичний матеріал, присвячений основним видам діяльності відомих спортсменів після завершення виступів. Однак, на жаль, у цій роботі відсутній глибокий аналіз проблем психології переходу до нового способу життя і діяльності.

Сьогодні набула певного поширення також і мемуарна література колишніх видатних спортсменів. Цінність її може полягати у використанні роздумів людей, досить авторитетних для спортсменів, стосовно необхідності своєчасно, свідомо і вдумливо підходити до планування і проектування свого життя і діяльності у постспортивний період. Проте сучасна молодь взагалі й спортсмени зокрема надзвичайно мало читають, тому в дійсності реальні можливості плідного використання такої літератури є достатньо обмеженими.

Мета статті. Надзвичайна важливість порушеної проблеми та її істотна соціальна значущість потребують пошуку шляхів, розроблення і впровадження ефективних методів підготовки професійних спортсменів до успішного життя і діяльності після завершення спортивної кар'єри на основі "м'якого" подолання їх психологічної резистен-

тності в умовах цілеспрямованого і послідовного функціонування спеціального системного психолого-педагогічного забезпечення роботи в команді та клубі в цілому.

У зв'язку з цим метою даної статті є дослідження можливостей, шляхів і способів найбільш доцільної діяльності тренера як педагога і психолога в умовах суттєвої психологічної резистентності спортсменів, які досягли певних успіхів і вважають себе професіоналами.

Виклад основного матеріалу. Одним з наслідків постійного поглиблення суспільного поділу праці та науково-технічного і соціального прогресу стає неперервне зростання рівня продуктивності праці й вивільнення зі сфери матеріального виробництва все більшої кількості людей. Так, сьогодні у провідних економічно розвинених країнах 2-5 % населення зайнято у сільському господарстві, яке виробляє продукцію, якої достатньої для того, щоб не тільки нагодувати все населення країни, а ще і певну його частину експортувати. У промисловому виробництві зайнято ще 25-30 % населення. Решта 65-70 % зайнята у невиробничій сфері – у системі послуг, освіті й науці, мистецтві і спорті тощо. Отже, зростання кількості людей, професійна діяльність яких обмежена певними віковими межами, посилює необхідність формування системи послаблення рівня їхньої психологічної резистентності й прищеплення їм готовності спокійно зустрічати вказану межу, завчасно підготувавшись до неї не тільки у морально-психологічному, а й в організаційному, фінансовому, матеріальному і компетентнісному відношеннях.

На наше глибоке переконання, основне завдання створюваної системи цільової підготовки людини до *успішного* (ми це спеціально підкреслюємо) життя й діяльності після завершення спортивної кар'єри має полягати не у руйнуванні цієї резистентності, а у відносно м'якому її подоланні і навіть подальшому її плідному використанні. При цьому ми виходимо з того, що руйнування будь-якого психічного утворення неминуче призводить до завдання певної шкоди всій психіці людини, а отже, й до руйнації системної структури її особистості. Тому необхідно починати з виявлення у спортсмена відчуття тривоги за своє майбутнє і на цій основі допомагати йому визначити її глибинні причини та найбільш доцільні шляхи подолання.

Для того щоб успішно, тобто спокійно й ненав'язливо, але системно і послідовно долати резистентні прояви спортсмена на спроби цілеспрямованої його підготовки до постспортивного періоду життя, необхідно перш за все сформувати у нього звичку до самоаналізу і глибоку внутрішню потребу в такому аналізі. Потреба в самоаналізі дозволяє ефективно використовувати спортсменом свою резистентність для рішучого протистояння шкідливим впливам, у тому числі й для подолання зарозумілості, почуття своєї незамінності, зверхнього ставлення до товаришів по команді, рівень майстерності яких поки що поступається твоєму. До речі, ця потреба взагалі необхідна кожній людині, включаючи й спортсмена навіть під час активного заняття професійним спортом, оскільки вона є одним із плідних джерел і засобів удосконалення майстерності. Особливо вона необхідна в колективних видах спорту, яким є і баскетбол.

Вважаємо за доцільне навести глибоку думку видатного психолога К. К. Платонова про те, що “особливо важливо для самопізнання правильне розуміння своєї ролі у колективі, у суспільстві. Високий рівень самопізнання і, таким чином, самосвідомості у цілому визначає об'єктивно правильне поєднання особливостей особистості і, зокрема, її здібностей, із соціальною роллю цієї особистості”. Вчений цілком справедливо підкреслює при цьому, що “чим вищою є самосвідомість особистості, тим вищою за інших рівних умов є роль її у колективі і суспільстві” [7]. Для командних видів спорту, особливо якщо команда успішно виступає на змаганнях високого рівня, самоаналіз, притаманний її гравцям, є ще і вкрай необхідною умовою формування й дотримання сприят-

ливого психологічного клімату, довірчих відносин і високої корпоративної культури. А вони є чинником, який помітно знижує рівень резистентності позитивним впливам на людину. Саме на це і орієнтована система виховної роботи, яка впроваджується в баскетбольному клубі “Політехнік” Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”.

Системна організація навчально-тренувального процесу в команді має передбачати не тільки неперервне підвищення спортивної майстерності її учасників і забезпечення піку їхньої фізичної та емоційно-вольової форми на час відповідальних змагань, але й сприятливий психологічний клімат, високу відповідальність перед товаришами, перед своїми уболівальниками, сім'єю і власною совістю, належну загальну і професійну культуру. Із цією метою необхідно, по-перше, забезпечити максимальну довіру вихованців до свого тренера не тільки як до авторитетного фахівця, але і як до інтелектуально розвиненої особистості з високим рівнем культури, широким кругозором і чіткими світоглядними позиціями, як до вмілого педагога і чуйної людини. Його здатність приваблювати людей, культура, високі моральні принципи і характер міжособистісного спілкування помітно знижують їхню резистентність.

По-друге, важливою умовою подолання остраху і невпевненості спортсмена перед невизначеністю його постспортивного життя є здобуття кожним спортсменом освіти у вищому навчальному закладі як фізкультурного, так і будь-якого іншого профілю відповідного до його інтересів, прагнень і переваг. Саме отримання професії вже значною мірою знижує рівень психологічної резистентності спортсмена і підвищує його готовність до успішного життя й діяльності після завершення спортивної кар'єри, відкриває реальні можливості плідно працювати згідно з отриманою освітою і кваліфікацією та досягти самореалізації у новій сфері.

По-третє, ефективним засобом в системі “м'якого” подолання прояву психологічної резистентності спортсмена у надзвичайно важливій для його життя сфері виступає турбота про збереження фізичного, емоційного і морального здоров'я, що має сприяти успішній самореалізації в новій сфері професійної діяльності, яка може вимагати не менше сил і енергії, ніж спортивні змагання. Крім того, вона потребує від нього високої професійної компетенції, творчого підходу, максимальної мобілізації креативних здібностей та інтелектуального потенціалу. Формування у спортсмена так необхідного йому розуміння цих особливостей постспортивної діяльності дає можливість спрямувати його психологічну резистентність на опір проявам ліні, апатії, нерішучості, трансформувати її в енергію дії.

По-четверте, надзвичайно важливим, можливо, навіть стратегічним засобом пропонованої системи повинно стати цілеспрямоване прищеплення кожному спортсменові дбайливого ставлення до отриманого грошового винагородження, до раціонального його витрачання, у тому числі шляхом інвестування у своє майбутнє. Для цього достатньо наводити приклади того, як вкладають свої кошти в успішний бізнес видатні спортсмени, артисти чи представники інших професій, діяльність яких обмежена певним віком.

Таким чином, запропонована система, як переконливо свідчать вже перші результати її впровадження у практику навчально-тренувального процесу і виховної роботи, здатна посилювати згуртованість команди, сприяє максимальному розкриттю творчих здібностей кожного спортсмена та реалізації його особистісного потенціалу. В основу функціонування системи покладено цілеспрямований педагогічний вплив на кожного гравця, який є дидактично вивіреною та максимально індивідуалізованим. Із

цією метою система постійно вдосконалюється, одночасно проводяться теоретичні дослідження самого феномену резистентності.

Так, у процесі спостережень і анкетування спортсменів було встановлено, що психологічна резистентність людини може бути як проявом, так і результатом такої добре відомої властивості її психіки, як ригідність, яка полягає в істотному ускладненні (аж до повної неспроможності) зміни наміченої суб'єктом програми діяльності в умовах, які потребують її перебудови. Як правило, прийнято виокремлювати такі види ригідності: когнітивну, афективну і мотиваційну [8]. Всі вони тією чи іншою мірою мають місце при проявах резистентності спортсмена щодо необхідності формування його розуміння невідворотності завершення з часом спортивної кар'єри. Зазвичай когнітивна ригідність полягає в ускладненні перебудови сприйняття ним нової ситуації та формуванні уявлення про її зміст і сутність. Характерним проявом афективної ригідності стає неадекватність мотиваційних відгуків на зміну важливих чинників його емоцій. Нарешті, мотиваційна ригідність спортсмена полягає у трудності психологічної трансформації системи мотивів у нових, принципово відмінних від звичних йому обставинах, які потребують від нього гнучкості реакції та адекватної зміни своєї поведінки.

Аналіз проявів ригідності психіки спортсменів дозволив встановити, що певний рівень її розвитку при всіх трьох її видах може бути бар'єром не тільки у повсякденному житті, а й навіть під час відповідальних спортивних змагань. Тут бар'єри виявляються у деяких стереотипах дій та неспроможності прийняття спортсменом творчих, нестандартних рішень, які вже тим, що вони неочікувані для суперника, здатні принести успіх команді. Зв'язок ригідності з резистентністю виявляється в тому, що ригідній людині притаманні невпевненість у своїй здатності успішно діяти в нових умовах, а коли ця людина досягла певних успіхів у спорті чи іншій сфері діяльності, вона прагне приховати цю невпевненість підвищеною резистентністю до зовнішніх впливів, спрямованих на допомогу їй у виборі способу дії.

Система "м'якого" подолання резистентності якраз і передбачає перш за все надання ненав'язливої допомоги спортсменам, яким притаманна виразна ригідність психіки. Педагогічна майстерність тренера і мистецтво впливу на спортсмена полягає в тому, щоб ця допомога справляла у того враження, начебто підказане йому рішення було вироблене і прийняте ним самостійно. І в цьому випадку ригідність перетворюється на позитивний чинник, оскільки вона допомагає людині цілеспрямовано й енергійно реалізовувати це рішення, не звертаючи уваги на зовнішні обставини, які перешкоджають його реалізації.

На наше глибоке переконання, яке ґрунтується на результатах аналізу літературних джерел, власних спостережень і бесід з багатьма як активними, так і колишніми спортсменами, рівень резистентності психіки до сприйняття і прийняття нових життєвих реалій, який виявляє людина, зумовлений такою системою чинників:

- він істотно залежить від індивідуальних рис і якостей особистості спортсмена, насамперед стійкістю психіки та життєвими цілями і цінностями.
- рівень резистентності психіки спортсмена до змін визначається його освіченістю та вихованістю, загальною і професійною культурою.
- цей рівень залежить від характеру взаємодії особистості спортсмена із зовнішнім середовищем і його здатності критично оцінювати ці відносини і взаємодію.
- можливо, найголовніше – рівень резистентності та її прояви залежать від тих системно спрямованих дій тренера, педагога і психолога, метою яких стає ефективна

підготовка спортсмена до успішних виступів на змаганнях і до його щасливого життя та плідної діяльності після завершення спортивної кар'єри.

Тренер, як педагог і психолог, має бути готовим взяти відповідальність за свої слова і дії під час професійного спілкування зі спортсменом. Вона включає постановку тільки реалістичних цілей, оскільки психологічно готовий і педагогічно компетентний тренер повинен розуміти не тільки індивідуальні психічні особливості спортсмена, але й обмеженість своїх можливостей щодо впливу на нього. Володіючи ефективними методами переконання і навіювання, тренер тим не менше повинен рішуче відмовитися від нереальних намагань змінити саму особистість спортсмена.

Однак необхідно підтримувати його амбітні плани, наприклад такі, що стосуються подальшого підвищення спортивної майстерності та що спрямовані на успішну діяльність після завершення виступів. Потрібно діяти дуже тонко, вибираючи тактику, яка має запобігати так званій “зоряній хворобі” й зарозумілості, проте й допомагати спортсменові правильно використовувати свою популярність, формувати імідж і публік-релішнз (PR), який може відіграти важливу роль в організації його життя і діяльності та здійсненні планів стосовно нової сфери успішної реалізації набутих у спорті морально-вольових якостей і навичок бійця.

“Персональний PR, – підкреслює О. Садовник, – як у командних, так і в індивідуальних видах спорту, дозволяє спортсменові перетворити своє ім'я на бренд, який не має стосунку до спорту, і підтримувати надалі потрібний імідж цього бренду. У такому разі можна повністю уникнути залежності від особистих спортивних досягнень” [6, с.286]. Останнє зауваження є надзвичайно важливим з позицій нашого дослідження, оскільки у багатьох спортсменів на завершальному етапі кар'єри ці досягнення можуть бути дуже скромними. Дійсно, сили вже не ті, спортсмен швидше втомлюється, він втрачає фізичну форму і все частіше сидить на лаві запасних. Однак його ім'я ще “на слуху”, імідж видатного спортсмена не втрачено і PR активно допомагає певний час протриматися в команді і підготувати собі нову сферу діяльності та себе самого до успішної діяльності.

Це пов'язано з тим, що завдяки іміджу і PR йому легше встановлювати відносини з різними контраптернерами, а самим цим контраптернерам утішно, що вони співпрацюють з широко відомою людиною, яка до того ж ще й часто консультується з ними з суто професійних питань, віддаючи належне їхнім професійним знанням і досвіду. Бренд колишнього відомого спортсмена має підвищити і авторитет його партнерів по бізнесу чи інших сферах діяльності, оскільки потенційним споживачам продукції завжди цікаво мати справу з фірмою, пов'язаною з ім'ям якоїсь знаменитості.

Окремо стоять приклади передчасного завершення людиною спортивної кар'єри внаслідок отриманих травм чи професійних захворювань, які здатні надломити волю й рішучість та створити додаткові психологічні бар'єри. Це суттєво заважає допомозі в організації їхнього постспортивного життя. Проте ця проблема виходить за межі нашого дослідження.

У будь-якому разі психологічна резистентність спортсмена не може розглядатися як щось настільки непереборне, що назавжди закрие для нього можливості піддаватися відповідному психолого-педагогічному впливу, який цілеспрямовано має готувати його до успішного (і це ми ще раз особливо підкреслюємо) життя й діяльності після завершення активної спортивної кар'єри. Але подолання його резистентності є непростим завданням і потребує неабиякої педагогічної майстерності тренера, високої його культури, професійного та особистісного авторитету.

Висновки. Виконане дослідження дозволило виявити не тільки існування такого явища, як психологічна резистентність людини щодо цілеспрямованих впливів на неї,

які вона вважає небажаними для себе, а й суттєву роль цього феномену в системі підготовки спортсменів високого класу до успішного життя й діяльності після завершення ними спортивної кар'єри. Результати цього дослідження дають вагомі підстави для таких висновків.

По-перше, більшість спортсменів, які досягають видатних результатів, недостатньо турбує думка про те, що неминуче прийде час, коли доведеться завершити спортивну кар'єру і жити у принципово нових умовах, до яких необхідно не просто пристосуватися, а й заздалегідь готуватися. Вже сама ця думка часто викликає у спортсменів істотну психологічну резистентність.

По-друге, прояви резистентності як активної, інколи навіть агресивної реакції особистості на сторонній вплив на неї та виразного опору цьому впливу можуть погіршити міжособистісні відносини між тренером і спортсменом, отже, і взаєморозуміння між ними. Це небажаним чином позначається на спортивних показниках самого гравця, його стосунках з товаришами та й на загальному стані психологічного клімату в команді.

По-третє, успішним шляхом подолання резистентності і відновлення нормальних взаємин може бути тільки "м'яке" здійснення впливів на спортсмена, коли підкреслюється унікальність його особистості, талант, а навіюване йому в результаті впливу рішення він по можливості сприймає би як своє власне, прийняте самостійно на підставі своїх роздумів. Успішне здійснення такого впливу потребує від тренера знання психології спортсмена і належного володіння педагогічною майстерністю.

По-четверте, ефективна підготовка спортсмена до успішного життя і діяльності після завершення спортивної кар'єри можлива при наявності чіткої системи навчально-тренувального процесу, яка передбачає виховну роботу, високий професійний особистісний авторитет тренера та сприятливу соціально-психологічну ситуацію в колективі команди при належному рівні доброзичливості і товарищескості у відносинах між спортсменами.

По-п'яте, розв'язання проблеми психологічної резистентності людини має надзвичайно важливе соціальне значення, оскільки дозволяє забезпечити можливість збереження нею життєвого оптимізму і успішної професійної діяльності у новій сфері після закінчення кар'єри, пов'язаної з певними віковими обмеженнями. А для спортсменів це важливо ще й тому, що рятує від песимізму, алкоголізму чи використання їх завдяки набутим ними фізичних якостям кримінальними структурами.

Таким чином, досліджувана проблема дійсно є цікавою з точки зору теоретичних психолого-педагогічних аспектів взагалі та педагогіки спорту зокрема. Водночас вона має і дуже важливе прикладне значення, оскільки її успішне розв'язання дозволяє вирішувати безліч серйозних соціальних завдань і водночас підвищувати рівень спортивних досягнень та примножувати тим самим престиж нашої країни.

Подальші розвідки з проблеми. Актуальність і важливість порушеної проблеми та її висока теоретична і прикладна значущість потребують подальшого її глибокого аналізу, розроблення та реалізації системи практичних заходів, що забезпечували б ефективний і безболісний перехід спортсмена від стану активних виступів у професійному спорті до не менш активної і цікавої діяльності в іншій сфері.

Тому наші подальші дослідження будуть спрямовані, з одного боку, на аналіз життєвих успіхів і невдач відомих спортсменів після завершення професійної спортивної кар'єри, а з іншого – на розроблення і реалізацію інноваційної психолого-педагогічної системи та висвітлення досвіду її функціонування у баскетбольному клубі "Політехнік".

Список літератури: 1. *Гогунов Е. Н., Март'янов Б. И.* Психология физического воспитания и спорта: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издат. центр “Академія”, 2000. – 288 с. 2. *Сергієчко Л. П.* Практикум з психології спорту: Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів фізичного виховання і спорту. – Харків: ОВС, 2008. – 256 с. 3. *Ильин Е. П.* Психология спорта. - СПб. : Питер, 2009. – 352 с. 4. Педагогика спорта / Сидоров А.А., Карелин А.А., Нелюбин В.В., Иванюженков Б. В. – М.: Дрофа, 2000. – 340 с. 5. *Горбунов Г.Д.* Психопедагогика спорта. – М.: ФиС, 2006. – 207 с. 6. *Садовник О.* Персональний імідж спортсменів // Молода спортивна наука України. – 2011. – Т. 1. – С. 286-289. 7. *Платонов К. К.* О системе психологии. – М.: Мысль, 1972. – 216 с. 8. Краткий психологический словарь / Сост. Л. А. Карпенко; Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – 431 с.

Bibliography (transliterated): 1. Gogunov E. N., Mart'janov B. I. Psihologija fizicheskogo vospitanija i sporta: Ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij. – M.: Izdat. centr “Akademija”, 2000. – 288 s. 2. Sergiechko L. P. Praktikum z psihologii sportu: Navch. posib. dlja studentiv vivih navchal'nih zakladiv fizichnogo vihovannja i sportu. – Harkiv: OVS, 2008. – 256 s. 3. Il'in E. P. Psihologija sporta. - SPb. : Piter, 2009. – 352 s. 4. Pedagogika sporta / Sidorov A.A., Karelin A.A., Neljubin V.V., Ivanjuzhenkov B. V. – M.: Drofa, 2000. – 340 s. 5. Gorbunov G.D. Psihopedagogika sporta. – M.: FiS, 2006. – 207 s. 6. Sadovnik O. Personal'nij imidzh sportsmeniv // Moloda sportivna nauka Ukraïni. – 2011. – T. 1. – S. 286-289. 7. Platonov K. K. O sisteme psihologii. – M.: Mysl', 1972. – 216 s. 8. Kratkij psihologicheskij slovar' / Sost. L. A. Karpenko; Pod obw. red. A. V. Petrovskogo, M. G. Jaroshevskogo. – M.: Politizdat, 1985. – 431 s.

Т. Д. Арабаджи, А. С. Пономарев

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ РЕЗИСТЕНТНОСТЬ СПОРТСМЕНА ПРИ ЕГО ПОДГОТОВКЕ К ПОСТСПОРТИВНОЙ ЖИЗНИ

Анализируется феномен психологической резистентности спортсмена, которая мешает ему адекватно воспринимать саму мысль о необходимости завершения спортивной карьеры и поиска новой сферы деятельности. Показана необходимость создания целенаправленной системы психолого-педагогического влияния на спортсмена, которая бы охватывала не только учебно-тренировочный процесс, но и воспитание спортсменов. Одним из ее направлений должна быть и их подготовка к постспортивной жизни, в том числе и через преодоление резистентности.

T. Arabadgi, A. Ponomaryov

PSYCHOLOGICAL RESISTANCE OF SPORTSMAN AT ITS PREPARATION TO POST-SPORTING LIFE

The phenomenon of psychological resistance of sportsman, which interferes with it is adequate to perceive thought about the necessity of completion of sporting career and search of a new sphere of activity, is analyzed. The necessity of creation of the purposeful system of psychological and pedagogical influence on a sportsman, which would engulf not only an study-trening process but also education of sportsmen, is shown. To one of its directions owes to be their preparation at the post-sporting life, in to that the number through overcoming of resistance.

Стаття надійшла до редакційної колегії 01.11.2011

УДК 159.9.62 (075)

Б.І. Фурманець

ПРО ПСИХОЛОГІЧНИЙ АЛГОРИТМ АНАЛІЗУ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ЯК МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Постановка проблеми та її актуальність. Вирішення головного державного завдання щодо якісної підготовки молодих спеціалістів для різних промислових підприємств з метою забезпечення їхнього ефективного виробничого функціонування об'єктивно потребує, більш системного аналізування та подальшого розвитку людського чинника.

Психологічна наука вчить, що для вирішення такого актуального завдання необхідно реалізувати сукупність певних цілеспрямованих дій і визначених правил, об'єктивно потребує, більш системного аналізування та подальшого розвитку людського чинника.

Це перш за все вивчення у певній єдності індивідуально-психологічних особливостей особистості та складників соціально-психологічної характеристики студентів, що виявляються в їхній навчальній, дослідницько-практичній та орієнтаційно-професійній діяльності як майбутніх фахівців і впливають на їхню поведінку та відношення до університетських справ.

Загальною та визначальною **метою** цієї статті є визначення складників системного психологічного алгоритму вивчення особистості студента як майбутнього фахівця з обов'язковим аналізом ступеню розвинутих у нього індивідуально-психологічних особливостей і властивостей та їх зв'язків. Певна увага приділяється доцільному соціально-психологічному аналізу особливостей психології малих груп, в яких студенти навчаються і виконують важливі навчально-практичні обов'язки. Ця робота покладена на науково-педагогічних працівників університету.

Виклад основного матеріалу. Із психолого-педагогічної літератури відомо, що розв'язання проблеми цілеспрямованого аналізу соціально-психологічних та психолого-професійних якостей особистості студента, які виявляються в їхній повсякденній навчально-практичній діяльності є основним джерелом формування їх як майбутніх фахівців основних промислових підприємств та соціальних установ країни [3, 4, 5].

Саме для структурного визначення цієї проблеми нами застосований науково-практичний підхід у вигляді системного психологічного алгоритму, який реалізують у роботі зі студентами насамперед науково-педагогічні працівники університету.

Оптимальне врахування, глибоке вивчення й вміле використання науково-педагогічними працівниками вищого навчального закладу змісту психологічного алгоритму стосовно розвитку індивідуально-психологічних особливостей студентів у певному зв'язку із соціально-психологічною характеристикою навчальної групи, де вони проходять своє професійне становлення, – необхідна умова підвищення ефективності їх навчання.

Теорія і практика свідчать, що науково-педагогічний працівник, втілюючи складники психологічного алгоритму в психологічно-педагогічну роботу зі студентським складом, не тільки краще вивчає і враховує його психіку (внутрішній світ), але й активно впливає на нього з метою формування необхідних особистісних і професійних якостей та професійних знань, умінь, необхідних йому для майбутньої ефективної професійної діяльності.

На наш погляд, структуру подібного алгоритму визначення психології студентів складає єдність таких складників: розуміння внутрішнього світу (психіки), індивідуальна свідомість, поняття про особистість студента, соціальна і професійна спрямованість, види темпераменту, риси характеру, загальні і спеціальні здібності.

При цьому, як свідчить досвід, педагогічному працівникові як фахівцю і психологу-вихователю необхідно вміло виявляти зв'язки і відносини між зазначеними складниками, прояв яких спостерігається у студентів як майбутніх фахівців при їхньому спілкуванні з колегами, у першу чергу з викладачами, з молодшими науковцями, співучасниками по навчанню. Це дозволяє краще пізнати, а потім – вдосконалювати розвиток індивідуальних можливостей й особливостей у процесі навчання.

Практика і досвід переконливо показують, що проблема вдосконалення психології особистості студентів повинна посідати першочергове місце в усіх психолого-педагогічних діях і заходах науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів. Безсумнівно, їм бажано чітко уявляти і розуміти соціально-психологічний алгоритм щодо позитивного ціленаправленого вивчення студентів.

Перед науково-педагогічними працівниками закономірно постає важливе питання: у якому сенсі повинен реалізовуватися соціально-психологічний алгоритм стосовно психології і поведінки студентів? Відповідь може бути такою: у розумінні та дотриманні науково-педагогічними працівниками трьох важливих соціально-психологічних закономірностей:

❖ у переконанні кожного студента в необхідності постійного розвитку і вдосконалення своєї психології в інтересах укріплення інтелектуального і емоційно-вольового потенціалу, професійного зростання та успішного розв'язання навчально-практичних завдань, поставлених перед ним як майбутнім, елітним спеціалістом на головних виробничих підприємствах;

❖ в активації навчально-професійної мотивації студентів ефективно і надійно вирішувати навчально-практичні завдання і дотримання вимог психолого-виховного значення. При цьому, маючи за мету якнайкраще сприяти розвитку особистісних мотивів (інтересів, потреб, намірів), інакше кажучи, індивідуальної зацікавленості, підвищувати якісні й кількісні показники щодо навчання та підготовки до майбутньої професійної діяльності;

❖ усвідомлювати, що в процесі навчання в першу чергу визначається творча активність студентів, яка має прояв натхнення та інтуїтивного мислення у неформальній, навчальній поведінці та діяльності.

З приводу визначених закономірностей науково-педагогічних працівників і кураторів-вихователів повинна більшою мірою цікавити позитивна, духовна (загальнолюдські цінності), соціальна і професійна спрямованість студентів – найважливіший складник їхнього внутрішнього і зовнішнього ставлення до покращення змісту майбутнього професійного фаху. Досвід свідчить, що таку комплексну спрямованість треба правильно мотивувати, своєчасно стимулювати і постійно підтримувати впродовж навчально-виховної роботи зі всіма студентами як майбутніми фахівцями.

Отже, щоб важливі психолого-індивідуальні положення алгоритму краще втілювати в підготовку майбутніх фахівців, науково-педагогічним працівникам треба добре вивчати і знати особистісний чинник, тобто цілеспрямовано брати до уваги соціально-психологічну характеристику кожного студента.

Відомий психолог Д.О. Леонтьєв зазначав, що характеристика молодої людини розглядається переважно з точки зору того, як під впливом зовнішніх чинників

відбувається формування внутрішніх, як при цьому сформована свідомість особистості [1, 4]. Ця концепція психолога вимагає розуміння дуже складної внутрішньої структури особистості, яка відображає головним чином її психофізіологічну і психічну побудову, притаманну нормальній людині. При цьому треба чітко уявляти, що йдеться про той самий психологічний алгоритм конкретної особистості, джерелом змісту якого є її внутрішній (духовний) світ, тобто те, що називають феноменом індивідуальної свідомості.

Саме індивідуальна свідомість студента є першим, головним складником соціально-психологічного алгоритму, який важливо добре розуміти науково-педагогічним працівникам університету. Розкриємо головну сутність цього складника.

До структури індивідуальної свідомості студента, як і кожної активної особистості, належать поєднані в систему ставлення до об'єктивної дійсності, оцінка своїх переконань, наявність світогляду, усвідомленого ставлення до навчання і розуміння майбутньої діяльності. Вона відображає природу його психіки як пізнавальну основу, а також ті думки, настрої, почуття, на підставі яких він спілкується, живе й діє у студентському об'єднанні та за його межами.

Зміст індивідуальної свідомості дуже динамічний, він може змінюватися за умов повсякденних дій та поведінки студентів, а також викликатися випадковими обставинами як безпосередня реакція на групові події та тимчасові труднощі, що виникають у навчанні та практичній діяльності.

Психологія вчить, що активна діяльність неможлива без участі подібної свідомості, саме так, як без цілеспрямованої пізнавальної діяльності неможливий розвиток людини як особистості. Тому, що вона дозволяє їй планувати навчально-пізнавальні дії та усвідомлено враховувати вплив внутрішніх і зовнішніх умов та чинників на її поведінку. За допомогою індивідуальної свідомості студент дає собі відповідь, яке значення для нього має навчальна і майбутня професійна діяльність.

Саме ці аргументації щодо індивідуальної свідомості студентів треба добре знати науково-педагогічним працівникам університету і в даному випадку розуміти, що поведінка, успіхи в навчанні, поведінка студентів також багато в чому залежать від їх самосвідомості та самовдосконалення. Ці два поняття доповнюють зміст першого складника психологічного алгоритму.

Самосвідомість є усвідомленням (цілковитим розумінням) студентом як особистістю самого себе як члена суспільства, своєї студентської праці, своїх взаємин зі студентами групи, своїх дій і вчинків, думок і почуттів, всієї різноманітності якостей, що виявляються. Покращення положень самосвідомості сприяє самовдосконаленню свідомості, що у своїй єдності складає основу психофізіологічного розвитку індивідуальної свідомості як основи розвитку індивідуально-психологічних особливостей особистості студента.

Викладене дозволяє стверджувати, що особистість студента – це насамперед зріла, конкретна людина зі своїми достоїнством і вадами, зі своєю сильною чи слабкою індивідуальною можливістю, що відображає її ставлення до себе, до інших, до навчання, сприймання студентської групи чи колективу курсу, розуміння важливості професійного становлення в університеті.

У психології справедливо підкреслюється, що в університетських умовах студент як особистість виконує три основні ролі: соціальну – відображає інтерес до спілкування; професійну – готується і стає спеціалістом; мотиваційну – відображає інтерес до обраної професії [1].

Необхідно пояснити два важливі моменти стосовно особистості студента і тим самим визначити такий складник психологічного алгоритму.

Перший момент визначає те, що кожна особистість під впливом основних соціальних чинників має право на вільний і всебічний розвиток. Про це нагадує Конституція – Основний закон України (ст. 23): “Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свобода інших людей, та має обов’язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний та всебічний розвиток її особистості”. Це суттєве положення посилює значущість особистості студента вищого начального закладу, який постійно дотримується конституційних прав і свободи як активний громадянин своєї країни.

Другий момент пояснює, що особистість студента – це неймовірно захоплена особа. Ця особа психологічно, інтелектуально та морально готується до складної професійної діяльності і тим самим готується забезпечувати соціально-економічне зростання потенціалу своєї країни. Але для цього необхідна кропітка психолого-педагогічна робота з її вивчення та формування індивідуально-психологічних особливостей кожного студента як особистості, майбутнього фахівця.

Зміст психологічного алгоритму повною мірою розкривають психологічні властивості особистості, які знаходяться у тісному взаємозв’язку з психічними процесами, станами, волею, виявленням досвідом.

Психологи ставлять психологічні властивості на перше місце в психології особистості тому, що саме вони визначають неповторну індивідуальність людини, її духовний образ, особливості поведінки і дій, оцінку навколишнього простору, основу психологічної характеристики особистості.

Таким чином, виходячи із загальної концепції розгляду складника психологічного алгоритму щодо психології особистості, можна зробити такі узагальнення:

- ❖ студент як особистість у процесі навчання визначає себе насамперед через свої усвідомлені дії, вчинки, переконання, погляди, належність до певної групи;
- ❖ під впливом умов університетського життя і побуту у студентів як особистостей активно формується сукупність індивідуальних психологічних властивостей: спрямованість, характер, темперамент і здібності.

Основним складником психологічного алгоритму, який підлягає вивченню і розвитку науково-педагогічними працівниками університету у студентів, є соціальна і професійна спрямованість як провідна властивість психології їх особистості.

Психологія взагалі визначає спрямованість як основну частку психологічної характеристики особистості, що визначає мету, яку ставить перед собою людина, її прагнення, властиві їй мотиви, відповідно до яких вона діє, потреби, якими вона керується у своїй повсякденній і практичній діяльності.

Головна ознака будь-якої спрямованості (соціальної чи професійної) виявляється у цілеспрямованій меті до діяльності та взаємодії з оточуючими.

Психологія вчить, що основою дій та вчинків людини як особистості, хто б вона не була – викладач чи студент, інженер чи дослідник, – є її життєва, соціально-професійна мета. Подібна мета постає перед людиною як соціально-професійний вектор його прагнення до відтворення буденної і практичної діяльності.

Академік І.П. Павлов підкреслював, що поліпшення культури і діяльності можливе тільки людьми, які прагнуть до тієї чи іншої мети, поставленої собі в житті [1, 2]. Мета може бути близькою і далекою, індивідуальною і суспільною.

У психологічному плані мета – це уявлення та прагнення до досягнення ідеального образу діяльності щодо очікуваного результату.

Суттєвим складником названого вивчення алгоритму структури спрямованості особистості студента є мотиви.

Науково-педагогічним працівникам важливо знати, що мотивами студентів як особистостей називають їх внутрішні сили, що спонукують їх до набуття професійних знань, умінь стосовно майбутньої діяльності.

За своїм змістом усвідомленні мотиви поділяються на прості і складні. До простих мотивів належать: потяг, бажання, хотіння, які характеризуються ступенем забезпечення відповідної потреби.

Складні, як провідні мотиви, у свою чергу розглядаються за такими видами:

- соціальні, які у свідомості особистості відображають соціальні ознаки (ідейні переконання, рівень світогляду, почуття патріотизму тощо);
- колективістські (групові), визначені спонуканими до студентської групи чи колективу студентського курсу (прагненням встановлювати товариські відносини, підтримувати позитивні традиції та ін.);
- особистісні мотиви, які можуть як збігатися з інтересами малої групи, так і суперечити її статусу, нести індивідуалістичну чи егоїстичну спрямованість (власний кар'єризм, заздрість, помста, корисливість та ін.).

За своїм змістом провідним мотивом професійної спрямованості студентів є професійний інтерес.

Професійний інтерес – це позитивне, усвідомлене пізнавально-емоційне ставлення студента до набуття професії, майбутньої професійної діяльності, яке виявляється в прагненні оволодіння професійними знаннями, вміннями, навичками та досвідом щодо обраної спеціальності.

Всебічний професійний і духовний розвиток особистості студента передбачає формування низки соціальних, інженерно-технічних, культурно-побутових інтересів за наявності головного, більш глибокого професійного інтересу.

Дійовими соціально-психологічними інтересами називають інтереси, що глибоко впливають на життя й діяльність студента як особистості, спонукують її до систематичних і цілеспрямованих дій у певному напрямі, активних та ініціативних пошуків джерел покращення свого професійного становлення в університеті. Нерідко можна спостерігати і пасивність студентів щодо розвитку своїх професійних інтересів, що не спонукує до активної навчальної та пізнавальної діяльності.

Ось чому науково-педагогічним працівникам важливо мотивувати у студентів розвиток стійких інтересів, в постійному прагненні активно займатися навчанням, усвідомлено визначати особливості своєї майбутньої професійної діяльності. За такої умови інтереси переростають у схильність, яка дозволяє більш успішно оволодівати спеціальністю та вдосконалюватися в ній.

Важливим для професійного становлення студента є активно діючий мотив – ідеал, як вибраний зразок удосконалення психології своєї особистості, що свідчить про прагнення досягти кращих успіхів у навчанні, практиці, поведінці, спираючись на найкращий досвід. Наприклад, стати відмінником навчання, спортсменом. Творення ідеалу – це специфічна форма самоактуалізації “Я” людини як особистості, тобто прагнення до кращого.

Особливе місце у життєдіяльності кожної людини посідає такий складник соціальної і професійної спрямованості – потреба як спонукання до набуття та задово-

лення духовної і матеріальної потреби, яку особистість завжди переживає як нестачу, брак чогось, невдоволеність чимось.

Потреби вимагають свого задоволення і тому породжують прагнення, бажання, потяги, емоційні стани, що примушують людину виявляти усвідомлену активність і добиватись поставленої мети. Потреба формувати себе як кращого спеціаліста, чистої людської душі, представника інженерно-технічної еліти – суттєва риса психологічної і професійної спрямованості особистості студента університету.

Психологічна наука вчить, що розглянуті вище складники доповнюють похідні від них установки, перспективи, наміри та прагнення [1].

Установка в психології розглядається як налаштованість особистості на досягнення поставленої мети, готовність долати труднощі на шляху до неї, усвідомлено здійснювати ті чи інші дії, не гальмуючи власної активності.

Регулярне виконання установки сприяє зародженню перспективи бачення більш зрозумілого, емоційно насиченого уявлення про життєве чи професійне майбутнє. Перспектива тісно пов'язана з фантазією і намірами. Фантазія є однією з передумов виникнення перспективи, дозволяє студенту уявляти собі близьке чи далеке майбутнє, спонукаючи себе до творчої діяльності.

Під наміром розуміють свідомий акт до активної дії у тих випадках, коли мету важко досягти або коли виконання необхідного завдання через якісь причини повинно бути відкладене. У такому випадку намір є ситуативною психологічною підготовкою, яку раніше було відкладено.

Прагнення виражають достатньо стійкі спонукання як збудження внутрішньої готовності студента до процесу навчання чи виконання завдання, мобілізацію сил та енергії на досягнення поставленої, теперішньої мети. В прагненнях немов би об'єднуються, концентруються і методи, і установки, і перспективи, і наміри.

Розглянутий складник психологічного алгоритму визначається тісно взаємопов'язаними між собою та взаємообумовленими компонентами, які створюють єдину структуру складної психологічної властивості особистості студента.

Для успішного формування стійкої соціально-професійної спрямованості у студентів університету навчально-виховний процес і психолого-педагогічну роботу його працівників треба спрямувати на:

- ❖ розвиток соціально-професійної спрямованості студентів, пов'язуючи її з визначеною ними усвідомленою метою до якісного навчання;
- ❖ допомогу студентам у визначенні і розумінні ними перспективи як усвідомленого уявлення, важливого життєво-професійного майбутнього;
- ❖ аналіз обсягу і доцільності професійних інтересів, потреб і установок, які студенти визначають у своїй навчальній і повсякденній діяльності.

Психологія як наука вчить, що мотиваційна основа особистості у вигляді соціальної і професійної спрямованості має тісний зв'язок з особистісними психофізіологічними особливостями, які виявляються насамперед в темпераменті.

Зміст і особливості темпераменту особистості студента ми розглядаємо як такий психологічний алгоритм, що потребує свого розуміння з боку науково-педагогічних працівників університету з метою його аналізу і позитивного вдосконалення.

Поняття “темперамент” – визначається як належне співвідношення органічних частин чи їх змішування.

Наукову основу змісту темпераменту розробили відомі науковці Гіппократ і І.П. Павлов. На їх справедливу думку, темперамент є найзагальнішою психофізіологічною характеристикою кожної окремої людини, основою функціонування її нервової системи.

І.П. Павлов установив, що в основі вищої нервової діяльності лежить різноманітний стан таких ознак нервової системи людини, як сила, рівновага й рухомість процесів збудження й гальмування. Практично ці властивості виявляються у конкретній особистості студента за такими ознаками:

- сила – витривалість, працездатність, рівень втомленості тощо;
- урівноваженість – терплячість, стриманість, посидючість, здібність чекати, рівність настрою тощо;
- рухливість – хуткість реакції, легкість змін почуття, швидкість формування нових навичок тощо.

Отже, різноманітні поєднання сили, рівноваги й рухливості на підставі процесів збудження і гальмування характеризують специфічні типи вищої нервової діяльності кожної людини, яким відповідають чотири види темпераменту. Це добре видно з таблиці.

Особливості прояву темпераменту і його ознаки

Особливість темпераменту	Вид темпераменту	Тип вищої нервової діяльності	Особливості нервових процесів		
			За силою	За рівновагою	За рухливістю
Активний	Сангвінік	Сильний	Сильний	Урівноважений	Рухливий
Експансивний	Холерик	Нестриманий	Сильний	Неурівноважений	Рухливий
Спокійний	Флегматик	Інертний	Сильний	Урівноважений	Малорухливий
Здавлений	Меланхолік	Слабкий	Слабкий	Неурівноважений	Малорухливий

При вивченні особливостей темпераменту студента науково-педагогічним працівникам треба мати на увазі, що типи вищої нервової діяльності (ВНД) не тотожні темпераменту.

ВНД – поняття фізіологічне. Тип вищої нервової діяльності, який успадковується людиною, становить фізіологічну основу темпераменту. Темперамент як психічна властивість залежить не тільки від фізіологічного механізму, але і від духовності людини, її внутрішнього світу, спрямованості, характеру, звичок тощо.

Отже, характеристика темпераменту дається як через наявність типів вищої нервової діяльності – сили, рівноваги й рухливості, процесів збудження та гальмування, так і через опис особливостей його прояву в діях та поведінці людини.

Стисло розглянемо психологічну характеристику кожного виду темпераменту і визначимо ті основні положення, що входять до змісту соціально-психологічного алгоритму.

Отже, властивість темпераменту – *холерик*.

Науково-педагогічні працівники можуть виявляти у студентів такі його ознаки: властиву неурівноваженість, нестриманість, швидку реакцію, дуже рухливі міміку та жести, труднощі входження у нові умови навчального процесу без особливих, легкість контакту зі співучасниками навчання та ін.

Безпосередньо у навчально-практичній діяльності студент-холерик може активно включитися до справи, а через короткий проміжок часу втратити до неї будь-яку зацікавленість та активність.

Педагогу у цьому випадку варто порадити більш уважні й упевнені дії. Також важливо врахувати, що у складних обставинах студенти з холеричним темпераментом відчувають певне негативне збудження, яке може знижувати якість кінцевих дій. Не можна не враховувати й того факту, що неврівноваженість, гарячність можуть бути причиною порушення навчальної дисципліни, що не знижують провини студента, але повинні враховуватися в його вихованні.

Властивість темпераменту – *сангвінік*. Вирізняється відносно невисокою інтенсивністю психічних процесів і швидкою зміною одних психологічних станів іншими.

Для сангвініка характерні легкість і швидкість виникнення нових емоційних станів; швидка зміна одного стану іншим, життєрадісність, переживання супроводжуються різноманітними виразними формами.

Студент-сангвінік швидко виконує завдання, які потребують кмітливості, якщо тільки ці завдання не є надто складними. Він легко береться за різні справи, але разом з тим легко їх забуває, зацікавившись новими. Особистість із сангвінічним темпераментом досягає добрих результатів, але лише тоді, коли є зацікавленість справою.

Властивість темпераменту – *флегматик*: спокійний, завжди рівний, стійкий та завзятий, трудівник, суворо дотримується відпрацьованого розпорядку життя, системи у праці, не відволікається на дрібниці.

Студент-флегматик розраховує сили, доводить розпочату справу до кінця, рівний у стосунках, в міру товариський, не любить даремно говорити, розтрачувати сили. Є недоліки: флегматик інертний, малорухливий, йому необхідний час для підготовки, для зосередження уваги, для переключення на інший об'єкт. Всі ці особливості доцільно врахувати науково педагогічним працівникам при роботі зі студентами.

Властивість темпераменту – *меланхолік*. Людина-меланхолік поглиблена в себе, замкнута, відлюдна і надзвичайно соромлива, схильна переоцінювати труднощі навчання в університеті. У навчальному процесі швидко втомлюється. У складних та важких обставинах розгублюється. У той же час, у меланхоліків, як показали психологічні дослідження, надзвичайно розвинута чутливість, сердечність, тонке сприйняття, вдячність за увагу. Науково-педагогічним працівникам, при врахуванні слабкості нервової системи студентів-меланхоліків, потрібно бути чутливими до них, навчальне навантаження збільшувати послідовно, при цьому частіше надавати їм психологічну допомогу.

Педагогам не варто забувати, що у “чистому” вигляді темперамент зустрічається дуже рідко, окремі його риси, як правило, поєднуються і мають свій позитивний та негативний вияв. Тому не повинно бути упередженого ставлення до студентів через певний темперамент. Студента треба цінувати не за риси його темпераменту, а за позитивний результат в навчанні та поведінці.

Цікавим і важливим складником психологічного алгоритму є властивість особистості, яка називається *характер*. Слово “характер” грецького походження і в перекладі означає “риси”, “прикмета”, “ознака”, “особливість”. Характер – це індивідуальне поєднання суттєвих рис особистості, що виражають ставлення людини до дійсності й виявляються в її поведінці та ставлення до навколишнього світу, праці, інших людей і до себе.

Характер як психологічна властивість найбільш повно відображає індивідуальні особливості особистості студента через систему певних рис, які саме його і характеризують.

У ставленні до навколишнього світу у студентів можуть виявитися такі риси характеру: патріотизм, почуття громадського обов'язку, принциповість, цілеспрямованість, почуття відповідальності за справи у навчальній групі.

Щодо ставлення до процесу навчання психологія відокремлює характери діяльні та бездіяльні. Діяльному характеру властиве сумлінне ставлення до пізнавальної діяльності, до навчання, прагнення добитися успіху у фізичній підготовці, прояв рис працьовитості, дисциплінованості, винахідливості, самостійності, наполегливості, стриманості. Із цими рисами характеру, студенти, як правило, вміють організувати свій навчальний процес, спланувати його, максимально використовувати себе для якісного оволодіння професією.

Щодо ставлення до людей характер можна поділити на товариський та замкнутий. Товариськість – позитивна риса, що сприяє доброму, оптимістичному настрою, дружлюбній активності особистості у складі студентської групи. У той же час, не можна вважати, що замкнутість – завжди погана риса, вона може виникнути у результаті тривалої зосередженості людини над складним завданням, потребує уважності й самостійності.

Ставлення студента до самого себе визначається такими рисами, як скромність, альтруїзм (відображає потяг безкорисно приносити користь друзям, готовність завжди прийти на допомогу), відчуття особистої гідності, сором'язливості, а також негативними якостями – зарозумілістю та егоїзмом. Вони свідчать про ступінь усвідомлення свого становища в малій групі студентів чи колективі курсу, своїх обов'язків перед ним та перед іншими людьми.

У людини із сильним характером поступки і слова відповідають знанням і переконанням. Вона цілеспрямована й наполеглива у досягненні поставленої мети, і навпаки: із слабким характером справа частіше всього розбігається зі словами.

Не варто забувати, що характер людини не є вродженим і постійним явищем, він виробляється протягом життя і цілеспрямовано формується у процесі конкретної діяльності.

Індивідуально характер виявляється насамперед своєрідними типовими рисами. Наприклад, така риса характеру, як вірність дружбі, може бути типовою рисою студентів.

Велике значення у формуванні найважливіших, позитивних рис характеру студентів має здоровий соціально-психологічний клімат малої групи. Під впливом загальнолюдських цінностей, дружніх взаємин, моральної вимогливості, які присутні серед студентів групи, формуються позитивні та необхідні риси студентського характеру.

Науково-педагогічні працівники, мабуть, знають, що особистість студента повніше розкривається не тільки в соціально-професійній спрямованості, виді темпераменту й рисах характеру, але й у властивості його психології – здібностях, які у вигляді особливого складника посідають важливе місце у психологічному алгоритмі.

Що дає підставу говорити про важливість цього складника у навчально-практичній діяльності студентів? Підставою є два діючих показники: можливість швидкого опанування професії і досягнення якісних результатів у навчанні. Але для цього науково-педагогічним працівникам треба звертати увагу на два найважливіших боки визначення здібностей студентів.

По-перше, здібності – це індивідуально-пізнавальні особливості, що наочно вирізняють одну людину від іншої. По-друге, це не просто подібні особливості, а

здібності, що створюються на фундаменті задатків (генетично спадкові), які треба своєчасно розпізнавати у процесі конкретної навчальної діяльності.

Краще за все, ці питання вирішуються при аналізі двох основних груп здібностей. До них належать такі:

1. Загальні, розумові здібності – це ті, які виявляються при виконанні не якої-небудь однієї, а декількох важливих видів діяльності. Такі здібності виявляються в якості розуму: критичності, гнучкості, систематичності, швидкості орієнтування, інтелектуальній активності, високому рівні аналітико-синтетичної діяльності, зосередженій увазі, добрій пам'яті, в позитивних емоційно-вольових намаганнях.

2. Спеціальні здібності виявляються тільки в окремо вибраній, спеціальній, професійній чи навчальній діяльності. Наприклад, у діях практичного психолога, інженера комп'ютерних технологій чи в технічній механіці.

Загальні здібності, як правило, доповнюють спеціальні і у своїй єдності дають можливість студенту успішно займатися навчальною й науковою діяльністю. Такий випадок нерідко пов'язують з феноменом “обдарована особистість”.

Розрізняють загальну обдарованість і спеціальні види обдарованості. Під загальною обдарованістю розуміють позитивний рівень психічного та інтелектуального розвитку особистості, який характеризується схильністю до творчої діяльності. Спеціальна – це винахідливість у конкретній справі.

Найбільш високий ступінь розвитку здібностей називається геніальністю. Особливістю генія є те, що йому притаманна така обдарованість, яка не виявляється в інших людей. Геніальність дозволяє не тільки створювати інноваційні технології, які відрізняються надзвичайною глибиною і винахідливістю, але і сприяють просуненню вперед науки, мистецтва, техніки.

Технічні здібності виявляються в захопленості технікою, у схильності до раціоналізації і винахідництва, в умінні швидко читати складні технічні схеми і креслення, розбиратись у складній взаємодії частин механізмів, мати інтерес до спеціальної інженерної літератури і технічним новинкам.

Організаторські здібності можна побачити в прояві ініціативи, в розпорядливості, в уміннях налагоджувати роботу в студентській групі, в знанні та вмінні управляти людьми, у вимогливості й рішучості, в таланті зацікавити людей, прислухатись до їхніх думок, корисних пропозицій і організувати їх на певну справу.

Отже, підкреслимо важливе значення реалізації психологічного алгоритму з боку науково-педагогічних працівників з розвитку всіх видів здібностей у студентів, які мають не тільки вроджені задатки, але і обставини навчального процесу, університетського життя їх покращувати.

Висновки. У психологічній науці особлива увага надається науково-педагогічним працівникам вищих навчальних закладів щодо важливості вивчення і вдосконалення ними індивідуально-психологічних особливостей студентів як головної передумови їхнього професійного становлення. До уваги насамперед береться психологічна структура особистості, в якій диференціюються, інтегруються та тісно поєднуються такі компоненти: індивідуальна свідомість, сутність психології особистості, соціально-професійна спрямованість, різновиди темпераменту, ключові риси характеру і загально-спеціальні здібності. Визначені компоненти, на наш погляд, становлять основу соціально-психологічного алгоритму, над яким треба плідно працювати педагогам університету.

Список літератури: 1. Большая психологическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2007.- 544 с. 2. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского и М.Г. Ярошевского. – М., 1990. – 494 с. 3. Романовський О.Г. Підготовка майбутніх інженерів до управлінської діяльності. – Харків: Основа, 2001. – 324 с. 4. Психология. Підручник для студентів ВНЗ / За ред. Ю.Л. Трофімова. – К.: Либідь, 2001. – 558 с. 5. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Підручник для студентів магістратури. – К.: ЦНЛ, 2006. – 384 с.

Bibliography (transliterated): 1. Bol'shaja psihologicheskaja jenciklopedija. – М.: Jeksmo, 2007.- 544 s. 2. Psihologija. Slovar' / Pod obw. red. A.V. Petrovskogo i M.G. Jaroshevskogo. – М., 1990. – 494 s. 3. Romanovs'kij O.G. Pidgotovka majbutnih inzheneriv do upravlins'koї dijal'nosti. – Harkiv: Osnova, 2001. – 324 s. 4. Psihologija. Pidruchnik dlja studentiv VNZ / Za red. Ju.L. Trofimova. – К.: Libid', 2001. – 558 s. 5. Vitvic'ka S.S. Osnovi pedagogiki viwoї shkoli: Pidruchnik dlja studentiv magistraturi. – К.: CNL, 2006. – 384 s.

Б.И. Фурманець

О ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ АЛГОРИТМЕ АНАЛИЗА ЛИЧНОСТНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ СТУДЕНТОВ КАК БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

В статье рассмотрены личностные составляющие структуры психологического алгоритма: индивидуальное сознание, социально-профессиональная направленность, разновидности темперамента, ключевые черты характера, общеспециальные способности, которые анализируются научно-педагогическими работниками и составляют основу социально-психологической характеристики личности студента и позитивно способствуют его профессиональному становлению как специалиста.

B. Furmanets

ALGORITHMS OF THE PSYCHOLOGICAL ANALYSIS PERSONAL QUALITIES OF STUDENTS AS FUTURE SPECIALISTS

In the article the personality structure of psychological components of the algorithm: individual consciousness, social and professional orientation, varieties of temperament, the key character traits, general, special abilities, which are analyzed scientific and pedagogical workers and form the basis of socio- psychological characteristics of the individual student and positively contribute to his professional development as professionals.

Стаття надійшла до редакційної колегії 23.11.2011

Yurij Panfilov

SOME DIRECTIONS OF ACHIEVEMENT HIGH-QUALITY OF NEW LEVEL OF EDUCATION (by experience of using modern pedagogical educational technologies in the National technical university "Kharkiv polytechnic institute")

Humanity entered new stage of history of the civilization. Its main characteristic is the innovative type of world development.

Moving to the new high-quality level of development of society, the fundamental changes of aims and character of public production lead to the change of requirements to professionalism and personal qualities of specialists.

Considerable increasing of information content and speeding up the cycle of its renewal in limited study terms, the development of informatively-communicative technologies require intensifications of educational-cognitive activity of students due to introduction of modern pedagogical technologies.

Nowadays many researchers admit that the reproductive model of transmission knowledge became ineffective. Creation of new pedagogical technologies is connected with refusal from the stereotypes of traditional education (with maintenance all the best that pedagogy has) and forming new thinking.

In this connection the problems of development such things become actual:

- new content, methods and facilities of teaching;
- considerable deepening of theoretical base of knowledge;
- strengthening of the applied orientation of studies;
- appropriate didactic and scientifically-methodical providing of educational process and its psychological and pedagogical grounds;
- opening of creative potential of students and teachers in accordance with their inclinations, needs and capabilities.

Development of higher school can be carried out only by means of innovations. Innovative activity is understood as development, search, mastering and introducing innovations.

From all variety of innovative directions the most important factor in achievement high-quality of new level of education is using of modern pedagogical educational technologies. Modern educational technologies, integrated in the real educational process, allow:

- to achieve the aims, put by the program and the standards of higher education;
- to adopt the basic directions of pedagogical strategy: humanizing of education and personality oriented approach in studies;
- to develop students' intellect and independence;
- to focus on development of creative activity of personality;
- to be tolerant in mutual relations between a teacher and a student.

Forming of national humanitarian-technical elite is the task that the National technical university "The Kharkiv polytechnic institute" puts before itself, impossible:

- ❖ without solution of a problem of student's studying independently to acquire knowledge, information and to use them in the activity;
- ❖ without creation of motivation to the long life studying, because swift development of civilization needs personality's high intellectual and social mobility, activity and responsibility;

❖ without continuous updating of not only productive but also social technologies in all spheres of vital functions of society.

In connection with the above-mentioned the university works on the problem of upgrading of pedagogical trade of the scientifically-pedagogical workers.

With the purpose of rendering methodical help to the scientifically-pedagogical workers in embodiment of modern pedagogical technologies the rector ordered to appoint consultants from a number the leading teachers of department of pedagogic and psychology of management, and also taking into account large experience of application of concrete pedagogical technologies to appoint consultants from a number the teachers of university, which constantly use these directions:

- playing planning;
- modern technologies of creation and using of distance courses;
- personality oriented educational technologies;
- using technologies of Web 2.0;
- using innovative technologies in teaching of students of manager's specialties;
- professional skills of teacher of physical education.

For activation, generalization and distribution of up-to-date experience of pedagogical activity in NTU "KhPI" **The center of modern pedagogical technologies** was established, the main task of which is providing:

- integrity of educational process;
- ability of scientifically-pedagogical workers to form the national humanitarian-technical elite;
- unity of the world view, fundamental, special, social humanitarian and administrative preparation;
- forming the students' system type of thought and its innovative character;
- high social and professional mobility of a person and his readiness to the changes.

In the university the certain system of work of methodical department is determined in the questions of studies and rendering comprehensive methodical and organizational help to the faculties and the scientifically-pedagogical workers for the facilitation of introduction of new pedagogical technologies.

Large work in propagation up-to-date experience of using modern pedagogical technologies is conducted by **the methodical commissions of faculties**, which determine the best teachers, who apply modern pedagogical technologies, and organize the studies of teachers during methodical training meetings, methodical seminars, classes of masters, studies adapted to the features of faculty.

The constantly working system of improving pedagogical skills is organized in the university. In the methodical department of university 14 scientifically-methodical seminars work on permanent basis, where annually over 450 teachers and graduate students of NTU "KhPI" and other Kharkiv Institutes have the opportunity to perfect their pedagogical skills.

Holding annual schools-seminars has already become traditional, the main aim of which is practical studying of scientifically-pedagogical workers the modern approaches in education and development of personality, new directions of organization an educational process and modern educational technologies which are developed and adopted in NTU "KhPI" by leading scientifically-pedagogical workers.

Just the same International school-seminar "Modern pedagogical technologies in education" passed in NTU "KhPI" on February, 1-3, 2011 and became already ninth.

The head of the university NTU "KhPI", laureate of the State reward of Ukraine, honored worker of science and engineering in Ukraine, deserved worker of higher school of

Ukraine, doctor of engineering sciences, professor Tovazhnanskiy L.L. directed the work of the school-seminar.

On the plenary meeting by means of Internet technologies the participants of the school-seminar were congratulated by the Director of Institute of pedagogical education and education of adults, academician of The National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, doctor of pedagogical sciences, professor Zyazun I.A. In his report he underlined that NTU "KhPI" was one of leaders in using modern pedagogical technologies in Ukraine, and he wished successful work in all pedagogical workshops, presentations, which are planned.

623 members took part in the three-day school-seminar: they are representatives of 24 institutes, 7 technical colleges, 7 professional technical schools, 5 Kharkiv schools, and also representatives of higher educational establishments from 16 cities of Ukraine.

The feature of the ninth school-seminar was that it became international. During holding the methodical seminars, videoconferences the representatives from Belarus, Kazakhstan, Germany, Russia and United States were attracted to work in pedagogical workshops. They had the opportunity to participate actively in process: divided by experience, give the comments, put questions and get answers on them.

During the work the participants of the school-seminar had the opportunity to see only part of pedagogical technologies which are used in NTU "KhPI". These were not "model performances", but the technologies which are used by our scientifically-pedagogical workers in an educational process. Some of them were created by us (playing projecting), and some of them were just successfully adopted in our university (distance studies, using of technologies of Web 2.0).

The specific forms of work of technical higher educational establishments and problems which need co-ordination of actions of teachers were examined in work of the school-seminar. The school-seminar conducted in form of pedagogical workshops, trainings, business games, discussions, constituent lectures, presentations.

Opening the school-seminar the head of the university NTU "KhPI" professor Tovazhnanskiy L.L. underlined that introduction of innovative methods of studies in the university was conducted in a few directions.

The first among such directions is **democratization of educational process**, which means a concession to the students of a "voting right" in the questions of determination of aims of education, its maintenance and methods of studies, which are used. Holding wide sociological, psychological and other researches bears in mind with the purpose of exposure the real necessities of students, their attitudes toward what for and how they are taught, their educational motivation and the maximally possible use of results of such researches in organization of educational process, making alteration to this organization in accordance with the results of researches and inspections. A very large role in this democratization belongs to the institutions of student self-government, because their representatives directly participate in realization of the adopted researches, in clearing up of students' relations to teaching separate disciplines, work of separate teachers and so on.

The second direction is **the gradual converting of process of studying into self-teaching**, when a teacher creates such conditions when a student must get knowledge mainly due to creative independent work, independently searching for necessary information and creatively working over it in order to do necessary conclusions and get the results conditioned to the educational tasks. Surely, it needs studies materials and literature for independent work, possibilities of the permanent using information technologies, especially the Internet. The de-

velopment and providing such materials and possibilities must present the most considerable part of methodical work of teachers.

The third direction of introduction innovative methods of teaching in an educational process is **the gradual changing of the role of a teacher in an educational process**.

From a man who gives knowledge and checks up their mastering by students, a teacher must grow into the organizer of their work of an independent search, creation and adapting of this knowledge. His main function is to give the students directions and guidelines, and also necessary help in self-education, to help them in development of creative capabilities. Such function provides for attraction students by a teacher to implementation of the educational-experienced and research work becomes a direct official duty, without implementation of which a teacher can not be considered one, who answers professional requirements to him.

"Long-life education" is the main principle of forming of specialists of new high-quality level.

Pedagogical workshop "Personality oriented educational technology. Awakening of will" was devoted to the problems of using new personality oriented pedagogical technologies, adequate to the new aims of education, and to mastering of these technologies.

Uniqueness of new technology - in strong, philosophical and methodological approach, aimed at opening of potential of everybody. It is directed to opening of potential of everybody and based on integration of the psychological and pedagogical approaches to personality, working with the barriers of studies, on new principles of organization of educational process, creation horizontally and vertically integrated programs, teaching of disciplines by blocks.

As a result of introduction of such technology there can be realized a row of high-quality achievements which meet the necessities of development of society: awakening of will (motivation to the studies); development of capacity for independent studies; development of "live" thought, creative intuition; development of independent judgment; development of creative capabilities; self-realization, actualization.

Everything we told about can be realized on condition of introduction of fourth direction - **individualization of educational process**.

Quality of education can be increased only at those conditions, when a teacher take into account personality of every student, his psychical cognitive features and features of perception, interests, necessities, aims and others like that. Teachers must study the features of the students and adjust teaching to them. Only at such condition it is possible to expose and use psychological reserves of students for educational aims, to convert them from the passive objects of pedagogical efforts for active subjects - participants of educational process.

One of the technologies which assist achievement of this purpose is training "The Pedagogical Contact in the Context of Modern Humanism Psychology". Actuality of theme is related to the psychological problems of forming pedagogical contact at higher school. Essence and nature of person-centered approach is in forming of contact in humanistic psychology. Emotional and interactive elements of pedagogical contact. Psychological problems of forming person-centered contact between a teacher and a student.

A pedagogical contact within the framework of this approach has next descriptions: the individual, differentiated approach of a teacher to the students;

- main attention of teacher is given to feeling and experiencing of students;
- a teacher often enters into an open dialog with students;
- a collaboration with students at planning of work;
- active participation of students in attestation of their knowledge, creative approach to an educational process.

A pedagogical contact, which is centered on a student, forms an educational active educational atmosphere, initiates the common collaboration of students between them and with a teacher, develops initiative, creativity and capabilities of students, causes feeling of pleasure from an educational process.

Teacher must have three main characteristics in co-operating with students:

- ❖ frankness, congruence, sincerity in an exchange on a role conduct;
- ❖ pedagogical optimism, an internal confidence of teacher in the students' talents;
- ❖ understanding of the internal world, position and experiencing of students.

Master-class consists of two parts:

- Informative part is devoted to the psychological aspects and specific of pedagogical contact.
- Practical part passed in the format of group meeting, where participants had the opportunity on their own experience to learn to establish psychological contact.

Important direction of introduction of modern pedagogical technologies is direction which in pedagogy got the name "**co-operative studies**".

It is based at joint work of students above the educational tasks of problem character (for example, in completion of educational projects), when a decision could be reached only by combination of efforts, in other words co-operation of students which arrive at a general purpose collective efforts. Co-operative studies assist the association of knowledge, skills and abilities of students, their capabilities and possibilities, that creates condition for mutual studying. Students begin to study from each other so, that potentials all "appropriated" to each of them, as a result, general progress in studies is considerably accelerated. Co-operative studies require such organization of educational process, at which students constantly work in pairs and small groups, reporting about independent collective job performances to both the teacher and all academic group.

Employers mark the high personal interest in development of professional and business skills of students. One of the most essential skills of future specialists for successful realization of the professional competences is ability to realize group projects, to work in a command, to build communications with the colleagues. Development of this skill pulls out new requirements to the methods of teaching, which must include using of group tasks.

This direction was presented by training of pedagogical mastery "**Using of group work for development of professional and business skills**".

Important direction of introduction of innovative technologies is intensification of educational process and maximal activation of students in it.

For this purpose in our university many methods and approaches are used, among which it costs to name:

1. Using of the problem approach to studies which requires such organization of educational tasks for students, that their fulfillment stipulated not simple reproduction the got knowledge, but their creative using for the decision of new, non-standard tasks in new, non-standard situations. In this case, executing educational tasks, students open new knowledge independently, get new skills and abilities (in particular, ability to function, to work and to make decision in non-standard situations), that it is very important for effective future professional activity;

2. Changing practical employments, seminars into the so-called "workshops", in other words such types of employments, where students during discussions settle the meaningful problems of specialty on the basis of their own independent works, but not simply "polled" on material.

3. Wide introduction of presentations in practical studies and seminars, independently prepared by students after the tasks of a teacher;
4. Wide introduction of role and business games;
5. Wide introduction of cases (case-studies);
6. Including to the educational process completion of individual and group educational project by the students, which represent practice of work on specialty;
7. Practice of carrying out classes by the representatives of production on practical studies, seminars;
8. Wide using of multimedia technologies in lectures and practical studies, seminars, electronic and different types of supporting compendia of lectures, giving to the students educational information on electronic transmitters, Internet-search of students and teachers for the aims of educational process and others like that.

With the purpose of demonstration some pedagogical technologies which are used in the university during the school-seminar a creative workshop was held **"The Development of Creative Capabilities of Students of Technical Institutes"**.

Work of workshop is appointed to the exchange of development creative capabilities of students of higher technical establishments. Participants became acquainted with organization of work in such directions: innovative activity of students in an intercourse format, creative constituent of the educational planning in the playing regime. There were lectures-presentations about the indicated directions, demonstration of movie about the playing planning, playing lesson with the participants of school-seminar, lectures and exchanging experience.

Considerable increase of volumes of information and acceleration of cycle of its renewal in the limited term of studies which requires intensification of educational-cognitive activity of students due to new information technologies and effective use of their possibilities also requires application of new pedagogical technologies. The evident example of such technology is a creative workshop: **"Practical application of computer and multimedia technologies during realization of lectures on professional disciplines"** (leader - prof. Klimenko B.V.). During its realization participants examined the results of six-year-old experience of system application of informative-computer and multimedia technologies which allow substantially to intensify an educational process.

The leader of master class showed the methods of creation lecture presentations worked out by him in the format of PPT, electronic conspectus and distributing material in PDF format, making illustrations, application of animation effects and building of video clips in the files of presentations, and also divided his own experience in application of testing facilities during realization of current and final control.

Considerable attention was paid to forming students' experience of communicative skills not only from the point of view of forming capabilities to pass information, ideas, problems and decision to the specialists, but also from the point of view of application of official international (English-language) electric engineering terminology. The leader of master class showed terminology train aids with a vulture MES of Ukraine, due to which students get access to official terminology of the International electrical engineering commission, which is acknowledged in the whole world and is basis of all international electrical engineering standards.

One of the pedagogic technologies which were shown during the school-seminar was training "Methods of active socialpsychological studies : Method of cases. Training of abilities is "equal to equal". Psychological bases of conduct a business game.

During work of training the algorithms of application of modern methods of active socialpsychological studies were analyzed. The practical questions of forming cases were shown

on the example of work of manager, a worker of middle link in industry of interpersonality co-operation of workers in organization, the principles of realization of training "equal to equal" were given, its features are described comparatively with other types of trainings, methods of realization, and also psychological conformities, which operate in a group of students during realization of business games.

Development of skills of evaluation the level of teaching mastery through a reflection, and also skills of receipt and getting of structural feed-back; an exchange of experience in upgrading of teaching through a reflection and studies from colleagues conducted in the process of training "**Improvement of teaching through a reflection and studies from colleagues**" professor Reshetnyak O. V. Under her guidance passed another master-class "Internationalization of education through the use of possibilities of videoconference technologies", during which on the real experience of the using of videoconferences in an educational process and in co-operating with international partners from Magdeburg university (Germany) there were shown possibilities of internationalization of educational process and value of such approach.

But it should be mentioned that success of introduction the adopted directions depends on informatization of educational process which must be saturated enough by a computer technique, that every student had the opportunity to search information in the Internet, to get over the Internet a task from a teacher and his comments in relation to their implementation, to get necessary consultations, to share information with other students and to get all necessary reports in relation to an educational process, to execute over the Internet general educational projects with the students of our institute, other institutes and even with students from other cities and countries. Our university pay much attention to working in this direction.

Using informatively-communicative technologies, including **distance education**, for preparation of modern specialists is a world educational tendency. Using information technologies in an educational process, their development has already been for many years one of priority directions of development of education in NTU "KhPI". The university works above creation and development of the system of the distance education. In the methodical department systematic preparation of teachers for development of the distance courses is conducted. The developers are the leading teachers of many departments, who got necessary methodical materials. On this stage the **distance studies** are priority scientific and methodical work assignment. Permanent development of correspondence form of studies (also with students with the special needs) is provided with the use of the distance technologies, the list of professions, where such studies are conducted, is broaden. Work of the distance preparatory courses activates with the purpose of extending using electronic studies for bringing in entrants and additional preparation of students of the first course. The practical participating of the university is grown in European educational e-space, and also a collaboration with the Ukrainian and foreign partners develops in the general use of all possibilities of the distance education.

On the base of the methodical department of the university seminars and schools-workshops are constantly conducted for the managers of the distance studies and teachers in relation to work with the basic instruments of electronic studies, annually a competition on the best developer and a teacher of the distance courses is held. From 2003 years 404 distance courses from different disciplines are developed in the university. Over 100 distance courses are developing now, most of them are intended for the studying of technical disciplines.

The developments of our university in creation the system of the distance studies are used by leading educational establishments of Ukraine. Over 3000 teachers of our university, other Kharkiv and Ukrainian institutes got through the courses for heightening qualification.

The distance studies are distinguished from the traditional forms of studies by such features:

- flexibility is possibility to study in comfortable time, in a comfortable place;
- possibility to study without tearing away from labour activity;
- no limits in time of studies;
- the technologicalness is the using in educational space the modern achievements of information technologies;
- economical efficiency of studies;
- possibility to get education regardless of habitat, state of health, material providing.

The pedagogical workshop "**The Problem and Progress of the Distance Studies**" was devoted to the improvement of pedagogical skills of teachers.

Today the process of development the distance studies continue: permanent development of informatively-communication technologies, services of Web 2.0 goes on, it makes changes in the distance studies, makes technologies more accessible for a teacher, improves an educational process and makes it more effective.

The distance studies are widely used in the daily form of studies. How it is done in the NTU "KhPI" was showed in the pedagogical workshop by prof. Kuharenko V.M. The offered distance course, dedicated to strategy of development of the distance studies, was useful for teachers and research workers of universities, and also for the specialists of corporations. In our opinion, it helps strengthening of connections between the university and industry and business.

The pedagogical workshop "**The Internet technologies in the educational process of higher school in Ukraine**" was devoted to the effective using of technologies of Web 2.0 in studies, and also distance studies over the Internet and mixed forms of studies (blended learning).

The perspectives of the using the IT in education connects with development of the Internet as a global interactive educational environment. Undoubtedly, their technological potential is enormous. They allow to pass to realization of valuable scientific or technological experiments, computer design of objects and systems. The aspiring for the integration in the field of education, as one of tendencies, dictates the necessity of forming the united educational space.

Our university is well-known in our country in participating in many international programs and projects in the field of development and using of innovative approaches in education, introduction in the educational process of high-tech, network the Internet and forms of the distance studies, our university is one of leaders among the universities of Ukraine in this sphere.

33 international projects, which connected with the using of high-tech, with the general amount of financing about 31 million dollars work in the university.

The international activity of the university and leading place among the Ukrainian universities in development of internet technologies and distance education assisted realization of this workshop, devoted to using of Internet technologies in education, including Read/Write web and also skype technologies.

Using for the studies possibilities of Web 2.0, in opinion of the teacher from Canada Stephen Douns (one of developers of Web 2.0 in education, which entered a term), mean passing to such model, when a student becomes not only more autonomous from the point of view of control after an educational process but also more active in creation of educational information and co-operating with other participants of studies, comes forward in the center of pedagogical design.

Finally, the last direction is **an improvement of the control (including test control) of knowledge, skills and abilities.**

The existed in the university control system requires not simply reproduction of the got knowledge. The most important is that how a student is able to use them for the decision of problem (and first of all practical) tasks. A considerable place is occupied by the electronic tests, which substantially increase objectivity, operationability and mass character of realization of control from disciplines which are laid out.

The modern level of organization of educational process pulls out new system requirements to control of knowledge. Beside the traditional requirements of objectivity, comprehensiveness, systematic character, individual character at the same time an operationability, flexibility, possibility of rapid account and analysis of results become important. Taking it into account the computer testing becomes the perspective form of control. It provides the exception of subjective estimation of teacher, rapid verification and receipt of results for plenty of students, adaptation to maintenance of education and different levels of preparedness of students.

The pedagogical workshop "**Computer Testing in Physics in the Variant System of Education**" was devoted to the problems of using the computer testing in the educational process.

The purpose of workshop was an acquaintance of teachers with the system of the computer testing worked out and experimentally approved in the educational process of department of general and experimental physics, important characteristics of which is adaptiveness, modularity and multilevel, that allows to develop it in the process of exploitation, to use as a mean of studies and self-training, to carry out control of knowledge of students with its help.

The important factor of distribution of modern information technologies are libraries. Theoretical knowledge and experience of research workers, specialists of pedagogic are concentrated here. A library, keeping the traditional functions, becomes an universal informative center. The main task of scientifically-pedagogical workers is to be able to use this riches. The presentation: "**Pedagogical technologies: informative resources**" was devoted to possibilities of scientific and technical library, to the algorithms how to find these knowledge there.

A library of the NTU "KhPI" is the member of Association of modern informatively-library technologies, the member of Kharkiv library society. It gives access to the wide circle of users to the documents (1 493 154 units) and own informative resources (visits of Web-site over 52 000 for a year).

The library of the NTU "KhPI" serves not only scientifically-pedagogical workers and students of the university but also other employees of scientific organizations, educational establishments and industrial enterprises.

The libraries of higher educational establishments must unite their efforts in forming united informative resource of region and in making conditions for their maximally effective using. A research worker and a student of any institute must have an unimpeded access both to informative and document resources of any library of Kharkiv institutes on the basis of only reader ticket. This will be the state approach to using money on forming of such resource, and to its effective using.

We consider that every graduating student of institute should get in the university a reader ticket with status graduating "student", in fact his studies are not completed with a receipt the diploma.

Examples given in the article does not dip out all spectrum of works which are conducted in direction of application of new pedagogical technologies in our university. Certainly, there are quite a bit positive changes, but many untapped backlogs exist. Our task consists in using the experience that has already turned out, and teaching potential which is owned by the university today.

Ю.І. Панфілов

**ДЕЯКІ НАПРЯМИ ДОСЯГНЕННЯ ЯКІСНО НОВОГО РІВНЯ ОСВІТИ
(на досвіді використання сучасних педагогічних освітніх технологій у
Національному технічному університеті “Харківський політехнічний інститут”)**

Вихід на новий якісний рівень розвитку суспільства, кардинальні зміни цілей і характеру суспільного виробництва спричиняють зміну вимог до професіоналізму й особистісних якостей фахівців.

Значне зростання обсягів інформації і прискорення циклу її відновлення при обмеженому терміні навчання, розвиток інформаційно-комунікативних технологій потребують інтенсифікації навчально-пізнавальної діяльності студентів завдяки впровадженню сучасних педагогічних технологій.

У статті розглядається досвід НТУ “ХПІ” щодо впровадження нового змісту, методів навчання, посилення прикладної спрямованості, відповідного дидактичного, науково-методичного та психолого-педагогічного забезпечення навчального процесу.

Ю.И. Панфилов

**НЕКОТОРЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДОСТИЖЕНИЯ КАЧЕСТВЕННО
НОВОГО УРОВНЯ ОБРАЗОВАНИЯ (на опыте использования современных
педагогических образовательных технологий в Национальном техническом
университете "Харьковский политехнический институт")**

Выход на новый качественный уровень развития общества, кардинальные изменения целей и характера общественного производства приводят к изменению требований к профессионализму и личностным качествам специалистов.

Значительный рост объемов информации и ускорение цикла ее обновления при ограниченном времени обучения, развитие информационно-коммуникативных технологий требуют интенсификации учебно-познавательной деятельности студентов благодаря внедрению современных педагогических технологий.

В статье рассматривается опыт НТУ "ХПИ" относительно внедрения нового содержания, методов обучения, усиления прикладной направленности, соответствующего дидактического, научно-методического и психолого-педагогического обеспечения учебного процесса.

Стаття надійшла до редакційної колегії 14.09.2011

Y. Dyshleva

MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TRANSLATORS OF THE ENGLISH LANGUAGE

Statement of the problem in general view and its connection with important scientific or practical objectives. Contemporary scientists and practical teachers pay special attention to improvement of training technologies. A special area – pedagogic technology – has lately appeared in science.

The term “technology” itself is borrowed from production industry and is used conditionally within education. A pedagogic technology as a variety of social technology does not imply to such a strict and designated nature and is based upon major provisions of the identity’s psychology, psycho-didactics, social psychology, etc. [1].

Analysis of recent studies and publications, where the start to solve this problem has been given and which the author rests upon. The most famous foreign and domestic scientists, who are engaged in developing of pedagogic technologies and implementing them into the process of training and education include: A.M. Aleksyuk, S.I. Arkhangelsky, Y.K. Babansky, A.A. Badan, V.P. Bepalko, B. Bloom, D. Bruner, J. Carrol, V.V. Davydova, P.Y. Galperin, R. Gates, B.S. Gershunsky, I.Y. Lerner, M.I. Makhmutova, N.G. Nichkalo, O.M. Pekhota, V.A. Slastenin, S.O. Sysoeva, N.F. Talyzina, O.A. Verbitsky, V.A. Yakushin, I.A. Zyazyun and so on.

Statement of the article’s aims (statement of objective). When setting this article forth we have stated the objective: to expose and analyze modern pedagogic technologies which are used and are most efficient in training of expected translators.

Exposition of the major material for the research with a full substantiation of the scientific results obtained. Among all currently existing pedagogic technologies, which are used when rendering professional training for forthcoming translators, in particular upon formation of the English-language competence thereof, the following pedagogic technologies are deemed as the most appropriate ones: 1) person-oriented technologies; 2) module training; 3) developing training; 4) problem training; 5) game technologies; 6) computer (information) technologies and 7) distant education.

1. Person-oriented technology is the embodiment of the humanistic philosophy, psychology and pedagogics [2]. The teacher’s attention is focused on a unique integral personality of a student, open for new experience perception, capable for a comprehensive and liable choice in life situation of whatever kind. As opposed to formalized transmission of knowledge and social standards in conventional technologies, here the aforesaid properties’ achievement by a personality is proclaimed as the major aim of training and education. Person-oriented technologies are featured by: anthropocentric nature; humanistic essence; psychotherapeutic direction; and raise the goal to develop the student’s personality in an open and versatile manner.

It is worth focusing on the definition of N.V. Borisova of the person-oriented technology as a sort of pedagogic activity, as a process and result of creation (prospecting), which is adequate for the needs and capacities of a personality and society, socialization system, personal and professional development of a human being in the educational institution, which comprises of the methodological, didactic, psychological, intellectual, information and practical actions, operations, techniques, steps of the educational process participants, which all are constructed in a specific manner for the set aim, and which guarantee the achievement of the set educational aims and freedom of their conscious choice [3].

I.S. Yakimanska understands the person-oriented education as a training, which core lies in the student’s personality, singularity and self-value thereof; in the first line each stu-

dent's subjective experience is disclosed and thereafter is coordinated with the content of education [4].

Developing the concept of the person-oriented education concept, she insists on perception of the personality as of the aim and factor of the educational experience during the study. Theoretic assignment of her concept of the person-oriented education lies in disclosure of the nature and conditions to realize the educational process functions, which develop the personality.

As constructing the person-oriented training system I.S. Yakimanska is guided by the following provisions: interaction of the student's two types of experience must be carried out through the permanent coordination thereof, using all things the student has accumulated in his/her own vital activity, rather than under the line to force out the individual things, filling them with a social experience; the student is developed as a personality (is socialized) not only due to the fact that the student masters over the reference activity, but also through continuous enrichment, transformation of the subjective experience as a significant source of one's development; the main result of study shall be the formation of cognitive abilities on basis of learning the relevant skills and knowledge, etc.

We believe that namely the great pedagogue V.A. Sukhomlinsky in his sagacious words has managed to describe the peculiarities of the person-oriented training so precisely and brightly: in order to support a student, the teacher has to preserve the feeling of childhood for himself/herself; develop his/her ability to understand the child and all things which happening to him/her; have a wise attitude towards the actions of children; believe that a child may err but not infringes deliberately; protect a child; avoid thinking bad or unjust of a child, and the most important – prevent breaking the child's individuality, but rather has to correct and direct the child's development, keeping in mind that the kid is under a state of self-actualization, self-affirmation and self-education.

The person-oriented technology within the training and education process for future translators at the Business Foreign Language and Translation Department of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (NTU "KhPI") is used for teaching on all the subjects. The group (year) of students under "Translation" specialty of a specific academic year is divided into 3 groups according to the level of basic training (at the beginning of the first year for the students in the higher educational establishment the interview and testing are held for freshmen, upon results of which their level is determined): A is the group, where the smartest students learn; B means the group represented by the middle level students; C is the group, where they teach the lowest level students. The educational process is built pursuant to such assignment. For instance, the study material complexity level (vocabulary, grammar, oral topics, etc.) when teaching all the subjects to the A and B group students is higher than the one for C group. Besides, the A and B group students, as opposed to C group ones, should perform additional tasks, which in many cases are of a higher level of complexity.

2. Module training is an innovative type of education, based on the activity approach and comprehension principle (the education program and one's own trend of study are perceived), which is characterized by a closed type of management due to the module syllabus and modules [1].

Substance of the module training lies in relatively independent work of the student as for mastering over the individual syllabus, comprising of separate modules (module units). Each module is the complete professional action, which is mastered through operations – steps.

The module training is aimed at creation of the most favourable conditions for development of the student's personality through ensuring a flexible content of study, adapting a didactic system to the individual abilities, requests and level of the student's basic training via arranging the education-cognitive activity under the individual training syllabus.

Presently all the Ukrainian higher education establishments (including NTU “KhPI”) apply the module training system. It is connected with the active modernization of the national education activity within the bounds of Bolognese process.

Module training within the training and education process for future translators at the Business Foreign Language and Translation Department of the NTU “KhPI” is used for teaching on all the subjects. For example, within the semester course “Major Foreign Language” there are 4 modules developed (“Unusual Achievements”, “How to Act in Extreme Events”, “Festivals and Holidays” and “Fame and Popularity”), each commencing with the review and setting lecture of the teacher. Such lecture clarifies the importance of the ideas to be discussed in the given module; student’s individual work scope; tasks or practical works to be performed by the students, etc.

The consultancies schedule with indication of time and venue is specified at the above initial setting lecture as well; the student’s right to have the relevant module’s material passed prematurely, if he/she wishes, is realized. Here works the formulated principle of the student’s right to choose: if one wishes – he or she may pass the test prematurely and use his/her free time to satisfy his/her own interests, which fact, in its turn, draws a significant change in the student’s psychology regarding the attitude towards study. Another interesting thing is that the teacher’s review and setting lecture within the framework of this technology is transformed from a monologue into a dialogue; the teacher is the adviser and participant of the discussion at tutor’s classes.

Aimed at screening the students’ knowledge growth dynamics, tests are held at the end of each module.

3. The grounds of the developing training system are represented by the perception about the development of the student’s personality as a private activity subject. And this means that the major aim of training is to ensure the development of the student’s personality. It is the teacher’s objective, alongside one should account that not every and any change in the student is a modification of his/her development. One should focus mainly on intellectual changes, psychic new formations, but not on development of skills and abilities though they must not be neglected. The main task of a teacher, while examining the peculiarities of the student’s education-cognitive capacity, is to specify the student’s individual area of further development, to facilitate the formation of capacities which are not formed yet [5].

Work for personality is the benchmark of the education’s content. Years ago the student’s role in the educational system had to follow from the state’s needs. Nowadays the emphasis is made otherwise: we have to make the person so that he/she will be able to solve state tasks according to his/her mission, will be a person of high morals, spiritually developed and mobile in his/her development. Whereas the useful activity of a man means the result of development of his mind, intellect and abilities.

Education has to strive for independence of thinking and innovation the same way the person’s mind does, being constantly under active development. Currently, the pedagogic teams of universities and colleges treat variable developments with a focus on individual and creative opportunities of each student for the purpose to form a creative committed personality, who will be capable to regulate itself, foresee, build its own life strategy, as their basic objectives. Therefore the new types of schools are actively implemented into the professional education system, the organization of the education and training process is under updating, providing for:

- implementation of differentiation principles (profile, level ones) as well as individualization of education;
- adaptation of basic content of education and elaboration of experimental (author’s) concepts or models of training, which account for the interests, capacities and abilities of the students, and which are directed to the optimal development thereof. We reckon that Concept to

train the national humanities-technical elite in the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", as developed by PhD in pedagogics, Professor O.G. Romanovsky, is one of the most acute and prospective concepts in the area of technical education as of today [6,7];

- modernization of the education's content and methods to teach under integral-humanistic principles.

Any subject which is taught by the teachers of the Foreign Language and Translation Department to students of "Translation" specialty contains the elements of developing training. Creative and logic assignments are composed the way to facilitate the maximal development of the mind activity, creative capacities and so forth, which in its turn encourage them for learning.

4. M.I. Makhmutov has formulated basic functions and distinguishing features (peculiarities) of problem training. He divides the functions of problem training into general and special ones. The general functions include: students' mastering of the system of knowledge and methods of mind and practical activity; development of the student's intellect, i.e. of their cognitive independence and creative capacities; formation of the many-sided and harmonically developed personality. The special functions include: training of skills for creative mastering of knowledge (application of the system of logical techniques or separate methods of creative activity); training of skills for creative use of knowledge (application of the mastered knowledge in a new situation) and skills to solve the educational problems; formation and accumulation of the creative activity experience (mastering of scientific research methods, resolution of practical problems); formation of study motifs, social, ethical and cognitive needs [8].

Each of the above functions is performed in a variable practical and theoretical activity of the student and depends on taking of characteristic features (peculiarities) of problem training into account. The first peculiarity is the specific intellectual activity of the student on independent mastering of new definitions through solving of educational problems. The second peculiarity lies in the fact that the problem training is the most efficient way to form the worldview since in the course of the problem training the features of critical, creative, dialectic thinking are formed. The third peculiarity goes from the appropriate interaction between theoretical and practical problems and is determined by the didactic principle of the education-to-life link. The interaction with practice and use of the students' life experience upon problem training comes out not only as the illustration of theoretical conclusions and regulations, but as the source of new knowledge and area of supplementing the mastered methods to resolve problems in practical activity. The third peculiarity of problem training is the systematic use by the teacher of the most efficient combination of variable types and sorts of independent works of the students. The indicated peculiarity lies in the fact that the teacher arranges the performance of independent works, which requires for both actualization of the previously acquired and mastering of the new knowledge and methods of activity. The fifth peculiarity is specified by the didactic principle of individual approach. The individual perception of the problem invokes the differences in wording thereof, statement of various hypotheses and seeking for these or those ways to prove the same. The sixth peculiarity lies in dynamic nature of the problem training. Dynamics of the problem training consists in the fact that one situation is transformed into another in a natural way subject to the interaction and interdependence law for all the items and events of the surrounding world. The seventh peculiarity lies in high emotional activity of the students, stipulated in the first line by the fact that the problem situation itself is the source of invocation thereof, and in the second line due to the close link between the dynamic mind activity of the students with the area of feelings and emotions as included into the psychic activity. The eighth peculiarity of problem training consists in its provision of a new ratio between the induction and deduction and a new ratio of reproductive and productive mastering of knowledge. One should note that the first three pe-

cularities of the problem training are of social trend, and the other peculiarities are of specially-didactic nature and as whole they characterize the problem training.

It is worth saying that in the first line it is necessary for the teacher to define the capacities of the students, as well as the didactic reasonability to use such type of training prior to planning as to be made by the teacher in respect to application of the problem training while learning any topic or unit. It means the teacher needs to reveal the students' knowledge level on the topic under examination; intellectual abilities of students, level of their development. Depending on the above the teacher is to elaborate the system of specific assignments, which will result in revelation of contrast in the course of movement from ignorance to knowledge. Such assignments may include: the issues which require the clarification of a particular event; issues through which the teacher deliberately collides the opposite thoughts and thoughts of outstanding people and scientists, of students themselves, etc.

Problem training within the training and education process for future translators at the Business Foreign Language and Translation Department of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (NTU "KhPI") is used for teaching on all the subjects. As an example let us show the subject "Grammatical Problems of Scientific-Technical Translation". Thus, at lectures and practical classes of this subject the teacher sets grammatical problems, which would be solved by the class at the next lesson and which might be analyzed by students out-of-university, that is they should find the relevant material, make a theoretic analysis of approaches by different schools, infer a certain algorithm to resolve the said problem and make a road-show.

5. The term "game pedagogic technologies" includes quite a large group of methods and techniques to organize the pedagogic process in the form of various pedagogic games. As opposed to games as a whole, the pedagogic game possesses an essential feature: precisely set goal for training and the respective result corresponding therewith, which may be reasoned, outlined in an obvious view and characterized by education-cognitive trend. The game form of classes is created though use of game techniques and situations, which come out as a method to enforce and encourage students for learning activity [2].

The place and role of the game technology in the training process, combination of the game and study elements mainly depend on the teacher's understanding of the games' functions. Major functions of the pedagogic game include the following ones:

- socio-cultural. In this context the game is the strongest method to socialize the student, which involves both socially controlled processes of the dedicated action as for establishment of the student's personality, mastering of knowledge, spiritual valuables and standards, which are peculiar to the society or a group of the same age students, and spontaneous processes, which affect the person's formation. Socio-cultural purpose of the game may mean the person's adoption of the culture's wealth, potentials of educating and forming the person as an identity, which makes it possible for the person to function efficiently as a full-fledged member of the team, etc.;
- international communication. The games are national and at the same time international. They provide with the possibility to simulate different situations of life, retrieve the way out from conflicts without any aggressiveness, etc.;
- self-actualization of the person. The game is important for the person as an area of actualization through personality. Itself the game process is important namely in this view, however not the result of it, competitiveness or achievement of any goal;
- communicative. The game leads the student into the real context of complicated human relations. Any game association of people is a team, which is an organization and communicative source possessing a lot of communicative links in respect to each player. If

we consider the game as a form of communication among people, then no game among them is possible beyond the contacts of interaction and mutual understanding;

- diagnostic. The game is predictable; it is more diagnostic than any other human activity. It is connected with the fact that the person acts on the limit of manifestations (intellect, creativity) in the game;
- therapeutic. The game both may and must be used for overcoming various difficulties, which arise within the person in behaviour, communication with ambience, in study;
- correcting. Psychological correction in game takes place naturally, provided that all the students have learnt the rules and plot of the game, should the game's process and target unite them. Correcting games can help the students to cope with the emotions, precluding their usual self-positioning and communication with students of the same age in the group;
- entertaining. This function is connected with creation of a certain comfort, favourable atmosphere as protective mechanisms, i.e. stabilization of the personality, realization of its expectations' level.

Game pedagogical technologies within the training and education process for future translators at the Business Foreign Language and Translation Department of NTU "KhPI" are used for teaching on all the subjects. Thus, the main game component is present when teaching the wordstock for the course "Major Foreign Language". It is proposed for the students to make cards, containing the active words of a specific module, with which they will further work at classes in a game form. One side of the card contains the English word, the overleaf – its translation into Ukrainian. When fulfilling the game exercises it is proposed for the students to:

- look at the Ukrainian variant of the word and recall the same in English, plus vice versa;
- find synonyms and antonyms for the English word;
- explain the word in English to the partner, without naming the word;
- learn 10 proposed words by heart within 1 minute and name them as remembered with translation into Ukrainian;
- make a logical narration out of 10–15 cards as proposed;
- play the game "snow ball" with partners through use of the proposed cards, etc.

6. In practice the information technologies of training are all those technologies, which provide for special technical information facilities (computers, audio, films, video). The term for training technologies, which use the computer, is the computer technology.

The major peculiarity of the factual side of the education's content lies in multiple growth of "supporting information", availability of the computer information environment, which on the modern level includes information bases, hypertext and multimedia (hypermedia), micro-universe, imitation training, electronic communications (networks), expert systems.

A computer may be used on all stages of the training process: when explaining (introducing) new material, consolidating, revising and controlling external skills and abilities. Alongside it performs various functions for the student: teacher, operation tool for the training object, cooperated team, leisure (game) environment [2]. As a teacher the computer is the source of training information (partially or fully substituting the teacher and the book); visible textbook (of a brand new level with multimedia and telecommunication options); individual information space; simulator; diagnostic and control facility. As an operation tool the computer comes out as the means to prepare and store texts; word processor; graphic editor; computing machine with expanded options (with execution of results in a form of whatever kind); modelling method. The computer performs the functions of a training object when programming, introducing assigned processes to the computer; developing of software; using different information environments. Leisure (game) environment is organized through game programs; online computer games; computer video.

Computer (information) technologies within the training and education process for future translators at the Business Foreign Language and Translation Department of NTU “KhPI” are used for teaching on all the subjects. Thus, the teacher using audio or video recorder, computer proposes the students to listen to (or to watch) a situation or any story on a particular topic. The students should understand the native speech correctly, answer the questions as given by the teacher as for such topic, retell the situation (story), discuss the problem, which is provided in the audio- or video-story (sometimes through a discussion).

7. The peculiarities of distant training include, according to Kharkiv scientists L.L. Tovazhnyansky, O.G. Romanovsky, O.S. Ponomaryov and others [9], the following: possibility to be trained with no travel to study and no interruption of the occupational process;

- possibility of a wide access to domestic and foreign education resources;
- possibility to get educated for solving variable life tasks and upon any level of initial education and training;
- possibility to arrange the process of self-education in a way which is the most efficient for the student, and obtain all the required means for self-education;
- possibility to suspend and renew education depending on individual possibilities and needs;
- reduction of the training cost due to a wide access to educational resources;
- formation of unique educational syllabuses thanks to a combination of courses, which are rendered by educational institutions;
- growth of the society education potential and education quality levels;
- increase of the people’s social and professional mobility, their enterprising and social activity, expansion of the worldview and self-consciousness level;
- transformation of training into a more motivated, interactive, technological and individualized one;
- creation of more comfort emotion-psychological conditions for self-actualization to be trained if compared with traditional ones, removal of psychological barriers and problems, elimination of the oral speech error;
- preservation and growth of knowledge, staff and material potential, which is accumulated by the domestic system of education;
- retention and development of a unified educational area in the territory of Ukraine and foreign countries, where the Ukrainian population lives.

Provisions of the distant training technology within the training and education process for future translators at the Business Foreign Language and Translation Department of NTU “KhPI” are unfortunately used only for several subjects yet. Thus, the author has developed and implemented the authentic distant course “Major Foreign Language” for the students with specialty “Translation”, directed to form their English language communicative competence.

Conclusions for this research and prospects for further development in the said area. Analysis of modern pedagogical technologies has made it possible for us to detect the most efficient and prospective technologies, which are used in professional training of future English language translators. We have reached the conclusion that all the pedagogical technologies, which are under our examination within the bounds hereof, provide a personal and professional development and self-development of the student’s identity, his/her professional and social mobility, competitiveness at the labour market, etc. Further development is essential for implementation of basic provisions and facilities of the distant training technology within the professional training of the English language translators.

Список літератури: 1. Общая и профессиональная педагогика: Учеб. пособ. для студентов пед. вузов / Под ред. В.Д. Симоненко. – М.: Вентана-Граф, 2006. – 368 с.
2. Кукушин В.С. Теория и методика обучения. – Ростов н/Д.: Феникс, 2005. – 474 с.

3. Борисова Н.В. Технологичность образовательного процесса как показатель его качества // Среднее профессиональное образование. – 1998. – №3. – С. 17-20. 4. Якиманская И.С. Разработка технологии личностно ориентированного обучения // Вопросы психологии. – 1995. – №2. – С. 8-14. 5. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: Монографія / С.О. Сисоєва, А.М. Алексюк, П.М. Воловик та ін.; за ред. С.О. Сисоєвої. – К.: ВІПОЛ, 2001. – 502 с. 6. Романовський О.Г. Підготовка майбутніх інженерів до управлінської діяльності. – Харків: Основа, 2001. – 312 с. 7. Товажнянський Л.Л., Романовський О.Г., Пономарьов О.С. Формування і реалізація концепції підготовки національної гуманітарно-технічної еліти: Навч. посіб. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2002. – 160 с. 8. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения. – М.: Педагогика, 1997. – 132 с. 9. Основы педагогики вищої школи: Навч. посіб. / Товажнянський Л.Л., Романовський О.Г., Бондаренко В.В. та ін. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2005. – 600 с.

Bibliography (transliterated): 1. Obwaja i professional'naja pedagogika: Ucheb. posob. dlja studentov ped. vuzov / Pod red. V.D. Simonenko. – M.: Ventana-Graf, 2006. – 368 s. 2. Kukushin V.S. Teorija i metodika obuchenija. – Rostov n/D.: Feniks, 2005. – 474 s. 3. Borisova N.V. Tehnologichnost' obrazovatel'nogo processa kak pokazatel' ego kachestva // Srednee professional'noe obrazovanie. – 1998. – №3. – S. 17-20. 4. Jakimanskaja I.S. Razrabotka tehnologii lichnostno orientirovannogo obuchenija // Voprosy psihologii. – 1995. – №2. – S. 8-14. 5. Pedagogichni tehnologii u neperervnij profesijnij osviti: Monografija / S.O. Sisoeva, A.M. Aleksjuk, P.M. Volovik ta in.; za red. S.O. Sisoevoi. – K.: VIPOL, 2001. – 502 s. 6. Romanovs'kij O.G. Pidgotovka majbutnih inzheneriv do upravlins'koї dijalnosti. – Harkiv: Osнова, 2001. – 312 s. 7. Tovazhnjans'kij L.L., Romanovs'kij O.G., Ponomar'ov O.S. Formuvannja i realizacija koncepcii pidgotovki nacional'noї gumanitarno-tehnichnoї eliti: Navch. posib. – Harkiv: NTU “HPI”, 2002. – 160 s. 8. Mahmutov M.I. Organizacija problemnogo obuchenija. – M.: Pedagogika, 1997. – 132 s. 9. Osnovi pedagogiki viwoї shkoli: Navch. posib. / Tovazhnjans'kij L.L., Romanovs'-kij O.G., Bondarenko V.V. ta in. – Harkiv: NTU “HPI”, 2005. – 600 s.

Ю.В. Дишлева

СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано сучасні педагогічні технології навчання майбутніх перекладачів англійської мови. Виявлено найбільш ефективні та перспективні технології, які використовуються у їхній професійній підготовці.

Ключові слова: педагогічна технологія, особистісно орієнтовані технології, модульне навчання, розвиваюче навчання, проблемне навчання, ігрові технології, комп'ютерні технології, дистанційне навчання.

Ю.В. Дышлевая

СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПЕРЕВОДЧИКОВ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье проанализированы современные педагогические технологии обучения будущих переводчиков английского языка. Выделены наиболее эффективные и перспективные технологии, которые применяются в их профессиональной подготовке.

Ключевые слова: педагогическая технология, развивающее обучение, личностно ориентированная технология, модульное обучение, проблемное обучение, игровые технологии, компьютерные технологии, дистанционное обучение.

Стаття надійшла до редакційної колегії 20.10.2011

С. О. Микитюк

РЕСУРСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність обраної проблеми зумовлена інтеграційними процесами у сфері професійної освіти зумовлює необхідність усвідомлення і вироблення нових теоретичних засад для забезпечення ефективного функціонування системи фахової підготовки майбутніх учителів. Зміни в підготовці фахівців з вищою педагогічною освітою обумовлюються взаємозв'язком і взаємодією різноманітних чинників: історико-суспільних, соціально-політичних, педагогічних, які породжують комплекс проблем. Серед них на особливу увагу заслуговує утвердження принципів гуманізму і самоцінності людської особистості, її професіоналізму в системі освіти. У цьому плані нового актуального значення набувають питання реалізації ресурсного підходу в підготовці майбутніх учителів до інноваційної діяльності.

Як відомо, інноваційність є однією з домінуючих тенденцій розвитку людства загалом. Нова освітня система в Україні вибудовується на засадах збереження і розвитку творчого потенціалу людини, спрямованості професійної підготовки на самовизначення, стабільно активну життєдіяльність людини у змінних соціальних умовах. Швидкоплинний розвиток інформатизованого суспільства потребує інноваційних підходів, нестандартних рішень, креативності мислення, а отже, творчої активності людини. У цьому ключі визначаються вимоги сучасного суспільства до вчителя. Основними тенденціями розвитку педагогічної освіти є гуманістична спрямованість освітнього процесу, посилення уваги до духовного та загальнокультурного складника змістового компонента педагогічної освіти, створення умов для формування у студентів досвіду інноваційної діяльності у складних технічних і соціальних ситуаціях, розвитку у майбутніх учителів стратегічного мислення, виховання соціальної та професійної мобільності.

Аналіз останніх досліджень дав підстави для висновку, що питання формування готовності майбутніх учителів до різноманітних видів педагогічної діяльності розроблялися Є. Белозерцевим, К. Дурай-Новаковою, М. Дьяченко, Л. Кандибович, Л. Кондрашовою, М. Левітовим, А. Морозом, М. Нечаєвим, Л. Никитенковою, Г. Носович, Л. Садиковою. Питання удосконалення організації освітнього процесу в педагогічних навчальних закладах досліджували О. Глузман, Л. Мойсеєва. Інноваційність у сфері педагогіки розкрила І. Дичківська [2].

Ресурсний підхід у підготовці майбутніх учителів до інноваційної діяльності в теоретичному базисі спирається на філософські концепції А. Маслоу, Ф. Герцберга, Д. Макгрегора, положення теорії гуманізму [4].

Огляд наукових праць згаданих вище учених засвідчив, що відсутнє цілісне дослідження проблеми теоретичного розроблення і визначення доцільних шляхів реалізації ресурсного підходу в підготовці майбутніх учителів до інноваційної діяльності.

Тому **метою статті** є розкриття значення ресурсного підходу в підготовці майбутніх учителів до інноваційної діяльності.

Виклад результатів дослідження. З'ясовано, що ресурсний підхід у системі підготовки майбутніх учителів передбачає розкриття питань про організацію інноваційного навчання, зорієнтованого на пошук і розвиток потенційних можливостей кожного студента – майбутнього вчителя. Ресурс визначається як сукупність об'єктивно існую-

чих умов і засобів, необхідних для реалізації потенційних можливостей суб'єкта педагогічного процесу. До ресурсів відносяться зовнішні (засоби й умови довкілля) і внутрішні, тобто індивідуальні ресурси особистості. Інноваційність навчання (лат. *innovatio* — оновлення, зміна) передбачає орієнтування професійної педагогічної підготовки на динамічні зміни в навколишньому світі, організацію навчальної та освітньої діяльності, яка ґрунтується на розвитку різноманітних форм професійного мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості кожного студента — майбутнього фахівця [6, с. 21].

Специфічними особливостями інноваційного навчання є його відкритість майбутньому, вірогідність передбачення на його основі переоцінки цінностей, налаштованість на конструктивні дії в постійно оновлюваних ситуаціях.

Як відомо, суспільству потрібні люди з актуальними знаннями, гнучкістю і критичністю мислення, творчою ініціативою, високим адаптаційним потенціалом. Не менш важливими будуть такі їх якості особистості учителя, як висока моральність, особистісна відповідальність, внутрішня свобода, прагнення максимальної самореалізації, розвиток здатності досягати високої мети раціональним шляхом і коректними засобами.

Зовнішні ресурси забезпечують організацію професійної підготовки майбутніх учителів у комфортних умовах, реалізацію валеологічних завдань інноваційного навчання, оптимальну динаміку працездатності, урахування рівня самопочуття студентів у навчальному режимі педагогічного закладу. Виявлення індивідуальних ресурсів кожного студента, прогнозування їхніх змін і створення умов для реалізації індивідуальних можливостей має стати основою взаємодії професорсько-викладацького складу і студентського колективу.

Зазначимо основні ідеї ресурсного підходу, які мають бути враховані в підготовці майбутніх учителів до інноваційної діяльності:

- осмислене прагнення до педагогічної праці, яка більшості індивідів дає приємність; кожна особистість прагне зробити свій внесок у реалізацію освітніх цілей, в розроблення яких бере участь увесь педагогічний колектив освітнього закладу;
- більшість індивідів здатні до професійної і навчальної самостійності, творчості, відповідальності, особистого самоконтролю під час формування і використання змістовно-методичного забезпечення освітнього процесу;
- першорядним завданням керівників освітніх закладів на різних рівнях організації педагогічного процесу є ефективне використання людських ресурсів; керівництво створює таку обстановку, в якій кожна людина може максимально виявити свої здібності; управлінський апарат педагогічного навчального закладу своїми діями і заходами сприяє участі членів педагогічного колективу у вирішенні важливих проблем, постійно розширюючи самостійність і самоконтроль останніх;
- кожний педагогічний працівник завдяки інноваційній діяльності може підвищити свій статус, оскільки на особистісному самодіяльному рівні найбільш повно може використати зовнішні і внутрішні ресурси.

Головна відмінність ресурсного підходу від інших, якими керується сучасна професійна педагогічна освіта, полягає у визнанні економічної доцільності організаційних й управлінських заходів і так званих капіталовкладень у складники педагогічного процесу: залучення кращих, високоосвічених фахівців-педагогів, науковців, практиків, методистів; об'єктивація безперервного навчання персоналу; створення комфортних умов праці, інноваційної діяльності і дотримання корпоративної культури, що дозволяє реалізувати особистісний і професійний потенціал кожного учасника педагогічного

процесу; визнання вкладу вищого педагогічного навчального закладу в розвиток професіоналізму випускників і працівників закладу.

Ресурсний підхід у вищому педагогічному навчальному закладі передбачає узгодження з індивідуальним підходом у межах суміщення інтересів навчального закладу і студентів; застосування елементів маркетингових технологій, результатів аналітичного вивчення потреб ринку праці.

Також ресурсний підхід визначає необхідність розроблення послідовної стратегії управління персоналом педагогічних працівників і людськими ресурсами навчального закладу в таких напрямках: від вузької спеціалізації і чітко визначених груп компетенцій, об'єктивації професійної відповідальності — до широких професійних і посадових форматів; від спланованого кар'єрного шляху — до інформованого і гнучкого вибору траєкторії професійного розвитку кожного учасника педагогічного процесу; від відповідальності професорсько-викладацького складу за якість професійної підготовки майбутніх учителів — до відповідальності студентів за власний загальний і професійний розвиток; від контролю за проблемами, з якими стикаються учасники педагогічного процесу, — до створення можливостей для всебічного професійного зростання кожної особистості, попередження виникнення проблемних ситуацій, які негативно впливають на якість професійної підготовки; від закритого розгляду фактора успіху — до відкритого обговорення рівня компетентності працівників, а також – відкритого рейтингу успішності студентів [5, с. 71].

Управління інноваційною діяльністю у контексті ресурсного підходу передбачає модель горизонтального керівництва, децентралізовану кадрову службу, органічне поєднання людських (внутрішніх) ресурсів, конкретизації вимог кваліфікації і особистісних творчих потенціалів із стратегією і цілями підготовки майбутніх учителів, корпоративне планування, спрямоване на розвиток корпоративної культури і збалансування потреб ринку праці, ділового середовища і конкретної особистості.

По-перше, ресурсний підхід у системі підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності передбачає зміну форми організації та системи управління освітою, проходить її децентралізація, яка не впливає негативно на зміст, методи та технології освіти, тому що для роботи повинні залучатися провідні викладачі, які працюють за державною програмою. По-друге, змінюються стилі педагогічної діяльності та організація навчально-пізнавальної роботи: сьогодні заклади освіти готують не просто працівників, а фахівців, головною рисою яких є „здібний серед здібних”. По-третє, змінюється система управління та фінансування закладу освіти, яка передбачає персональну відповідальність за раціональні витрати коштів, оптимальне використання матеріально-технічних ресурсів в освітньому процесі. У сучасному навчальному закладі створюється потужне навчально-методичне забезпечення, що постійно поповнюється і яким можуть користуватися не тільки безпосередні учасники педагогічного процесу в цьому закладі, але й люди, які мешкають у цьому місті, і взагалі всі представники соціуму. По-п'яте, інноваційне управління змінює діяльність усіх учасників педагогічного процесу, коли основою оцінки діяльності стає новизна абсолютна (відсутність аналогів та прототипів), відносна, ретроінновація.

Реалізація педагогічної інновації супроводжується труднощами, породженими дією об'єктивних і суб'єктивних факторів. Провідним серед них є управлінський чинник, адже успішність (неуспішність) інноваційного процесу значною мірою залежить від того, наскільки діяльність керівників освітніх закладів зорієнтована на розвиток, новаторство, тобто на інноваційність. Інноваційна налаштованість, тип ділової поведінки керівника освітнього закладу впливає на вибір моделі інноваційної діяльності. Значною мірою це

залежить від інноваційної ідеї, особливостей педагогічного колективу, якому належить її реалізувати. Згідно з типологією сучасного дослідника проблем управління Ф. Гельфера інноваційна діяльність може розгортатися за однією з таких моделей: нововведення за типом “Наказ” (його ініціює керівник, який розраховує на власні адміністративні можливості — силу розпоряджень і необхідність контролю); нововведення за типом “Прищеплення” (з його впровадженням лише додається новий елемент — навчальний предмет, організаційна структура тощо); класичне “Впровадження” (особливістю його є ґрунтовність попередньої роботи, яка полягає в агітації, професійній підготовці педагогів, навчанні їх працювати по новому, запровадженні відповідних матеріальних і моральних стимулів). Така модель інноваційної діяльності є виправданою, якщо нововведення не визріло в колективі, а привнесене ззовні; нововведення за типом “Зрощування” (йому властива орієнтація ініціатора інновації на організацію практичної роботи педагогічного колективу, застосування активних методів освоєння педагогами нововведення, які з часом починають сприймати інноваційну ідею як виправдану, закономірну); інноваційна діяльність за типом “Вирощування” (ініціатор нововведення не розглядає свою ідею як остаточну, завершену, а організує спільне з колегами розроблення потрібної навчально-виховного закладу ідеї та проекту інноваційних дій). Форми попередньої роботи при цьому мають багато спільного з організаційно-діяльними і продуктивними діловими іграми. За таких обставин важливо сформувати команду односторонців – інноваторів, які володіють діалогічними та ігровими вміннями. Шлях цей достатньо складний, але за правильною організації справи є досить перспективним, якщо нові педагогічні системи охоплюють весь освітній заклад, а не лише окремі елементи навчально-виховного процесу [цитовання по Юсуфбековій – 6, с. 211].

Інноваційний компонент змісту підготовки майбутніх учителів включає уточнення засобів організаційного, науково-методичного, психологічного, матеріально-фінансового характеру, що забезпечують запровадження інновацій та інноваційну діяльність майбутніх учителів, актуалізують їхні потенційні можливості для розв’язання складних педагогічних проблем, виконання творчих завдань. Наголосимо, що інновації у змісті освіти передбачають новий продукт освітнього процесу – оновлення змісту чинних навчальних програм, підручників, посібників, розроблення авторських курсів, спецкурсів, програм практикування тощо.

Варто наголосити на тому, що саме в інноваційному середовищі знання вчителя є основою для прийняття власних педагогічних рішень, обґрунтування авторських програм. Учителі набувають здатності сприймати, розуміти, оцінювати, використовувати інформацію, засвоюють психолого-педагогічні механізми становлення інноваційних процесів, висування власних конструктивних професійних ініціатив. Ці ініціативи як форми професійної самореалізації є проявами творчої активності, що є як умовою, так і результатом особистісно-професійного розвитку вчителя.

Розвиток закладів професійної освіти, і педагогічних зокрема, потребує переходу у новий якісний стан через освоєння нововведень, інноваційний процес, який є складним за своєю структурою. У структурі інноваційних процесів виокремлюють такі два рівні: 1) предметно-технологічний мікрорівень, що поділяє нововведення на частини (стадії, етапи, цикли), аналізуючи їхній змістовий аспект; 2) макрорівень, на якому розглядають взаємодію окремих нововведень, визначають особливості їх поєднання, трансформацію тощо [2, с. 104].

Структуру інноваційного процесу (його будову, склад) визначають безпосередньо на основі сутності нововведення як процесу, що відбувається упродовж різних за

тривалістю, але завершених проміжків часу. Це дає змогу виокремити послідовні етапи, з'ясувати сутність, особливості тих, які різняться між собою за видами діяльності.

У педагогічній інновації відповідно до ресурсного підходу утвердився такий алгоритм (у значенні *послідовних операцій*) впровадження нового:

- 1) вивчення завдань, передбачених нормативними документами;
- 2) аналіз освітньої практики і зіставлення отриманих у його процесі даних із соціальними вимогами, відповідними часу;
- 3) моделювання еталонних результатів, яких очікують після перетворювальної педагогічної практики;
- 4) пошук ідей, рекомендацій, що можуть бути впроваджені в масову освітню практику;
- 5) розроблення комплексної програми, яка охоплює закономірності впровадження нового;
- 6) відбір дидактичних, матеріальних, інформаційних, організаторських засобів (зовнішніх ресурсів);
- 7) теоретична, методична, психологічна підготовка учасників упровадження нового;
- 8) встановлення зв'язку з авторами рекомендацій [1, с. 112].

Відповідно в підготовці майбутніх учителів слід відтворити такий алгоритм у змісті фахової підготовки. Під час опанування фундаментальних і профільних дисциплін студенти мають усвідомити, що інноваційні процеси, які поєднують створення, освоєння та застосування педагогічних нововведень, здатні значно прискорити процеси оновлення системи освіти загалом. Тому вирішального значення набувають знання історії і теорії освітніх систем, навички аналітичної діяльності.

Залежно від інноваційного потенціалу змісту підготовки майбутніх учителів за ресурсним підходом, можливим видається розрізнення навчальних і науково-дослідних ініціатив у педагогічному навчальному закладі. А саме: модифікації змісту фундаментальної підготовки. Нововведення у цій змістовій галузі пов'язані з удосконаленням, раціоналізацією, видозміною, модернізацією того, що має аналог або прототип. Це може бути робоча програма, авторська методика, окрема методична розробка циклу навчальних занять тощо. Модернізація може бути спрямована як на технологічний, так і на особистісний аспекти засобу навчання, що оновлюється. Можна видозмінити відому методику чи застосувати її до нового предмета, а можна, виявивши особистісні якості, інакше її реалізувати, збагатити і цим суттєво підвищити її ефективність (наприклад, опорні конспекти, структурно-логічні схеми вивчення дисциплін).

Привертають увагу комбінаторні нововведення, що передбачають нове конструктивне поєднання елементів раніше відомих методик, які в такому варіанті ще не використовувались. Вони є не будь-яким поєднанням, а саме конструктивним, тобто таким, за якого з'являються нові системні властивості і які породжують новий ефект. Таким нововведенням можна вважати розробки поетапного вивчення дисциплін професійно орієнтованої підготовки, які розроблені Л. Хомич. Варто зазначити, що комбінаторні нововведення є цінністю з огляду на параметри ефективності: економія часу, інтеграційний ефект порівняно з традиційними методиками.

Інновації в технології навчання й виховання, в організації педагогічного процесу передбачають оновлення методик викладання та способів взаємодії учасників педагогічного процесу, оптимальний вибір чи віднаходження нових форм і засобів здійснення навчально-виховного процесу.

Радикальні, або фундаментальні, глобальні, базові нововведення у змісті і методичному забезпеченні освітнього процесу, як правило, є відкриттями, найчастіше виникають у результаті творчої інтеграції усього педагогічного колективу закладу і сприяють створенню принципово нових навчальних засобів. Таким можна вважати запровадження мета-предметів “космічного виховання”, “навчання по епохах”.

Динаміка, результативність, інші особливості процесу нововведення залежать від інноваційного потенціалу людських ресурсів освітнього закладу.

У загальній теорії інновацій залежно від предметних засобів, прийомів, методів навчання розрізняють нововведення, які узгоджуються з класифікацією ресурсів: техніко-технологічні (стосуються вдосконалення організаційно-виробничих ресурсів, організації фізичного педагогічного середовища); соціально-економічні (спрямовані на оновлення економічних і суспільно значущих ресурсів, серед них – ті, що впливають на формування престижу вчительської професії, місце і роль учителя в суспільних перетвореннях); організаційно-управлінські (охоплюють групи ресурсів, які забезпечують сферу управлінської діяльності); комплексні (органічне поєднання двох або всіх видів нововведень, усіх груп ресурсів) [3, с. 432].

Найголовніша суперечність інноваційної діяльності вчителів полягає у тому, що така діяльність неминуче порушує проблему сукупного ефекту. Тому в підготовці вчителів до інноваційної діяльності на основі ресурсного підходу варто зосередити увагу на складності, комплексності і динамічності процесу навчання та виховання.

Сутність ресурсного підходу в системі підготовки майбутніх учителів полягає у визнанні економічної доцільності капіталовкладень (різноаспектне значення вжитої категорії) у професійний і особистісний розвиток усіх учасників педагогічного процесу. Априорним є твердження, що люди є найбільш цінним ресурсом, особистість є об'єктом інвестицій. Тому підготовка майбутніх учителів до інноваційної діяльності в предметному сенсі на основі ресурсного підходу передбачає вивчення і критичний аналіз обсягів, розподілу та якості забезпечення педагогічного процесу матеріально-технічними, фінансовими, науково-методичними ресурсами.

З огляду на значущість людського чинника в розумінні інновативності, залежно від сприйнятливості до нововведень, виокремлюють такі категорії людей:

1. Новатори. Їм властиві авантюрний дух, схильність до ризику, азарту, відкритість новому, прагнення апробувати нове. Їхня креативна (творча) налаштованість може стати вирішальним чинником для розроблення і втілення майбутніх інновацій під час професійної підготовки та професійної діяльності.

2. Ранні реалізатори. Вони утворюють основний контингент лідерів новаторських напрямів, можуть допомогти з порадами й консультаціями, від них найчастіше залежить динаміка реалізації інноваційних процесів. Як правило, діяльність ранніх реалізаторів, внутрішня налаштованість є рольовою моделлю для інших учасників інноваційного співтовариства.

3. Рання більшість. Приналежні до цієї категорії індивіди інтенсивно взаємодіють в інноваційному процесі з ранніми реалізаторами, але рідко беруть на себе роль лідерів. Їм потрібно більше часу для прийняття рішення про впровадження інновації, однак за наявності лідерів вони відносно легко сприймають нове, зважаються на власну участь щодо його реалізації.

4. Пізня більшість. Цю категорію утворюють скептики, яких спонукає до впровадження нововведення сформована громадська думка або усвідомлення особистої потреби в такому нововведенні.

5. Ті, хто вагається. Вони є класичними представниками традиційної, консервативної орієнтації. Інновацію сприймають одними з останніх, часто відмовляються від неї через свою зорієнтованість на традиціоналізм. Іноді можуть лояльно ставитися до чийось старань щодо впровадження нового, але частіше їхня поведінка ускладнює інноваційні процеси [6, с. 231].

На рішення про освоєння педагогічної інновації в процесі підготовки майбутніх учителів впливають такі чинники: матеріально-технічні (навчальне навантаження, рівень матеріального добробуту студента, ймовірність матеріального заохочення і винагороди, побутові умови проживання молоді людини, сімейні обставини тощо); соціально-психологічні (сумісність інновації з життєвим досвідом і особистісною системою цінностей; чітке бачення переваг нового порівняно з традиційною практикою. Зокрема, переваги можуть розглядатись у площині очікування вищих результатів виховання і навчання, полегшення роботи, доступності нових педагогічних технологій тощо. Ці чинники не опонують новому, оскільки в їхній структурі немає елементів лідерства.

На інноваційну діяльність у контексті ресурсного підходу впливають і чинники освітньої екології. Інновації в освітній екології передбачають архітектурне планування освітніх закладів, використання будівельних матеріалів, інтер'єр приміщень та ін. Залежно від масштабу перетворень вони можуть бути часткові (локальні, одиничні), не пов'язані між собою; модульні (комплекс пов'язаних між собою часткових нововведень, що належать, наприклад, до однієї групи предметів, однієї вікової групи дітей тощо); системні (охоплюють увесь навчально-виховний заклад). Вони передбачають перебудову всього закладу під певну ідею, концепцію або створення нового освітнього закладу на базі попереднього (наприклад, навчальний заклад – лабораторія, навчальний заклад – науково-дослідна установа, навчальний заклад – інформаційно-аналітичний центр тощо).

Джерелами ідей інноваційної діяльності у контексті ресурсного підходу можуть бути потреби держави, регіону, міста як соціальне замовлення; здійснення соціального замовлення у законах, директивах і нормативних документах регіонального та місцевого значення; передовий педагогічний досвід; інтуїція та творчість керівників і педагогів як шлях спроб і помилок; дослідно-експериментальна робота; закордонний досвід.

Висновки. Все це свідчить про актуальність дослідження проблем реформування та модернізації освіти з позицій ресурсного підходу та розроблення сучасних стратегій життєвого успіху на основі інноваційної професійної діяльності. Ресурсний підхід у підготовці майбутніх учителів до інноваційної діяльності сприяє найбільш ефективному використанню людських ресурсів для досягнення цілей організації і особистих цілей кожного з учасників педагогічного процесу.

Подальшого ретельного вивчення і наукового аналізу потребують питання екологічних і валеологічних чинників людських ресурсів в інноваційній діяльності в освіті.

Список літератури: 1. *Гура О. І.* Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу : теоретико-методологічний аспект: Монографія. – Запоріжжя: ГУ “ЗІДНУ”, 2006. – 332 с. 2. *Дичківська І. М.* Інноваційні педагогічні технології: Навч. посібник / І. М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с. 3. *Сластенин В. А.* Личностно ориентированные технологии профессионального педагогического образования. – М.: Издательский Дом МАГИСТР ПРЕСС, 2000. – С. 408 – 434. 4. *Хрестоматия по философии: Учебное пособие / Отв. ред. и сост. А. А. Радугин.* – М.: Центр, 2001.– 416 с. 5. *Цецорина Т. А.* Организация образовательного процесса в школе на основе ресурсного подхода: Дис. ... канд. пед. наук. – Белгород, 2002. – 172 с.

6. Юсуфбекова Н. Р. Общие основы педагогической инноватики. Опыт разработки теории инновационных процессов в образовании / Н. Р. Юсуфбекова. – М.: Образование, 2008. – 526 с.

Bibliography (transliterated): 1. Gura O. I. Psihologo-pedagogichna kompetentnist' vkladacha viwogo navchal'nogo zakladu : teoretiko-metodologichnij aspekt: Monografija. – Zaporizhzhja: GU “ZIDNU”, 2006. – 332 s. 2. Dichkivs'ka I. M. Innovacijni pedagogichni tehnologii: Navch. posibnik / I. M. Dichkivs'ka. – K.: Akademvidav, 2004. – 352 s. 3. Slastenin V. A. Lichnostno orientirovannye tehnologii professional'nogo pedagogicheskogo obrazovanija. – M.: Izdatel'skij Dom MAGISTR-PRESS, 2000. – S. 408 – 434. 4. Hrestomatija po filosofii: Uchebnoe posobie / Otv. red. i sost. A. A. Radugin. – M.: Centr, 2001.– 416 s. 5. Cecorina T. A. Organizacija obrazovatel'nogo processa v shkole na osnove resursnogo podhoda: Dis. ... kand. ped. nauk. – Belgorod, 2002. – 172 s. 6. Jusufbekova N. R. Obwie osnovy pedagogicheskoy innovatiki. Opyt razrabotki teorii innovacionnyh processov v obrazovanii / N. R. Jusufbekova. – M.: Obrazovanie, 2008. – 526 s.

С. А. Микитюк

РЕСУРСНЫЙ ПОДХОД В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье раскрыто значение ресурсного подхода в подготовке будущих учителей к инновационной деятельности. Изложены главные идеи ресурсного подхода. Указано, что ресурсный подход изменяет стратегию управления образовательным заведением, способствует согласованию содержания подготовки будущих учителей с современными требованиями общества, оптимизирует средства, формы и методы профессиональной подготовки.

Ключевые слова: ресурсный подход, инновация, учитель, личность.

S. Mykytyuk

RESOURCE APPROACH IN PREPARING FUTURE TEACHERS FOR INNOVATION ACTIVITY

The article shows the value of resource approach in preparing future teachers to innovative activity. The main ideas of resource approach are presented in the article. Also it is stated that resource approach changes the strategy of educational establishment, promotes adjustment of future teachers training content with the demands of modern society, optimizes tools, forms and methods of training.

Key words: Resource approach, innovation, teacher, personality.

Стаття надійшла до редакційної колегії 20.10.2011

О.В. Марченко

ТРАНСФОРМАЦІЯ СУЧАСНОГО ПРОСТОРУ ОСВІТИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРІОРИТЕТИ

Звернення до проблеми трансформації освітнього простору пов'язане із актуалізацією так званої “нової антропологічної реальності”, що покликана до життя глобальними зрушеннями у сучасній економіці та культурі. Вихідним пунктом в аналізі цих тенденцій суспільного розвитку має бути розуміння кризи освіти як багатовимірного і багаторівневого явища (загальноцивілізаційна криза, криза соціальних систем, криза на інституціональних рівнях). Відповідно й зміна ціннісних орієнтирів освіти повинна відбуватись у кількох системно організованих вимірах, із дотриманням певних умов. З одного боку, треба враховувати зміну типів цивілізаційного розвитку, а отже, трансформацію ціннісного базису культури. Такий перехід неминуче приводить до переосмислення цільових орієнтирів і способів організації спільної діяльності людей, що зумовлює необхідність перебудови форм і способів організації освітньої діяльності. З іншого боку, ретельного вивчення потребує специфіка розвитку вітчизняного простору освіти та можливі сценарії його конституювання в умовах глобалізованого світу.

Перспективам “переформатування” освіти у контексті зміни парадигми суспільного розвитку присвячено праці провідних вітчизняних і зарубіжних науковців.

Так, необхідність переосмислення світоглядно-ціннісних основ сучасного простору освіти обґрунтована у фундаментальних працях В. Андрущенка, Б. Гершунського, П. Гуревича, С. Клепка, О. Кондакова, В. Кременя, В. Кузя, М. Култаєвої, В. Лутая, І. Радіонової, І. Прокопенка, М. Романенка, В. Розіна. Інноваційні тенденції в освіті докладно проаналізовані Ж. Аллаком, Н. Бурбулесом, Б. Гершунським, А. Джуринським, П. Фрейре, М. Фулланом та ін. Найбільш ефективні моделі управління освітою подано у працях Ж. Гебзера, Г. Герасимова, В. Гинецинського, С. Гончаренка, О. Іонової, О. Кульчицької, П. Підкасистого, В. Сластьоніна, Т. Шамової та ін. Водночас на сьогодні бракує комплексних досліджень специфіки трансформаційних процесів у вітчизняному просторі освіти. Недостатньо дослідженими залишаються і змістові та структурні особливості становлення освітнього простору у періоди активних суспільних перетворень.

Метою даної наукової розвідки є узагальнення сучасних тенденцій соціокультурного розвитку суспільства та обґрунтування на цій основі визначальних модусів трансформації освітнього простору.

Процеси докорінного перетворення у суспільстві потребують від освіти такого самовизначення, яке було б адекватним якщо не темпам, то хоча б напряму соціальних змін. Водночас в освіті відбуваються процеси, які не лише активізують, а й стримують можливості її самовизначення. Звідси той дуалізм, що виявляється у функціональному і сутнісному векторах реалізації завдань освіти. Перший пов'язаний із безпосередньою підготовкою підростаючого покоління до суспільно-виробничої діяльності, до життя. Другий - розкриває високе покликання освіти забезпечувати наступність у духовному розвитку людства. Відповідно, різний ступінь затребуваності цих завдань зумовлює й різну динаміку трансформації простору освіти.

Наступний спектр проблем пов'язаний із неготовністю педагогічного мислення до проектування принципово нових професійних ситуацій. Загострення конфлікту між “консервативно-охоронною” та “інноваційною” орієнтацією носіїв цього мислення і

стає запорукою перетворень в освіті. Свого розв'язання потребує й проблема збільшення дистанції між інноваційними освітніми проектами, кількість яких останнім часом зростає у геометричній прогресії, і можливостями їхньої реалізації. Як правило, вони потребують докорінних змін у системі освіти: створення нової інфраструктури, яка була б здатна забезпечити реалізацію інноваційного проекту, запровадження нових стратегій управління. Багато в чому саме несформованість цього предметного складника простору освіти стає причиною руйнування його інноваційного потенціалу, суттєво стримуючи можливості синхронізації соціокультурних устремлінь суспільства і професіонального їх забезпечення в освітній галузі.

Крім того, традиційна (знаннево-інформаційна) система освіти недостатньо враховує особливості соціального механізму зміни поколінь. Йдеться про розуміння історії людства як послідовного чергування поколінь, "...кожне з яких використовує матеріали, капітали, виробничі сили, передані йому всіма попередніми поколіннями; в силу цього дане покоління, з одного боку, продовжує успадковану діяльність вже у змінених умовах, а з іншого – видозмінює старі умови у ході абсолютно зміненої діяльності" [1, с. 44]. Перша частина цього механізму зв'язку між поколіннями зорієнтована на необхідність вносити корективи в систему освіти у зв'язку зі зміненими умовами. Друга, що засвідчує змістовні зміни у самій діяльності, фактично не репрезентована як в освітній практиці, так і в проектах нових освітніх систем. Вони все ще звернені в минуле, яке детермінує зміст освіти і соціально-педагогічні способи його трансляції. Саме так утверджується консервативно-охоронний характер освітньої діяльності. Пристосовуючи "старий" зміст до принципово нових умов, ми можемо лише "наздоганяти" соціальну дійсність з її невичерпним прагненням до змін.

Таким чином, виникає необхідність переходу до "випереджуючого" характеру функціонування освітніх систем, їхньої переорієнтації із засвоєння минулого на відкриття (проекування) майбутнього. "Від усталеного впродовж століть типу соціокультурного наслідування, що був заснований на передачі ... логічно завершеної системи знань і правил, людство за кілька десятиліть здійснило поворот до кардинально нового, новаторського типу соціокультурного наслідування, для якого головним стало вже не засвоєння попередніх рецептів, а підготовка до оволодіння методами і змістом пізнання і практики, яких ніколи не існувало" [2, с.36]. Це дозволить якщо не здолати існуючий розрив між наукою і освітою (що неможливо через різні соціальні функції, які вони виконують), то хоча б суттєво зменшити дистанцію між ними.

Якщо у зміст навчального предмета кладуться "основи наук" без освоєння способу відкриття наукового знання, то освіта неминуче буде спрямована в минуле. Між тим, освіту треба розуміти як таке пізнання пізнаного (той самий неповторний досвід людства, збережений у культурі), яке дозволить пізнавати непізнане.

Редукування наукової дисциплінарності в навчальні предмети не дозволяє зберегти логіку, притаманну розвитку науки, й нівелює основну її рушійну силу – пізнавальну діяльність. Вона підміняється навчанням, яке за своєю природою відрізняється від пізнання. Якщо процес відкриття – це живий, повний суперечностей пізнавальний процес, то інформація про його "залишок" у вигляді "знання-результату" сама собою відчужується від процесу його отримання. Якщо в першому випадку маємо справу із класичним прикладом науки як системи, здатної до самоорганізації, то у другому відбувається "зняття" синергетичної природи освітнього процесу.

Із цієї точки зору викликає інтерес методологічне положення про те, що саме наука може сприяти стабілізації суспільної системи, генеруючи нестабільність в усі елементи соціальної структури. Проте при переведенні цієї властивості науки в освітній

процес треба потурбуватися про адекватність подібних дій. Йдеться про збереження заданого системоутворюючого принципу, завдяки якому все наукове знання є системою, здатною до самоорганізації. Адекватність переносу самого принципу та механізмів його дії із сфери наукового пізнання в освітню галузь дозволяє зберегти і розгорнути логіку пізнання в навчальному процесі, зблизити штучно сконструйовану систему (за змістом і характером її функціонування) із системою природною.

Реалізація такого підходу потребує визначеності щодо міри інтеграції та диференціації науки в освітньому контексті. Диференціація науки, як історично невідворотній етап її розвитку, забезпечила динамічний розвиток суспільства і стала потужним чинником прогресу. “Розкладання природи на окремі частини, розподіл процесів і предметів природи в окремі класи, дослідження внутрішньої будови органічних тіл за їх численними аналітичними формами – усе це було основною передумовою тих велетенських успіхів, які були досягнуті впродовж останніх чотирьохсот років. Але той самий спосіб вивчення залишив нам і звичку розглядати речі і процеси відокремлено, поза їх загальним зв’язком, і в силу цього – не в русі, а в нерухомому стані, не як суттєво змінювані, а як вічно незмінні, не живі, а мертві” [3, с. 20]. Ця жорстка дефініція, що сформульована Ф. Енгельсом більше ста років тому, як ніколи актуальна для сучасної освіти.

Орієнтація на “предметну” роздільність знань про світ при відсутності “принципу зборки” породжує вічну дихотомію когнітивного і ціннісного, раціонального й ірраціонального, розводячи цілісність суб’єкта освіти по “кутам” виховання і навчання. Особистість намагаються “ввести” у світ різними шляхами – раціональним і чуттєвим, тоді як вона споконвічно прагне цілісності. Свою роль відіграє і орієнтація освіти на соціальне замовлення, що акумулює функціональні потреби середовища. Як наслідок, відтворення “фрагментарної” особистості – бездуховного інструменту перебудови світу з точки зору його корисності.

У цій ситуації звернення до розуміння освіти як соціокультурного феномену із пізнавальним характером відносин, а отже, і відповідне змістове та структурне наповнення освітніх систем дозволять розв’язати суперечності, що призводять до втрати людиною своєї цілісності. Повернення освіти у простір культури (у повному обсязі, а не частково, в її раціональний складник – науку) забезпечить повноцінне розгортання антропологічного, суб’єктного виміру освітнього простору. А для цього має відбутися морально-конструктивне злиття розуму і почуттів в особистісному досвіді людини, завдяки чому буде подолано домінуючий на сьогодні соціально-функціональний підхід з його основним критерієм – корисністю, а також технологічна роз’єднаність двох начал освітньої діяльності – навчання і виховання.

Розв’язання цих завдань потребує принципової зміни цілепокладання: від засвоєння навчальних програм до збагачення інтелекту й створення умов для формування суб’єктивного освітнього простору особистості. Мають змінитись і критерії оцінки ефективності освітніх процесів, спрямованих на становлення і розвиток компетентності, ініціативи, творчості, саморегуляції, унікального способу мислення.

Таким чином, трансформація простору освіти – це перш за все зміна його архітектури відповідно до логіки культури [4, с. 47]. Визначальними модусами трансформації освітнього простору, що спрямовані на подолання кризи освіти, можуть бути фундаменталізація, гуманітаризація і неперервність.

Фундаменталізацію освіти, на наш погляд, варто розуміти як певну цілісність, що складається із фундаменталізації освітнього процесу і включеного у цей процес фундаментального освітнього знання. У першому випадку має значення тип мислення, що є організуючим для даного процесу. Звідси необхідність переходу до вищих ступенів

узагальнення змісту (методологізація, теоретизація, концептуалізація) і проектно-дослідницького характеру набуття знань. Що ж до фундаментального знання, то воно повинне формувати цілісний, універсальний погляд на світ, а отже, бути спроможним здолати свою предметну ізольованість.

Фундаментальний складник є у змісті кожного навчального предмета, а тому необхідно визначитись із розумінням фундаментального освітнього знання. “При цьому під фундаментальними знаннями слід розуміти структурні одиниці наукового знання, які мають такий рівень узагальнення явищ дійсності, їхніх “відносин”, що усі інші варіанти цих одиниць знання є частковими випадками при певних обмеженнях параметрів вихідних структурних одиниць” [5, с. 178].

Таким чином, важливим стає набуття узагальнених знань про глибинні, сутнісні основи явищ і процесів навколишньої дійсності та зв'язки між ними, розвиток культури мислення, формування сучасних уявлень про структуру і цілісний зміст науки. А визначальною ознакою фундаментальності знання виступає рівень узагальнення в понятті. Це пояснює існування понять, які не лише добре “працюють” в окремих наукових галузях, а й перейшли на рівень загальнонаукових і є своєрідними містками, що забезпечують інтеграцію усього простору науки. Так, освітянами широко використовуються поняття “розвиток”, “простір”, “структура”, “модель” та інші, які стосуються предметності найрізноманітніших наукових дисциплін. Разом з тим, треба враховувати, що в процесі переведення із діалектичного простору науки в освітній простір відбувається формалізація і “впорядкування” знання з метою його трансляції (а не пошуково-пізнавального пошуку) вже як інформації. Саме ж “знання-результат” стає частковим і відчужується як від науки, так і від суб'єкта освіти.

Інший аспект розуміння сутності фундаментального знання виявляється в тому, що воно постає як фрагменти мислєдїяльності, які включені у складні асоціативні мережі семантичного і прагматичного характеру, утворюють так звані “базис незаперечності” і можуть бути використані творчо і для творчості. Із цих позицій значущими стають не факти, не алгоритми, і навіть не методи самі по собі, а сприйняті, пережиті, включені в індивідуальні асоціативні зв'язки, осмислені й оцінені динамічні фрагменти власного життєвого досвіду. Йдеться про світоглядну інтерпретацію людиною існуючої картини світу, адже саме у світогляді долається предметно-дисциплінарна розрізненість знання, вибудовується системно організоване “знання-ве ядро”. Виходячи із розуміння світогляду як певного втілення сутнісної характеристики фундаментального освітнього знання, можемо стверджувати, що освітній процес має відбуватися з урахуванням законів світоглядного становлення індивіда, заснованих на пізнанні й перетворенні світу, а не відповідно до логіки редукованого з “основ наук” навчального предмета, де домінуючим є “знання-результат”.

Іншим вектором трансформації освітнього простору у контексті соціокультурної динаміки може бути гуманітаризація мислення.

Проблема гуманітаризації виникла вже тоді, коли внаслідок відомого ще із часів античності протиставлення “техне – епістеме” природничо-наукове, особливо технічне, знання почало відмежовуватися від культурно-філософського. Остаточо відокремившись, воно на правах найбільш активного “перетворювача” природи присвоїло собі право займатися проблемами людини. Саме тоді виникли і стали оформлюватися критерії доцільності і ефективності, що мали суто природничо-дослідницьку, технічну і технологічну природу. У цьому ж напрямі відбувався і розвиток освіти, пріоритетом для якої стали технократичні цілі – більше, швидше, ефективніше, дешевше навчити

раціональному “знанню-істині”. Означені цілі на практиці виявилися лише способами, що не відповідали гуманістичному характеру освітньої діяльності.

Варто зазначити, що проблематика гуманітаризації освіти представлена широким спектром підходів як до визначення предметності теоретичного аналізу, так і до обґрунтування тих чи інших шляхів принципового вирішення суперечностей, що нарастають. Серед них умовно можна виокремити такі підходи: екстенсивний, при якому гуманітаризація сприймається перш за все як додаткове введення у навчальні плани предметів гуманітарного циклу або їхнє поглиблене вивчення; інтенсивно-технологічний, прибічники якого вбачають у гуманітаризації необхідність зміни технологій освітньої діяльності (“занурення у предмет”, індивідуалізація траєкторій навчання, утворення різновікового освітнього простору тощо); інтенсивно-змістовий, представлений, як правило, у вигляді особистісно-орієнтованої парадигми, спрямованої на пошук людських смислів в освіті.

У більшості сучасних концепцій гуманітаризації освіти утверджується необхідність універсалізації освіти на основі отримання “знання про знання”. Із цих позицій не основи наук, а основні елементи культури повинні утворювати такі блоки нового змісту освіти: культура організації і реалізації діяльності; культура мислення; філологічна культура (мовленнева, риторична); етична культура; політична культура; естетико-художня культура; психологічна культура; фізична культура.

Предметне навчання по суті своїй є протиприродним для людини. Адже вона прагне зберегти свою цілісність в об’єктивно цілісному світі. Світ, що складається із предметних галузей, є дидактичним, але не життєздатним, його освоєння робить мислення людини здатним до розумування, проте не розумним. Розум формує інший образ світу: динамічний, без жорстких кордонів між предметними галузями, який об’єднує знання й почуття. Саме тому для побудови освіти, яка б сприяла формуванню цілісного Розуму людини, предметно-змістових принципів замало – необхідно звертатися до свідомості людини, її особистості. Таким чином, принципова відмінність підходу до організації процесу гуманітаризації пролягає на межі розуміння його як Форми або як Змісту. Важливо, аби головним для цього процесу було пізнання, а не навчання. Має першорядне значення не цикл предметів або їхні інтегровані блоки чи модулі, а спосіб взаємодії у процесі пізнання.

Узагальнюючи підходи до розуміння гуманітаризації освіти, можемо зробити висновок: її сутність полягає у формуванні певної спрямованості та стилю мислення й діяльності людини, що зорієнтовані на неперервне освоєння, розвиток і використання будь-якого знання як засобу гуманізації життя.

Актуалізація наступного модусу трансформації освітнього простору пов’язана із переорієнтацією потреби в неперервній освіті у цілком осмислену готовність соціального суб’єкта до постійного використання можливостей освіти. “Ця складна і тривала трансформація становить собою процес переходу особистості і цілих соціальних груп до такого стану, що дозволяє їм адекватно пересуватися сходами соціальної ієрархії і далі – до соціальної творчості як здатності до самоусвідомлення і діяльності з позицій цілісного сприйняття себе і суспільства. Діяльність особистості спрямовується на реальну практику, а сукупні дії соціальних суб’єктів стають джерелом перетворення умов їхнього життя, матеріального, соціального і духовного розвитку суспільства. Освітня потреба є чинником розвитку людини, її життєвих сил, а отже, чинником розвитку всієї людської спільноти” [6, с. 31].

Таким чином, у теорії неперервності утверджується категорія “освітня потреба”, яка формує ставлення до освіти як до життєвої стратегії. Такий підхід дозволяє здолати “соціальну дискретність” у проектуванні простору освіти.

Перенесення акценту в розумінні природи неперервної освіти на освітню потребу соціальних суб’єктів загострює низку принципово важливих питань: що має стати основою змісту неперервної освіти, чи здатна вона відкрити суспільству талановитих людей, а можливо, є лише способом коригування неефективних знань, здобутих на етапі базової освіти?

Відповідь на ці запитання ще належить знайти, проте з упевненістю можемо констатувати, що концепція неперервної освіти заснована на фундаментальній ідеї, згідно з якою на кожному етапі свого розвитку людина індивідуальна, і ця індивідуальність завжди готова до самовдосконалення. Джерелом постійного розвитку для людини є вона сама, оскільки до цього її спонукають внутрішні, сутнісні сили. Із цієї точки зору особливого значення для розуміння неперервної освітньої діяльності набуває її визначення як самоосвіти. Самоосвіта виходить за межі інституціонального виду діяльності, що свідчить про її високу інноваційну спроможність як соціокультурного потенціалу суспільства. Вона синтезує в собі пізнавальний (інтеріоризація знання) і практико-перетворювальний (змінювання суб’єктом себе і навколишньої дійсності на основі пізнаного) види діяльності. У результаті самоосвіти формується цілісний суб’єкт як квінтесенція культурно-історичного, соціального досвіду, пізнавальної і предметно-практичної діяльності.

Виходячи із сутнісних ознак неперервної освіти, можемо сформулювати відповідні закономірності розвитку простору освіти.

Освіта, як організований через трансляцію певних знань процес навчання, є завжди дискретною як за змістом, так і за формою. В межах такого процесу неперервність не може стати системною ознакою розвитку освітнього простору. Освіта, в основу якої покладено природне прагнення людини до пізнання і творчості, може бути дискретною за формою, але обов’язково буде неперервною за змістом. Отже, за певних умов неперервність освіти може бути реалізована як інституціональна якість. Саме від цих умов залежить, чи буде створено освітній простір, сприятливий для неперервного особистісного і професійного становлення суб’єкта, чи в межах традиційної системи освіти суб’єкт отримає сурогат неперервності, замінаний на арифметичній дії складання установлених дискретних форм і рівнів освіти.

До таких умов відносимо, по-перше, наступність освітніх програм від дошкільної освіти до аспірантури, ліквідацію тупикових гілок освіти; по-друге, таке наповнення інваріантного “ядра” освіти, яке б дозволяло змінювати напрям освіти, у тому числі і у вищій школі; по-третє, зближення освітніх програм навчальних закладів різних країн, при збереженні національної своєрідності освіти. Треба враховувати, що неперервність освіти досягається шляхом гармонізації трьох начал: освітньої потреби особистості, освітньої спроможності інституціональних форм задовольнити потреби особистості у будь-якій точці її освітньої траєкторії і, нарешті, можливостей соціальної системи щодо забезпечення умов для трансформації освітньої потреби особистості у стійкий мотив розвитку, а також постійного відтворення творчого потенціалу суспільства.

Таким чином, організація неперервної освіти передбачає не стільки подолання дискретності освітніх рівнів на основі оптимізації наступності у змісті освіти, скільки забезпечення умов для реалізації освітньої потреби як джерела розвитку особистості, відносно якої освітній простір є полем життєвих інтересів, культурних уподобань і пріоритетів, які й забезпечують її постійний рух уперед.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі узагальнення щодо фундаменталізації, гуманітаризації і неперервності освіти. Як взаємопов'язані елементи єдиної системи, вони є основою системного підходу до реформування освіти, створюючи при цьому якісно новий стан її цінності для особистості і суспільства. Кожен із запропонованих напрямів, маючи спільний предмет (освіту), покликаний розв'язати ті суперечності, які адресовані певним компонентам освітнього процесу: фундаменталізація – знанневому, гуманітаризація – мисленневому, неперервність – процесуальному. Усі разом вони забезпечують еволюційні зміни щодо якісного стану освітнього простору, зміцнюючи його цілісність, а отже, і постійне відтворення творчого потенціалу суспільства.

Список літератури: 1. Маркс К., Енгельс Ф. Немецкая идеология // Сочинения: В 30-ти т. – Изд. 2-е. – М.: Госполитиздат, 1964. – Т. 5. – 564 с. 2. Новиков П. Н., Зуев В. М. Оперезажуе образование: гипотезы и реалии. Человек и образование // Среднее профессиональное образование. – 1997. – №5. – С. 36-40. 3. Маркс К., Енгельс Ф. Сочинения: В 30-ти т. – Изд. 2-е. – М.: Госполитиздат, 1964. – Т. 20 “Анти-Дюринг. Диалектика природы.” – М., 1961. – 827 с. 4. Конев В. А. Культура и архитектура педагогического пространства // Вопросы философии. – 1996. – №10. – С.46-57. 5. Фридман Л. М. Психолого-дидактический справочник преподавателя высшей школы. – М., 2000. – 458 с. 6. Матвеева Н. А. Образование: инерция ценности и ценность инерции // Актуальные проблемы образования: Сб. научн. тр. – М.: НИИВО, 2003. – С. 27-35.

Bibliography (transliterated): 1. Marks K., Jengel's F. Nemeckaja ideologija // Sochinenija: V 30-ti t. – Izd. 2-e. – M.: Gospolitizdat, 1964. – T. 5. – 564 s. 2. Novikov P. N., Zuev V. M. Operezahjuwee obrazovanie: gipotezy i realii. Chelovek i obrazovanie // Srednee professional'noe obrazovanie. – 1997. – №5. – S. 36-40. 3. Marks K., Jengel's F. Sochinenija: V 30-ti t. – Izd. 2-e. – M.: Gospolitizdat, 1964. – T. 20 “Anti-Djuring. Dialektika prirody.” – M., 1961. – 827 s. 4. Konev V. A. Kul'tura i arhitektura pedagogicheskogo prostranstva // Voprosy filosofii. – 1996. – №10. – S.46-57. 5. Fridman L. M. Psihologo-didakticheskij spravochnik prepodavatelja vysshej shkoly. – M., 2000. – 458 s. 6. Matveeva N. A. Obrazovanie: inercija cennosti i cennost' inercii // Aktual'nye problemy obrazovanija: Sb. nauchn. tr. – M.: NIIVO, 2003. – S. 27-35.

Е.В. Марченко

ТРАНСФОРМАЦИЯ СОВРЕМЕННОГО ПРОСТРАНСТВА ОБРАЗОВАНИЯ: ТЕНДЕНЦИИ И ПРИОРИТЕТЫ

На основании обобщения современных тенденций социокультурного развития общества обоснованы приоритеты и определяющие модусы трансформации образовательного пространства.

Ключевые слова: образовательное пространство, фундаментализация, гуманитаризация и непрерывность образования.

Е. Marchenko

THE TRANSFORMATION OF THE MODERN SPACE EDUCATION: TRENDS AND PRIORITIES

Based on the synthesis of current trends of social and cultural development of society-justified priorities and determining the modes of transformation of the educational space.

Key words: educational space, fundamentalization, humanization and continuity of education.

Стаття надійшла до редакційної колегії 19.10.2011

Н. М. Авшенюк

РОЗВИТОК ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ РИНКІВ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Упродовж останніх декількох десятиліть вища освіта швидкими темпами набуває ознак бізнесу глобального масштабу, адже її міжнародний фінансовий оборот оцінюється експертами Світової організації торгівлі (СОТ) у 40 млрд. доларів США і становить 3 відсотки від загального експорту послуг за підрахунками американського дослідника Джеффри Олдермана [4, с. 48]. Серед найважливіших чинників, котрі зумовлюють розвиток систем вищої освіти у означеному напрямі, є процеси глобалізації та лібералізації.

Глобалізацію зазвичай учені визначають як неперервний історичний процес універсалізації й гомогенізації світу через посилення відкритості кордонів [3, с. 8]. У плані вищої освіти ми можемо охарактеризувати глобалізацію як зовнішню макросоціоекономічну тенденцію, завдяки якій національні провайдери вищої освіти, що донедавна були обмежені у наданні своїх послуг державними кордонами певних країн, отримали можливість, зокрема, експортувати освітні послуги в інші країни. Аналіз літератури з проблеми дослідження показує, що глобалізація має безпосередній та опосередкований вплив на системи вищої освіти: перший стосується переважно збільшення фінансування науково-освітньої сфери завдяки додатковим інвестиціям, другий – пов'язаний з необхідністю встановлення відповідності здобутих студентами знань і навичок потребам ринку праці, що швидко змінюється з економічної та технологічної точок зору. Отже, глобалізація, будучи суттєвим викликом для систем вищої освіти, одночасно надає їм значні можливості для інноваційного поступу. Одним із таких напрямів науковці визначають прискорений розвиток транснаціональної вищої освіти, який, на думку ад'юнкта-професора Торонтського університету Джейн Найт, відбувається у контексті:

- зростаючого попиту на вищу освіту переважно у суспільствах, де знання мають першочергове значення;
- запровадження маркетингового та комерційного підходу до функціонування освіти у міжнародному вимірі;
- очевидного посилення інституційного та програмного типів освітньої мобільності;
- підвищеної технологічності використання інформаційно-комунікаційних технологій у сфері освіти [6, с. 23].

Інший чинник – лібералізація – полягає передусім в автономізації вищих навчальних закладів, тобто наданні їм широкого кола повноважень у виборі стратегії власного розвитку: фінансової, освітньої, стратегії міжнародного співробітництва тощо. Процес лібералізації вищої освіти тісно пов'язаний зі створенням глобального ринку освітніх послуг, який сформувався в останні десятиліття за допомогою фінансової стратегії прямих іноземних інвестицій (ПІІ) та розвитку електронної форми торгівлі [3, с. 8]. Так, влада Китаю активно залучає ПІІ у сектор вищої освіти як засіб сталого розвитку її потужності та розширення можливостей. Англійський університет м. Ноттінгем, оцінивши переваги такої політики, у вересні 2004 р. відкрив перший

іноземний навчальний заклад у цій країні. Австралійський університет Нового Південного Уельсу 2007 р. заснував свою філію в Сінгапурі, наслідуючи в цьому приклад інвестування Чиказького університету та Університету Невади. Центральна Азія також є одним з регіонів, що швидко розвиваються і широко залучають ПШ у вищу освіту. Прикладом цього може бути Освітнє Містечко, розташоване у передмісті столиці Катару Досі, яке містить кампуси провідних університетів світу, серед яких Техаський університет, Корнельський медичний коледж та Джорджтаунський університет (США). У Південній Африці розташував свій кампус австралійський Університет Монаш, у той час як в Австралії американський Карнегі Меллон Університет розвиває власні освітні програми в м. Аделаїда. А Геріот-Веттський університет з Великої Британії надає у дистанційній формі навчальну програму з бізнес-адміністрування в американському університеті на території африканської країни – Єгипту [7, с. 2]. На наш погляд, зазначені приклади красномовно ілюструють усю комплексність та складність відносин між партнерами у наданні послуг транснаціональної освіти та дозволяють розглядати вищу освіту як важливий сегмент міжнародної торгівлі.

Багаторічний досвід розвитку транснаціональної освіти у провідних країнах світу (переважно англомовних – США, Великої Британії, Канади, Австралії), на наше переконання, є надзвичайно **актуальним** для України, де відсутність чіткої національної стратегії формування ринку освітніх послуг у сфері вищої освіти визначає низький обсяг їх експорту, низькі темпи розвитку міжнародних освітніх програм і, відповідно, ускладнює ефективну інтеграцію вітчизняної вищої школи у загальноєвропейський та світовий освітній простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині науково-освітня реальність характеризується поширенням досліджень щодо набуття вищою освітою транснаціонального й комерційного вимірів у зв'язку з посиленням інтересу до глобалізації суспільних відносин, зокрема у роботах європейських (Л. Вербік, Р. Гарретт, Л. Йоківірта, К. Кембелл, О. Сьоренсен) американських (Ф. Альтбах, С. Джонстон, Ю. Ітон, Дж. Олдерман), канадських (А.-Д. Грегор, Дж. Найт, Д. Робінсон), австралійських (Е. Арена, Р. Вінтер, Г. Гарман, В.-А. Купер, В.-А. Нейду), російських (Д. Білібін, І. Зорников, М. Карпенко, М. Ларіонова), українських (В. Кремень, В. Луговий, Н. Ничкало, А. Сбруєва, Ж. Таланова) науковців. Проте вивчення чинників та напрямів розвитку транснаціональної вищої освіти в економічному вимірі її розвитку, на нашу думку, є недостатнім, що спонукає нас до наукових розвідок у цьому напрямі.

У світлі зазначеного **метою** нашої статті є аналізування основних форм надання транснаціональних освітніх послуг в умовах глобалізації. Для досягнення окресленої мети маємо, по-перше, з'ясувати актуальний стан функціонування міжнародного ринку освітніх послуг, а по-друге, схарактеризувати основні форми транснаціональної вищої освіти, що розвинулися в контексті лібералізації освітньої сфери.

Виклад основного матеріалу. Для повного розуміння впливу лібералізації економіки на систему вищої освіти насамперед необхідно докладніше ознайомитися з метою цього процесу, сутністю його принципів, структурою організацій, механізмами та угодами. Ключовим виміром сучасної глобальної економіки є те, що в ній вузькоспеціалізована та поширювана інформація, знання й технології поєднуються з традиційними економічними цінностями: землею, працею, капіталом і підприємництвом. Александер Д. Грегор, експерт з Манітобського університету (Канада), характеризує цю економіку:

❖ знаннево інтенсивним виробничим процесом,

- ❖ інтернаціоналізованим ринком праці,
- ❖ всезростаючою важливістю людського капіталу як суми вмінь, знань та досвіду громадян,
- ❖ швидким розширенням інфраструктури відносно недорогих, надійних, доступних та миттєвих комунікаційних технологій [5, с. 8].

Сформована глобальна економічна система структурується багатоаспектними міжнародними угодами, юридичними рамковими документами, регуляторними механізмами, які управляють транскордонними економічними транзакціями й у такий спосіб змінюють сутність національних і регіональних відносин та договорів. Унаслідок цього на державну політику в галузі вищої освіти мають обоюсторонній вплив регіональні економічні пріоритети, локальні цілі розвитку та глобальні перспективи.

Так, 1947 р. в Женеві 23 країнами, включаючи США, Канаду, Велику Британію, Австралію, Японію, Нову Зеландію та держави Західної Європи, було підписано Генеральну угоду щодо митних тарифів і торгівлі (GATT – General Agreement on Tariffs and Trade). Саме цей документ на довгі роки став найважливішою торговельною угодою, що регулювала функціонування глобальної економічної системи. У першому розділі Угоди було визначено так званий статус найбільш сприятливої нації (most-favored-nation status) як базовий принцип недискримінаційного ставлення до імпорту товарів з різних країн у межах всієї торговельної системи [5, с. 10]. Цим правилом і досі послуговуються усі країни-члени СОТ, відповідно до якого вони не повинні перешкоджати імпорту товарів і послуг на своїй території.

З часу ратифікації GATT Секретаріат, як спеціально сформований керівний орган цієї угоди, провів вісім раундів переговорів та виробив рамкові документи для сприяння розвитку багатосторонньої світової торгівлі. Як свідчить аналіз фахової літератури, перші сім переговорів стосувалися лібералізації торгівлі, переважно товарами серед індустріально розвинених країн. У результаті цих зустрічей з кінця 40-х рр. до початку 90-х рр. XX ст. мито на імпорт у зазначених країнах було зменшено з 38 до 3,9 відсотків. Однак міжнародна торгівля послугами, що на початку 80-х рр. почала набирати стрімких обертів в умовах постіндустріальної економіки, не отримала належної уваги у чинних регуляторних практиках GATT. Отже, усвідомлюючи необхідність подальшої лібералізації відносин у глобальній світовій економіці, Секретаріат GATT у 1987 р. скликає восьмий Уругвайський раунд багатосторонніх торговельних переговорів, який завершується епохальними змінами:

- по-перше, створенням у квітні 1994 року СОТ на основі договору 135 країн світу;
- по-друге, виробленням рамкового документу про лібералізацію торгівлі послугами [5, с. 11].

Заключна декларація цих переговорів, зокрема, зазначає, що “... переговори у цій сфері повинні бути направлені на створення багатосторонньої системи принципів і правил для торгівлі послугами, включаючи розробку можливих зобов’язань в окремих секторах, з метою розширення торгівлі на умовах прозорості та прогресивної лібералізації та як засіб забезпечення економічного зростання всіх торговельних партнерів і країн, що розвиваються. Така система повинна поважати політичні цілі, закладені у національних законодавствах, що стосуються регулювання послуг, беручи до уваги діяльність відповідних міжнародних організацій” [1, с. 261].

У подальшій розробці запропоновані правила знайшли своє відображення у Генеральній угоді з торгівлі послугами (так званій GATS – General Agreement on Trade

in Services) – багатосторонньому договорі, що регламентує правила міжнародної торгівлі послугами. Цей документ містить загальні правила, що стосуються прозорості стандартів торгівлі, та конкретні положення про порядок доступу іноземних постачальників на місцеві ринки. GATS – це перша багатостороння угода, яка встановлює правила управління міжнародною торгівлею та інвестуванням у сфері послуг. Правила GATS розповсюджуються на індустрію послуг, включаючи освіту, яка здійснює міжнародні транзакції, шляхом пересилання висококваліфікованого персоналу, технічної інформації чи фінансів через національні кордони різних держав або шляхом надання послуг іноземним суб'єктам через розташовані за кордоном філії. Генеральна угода складається з трьох основних компонентів:

- 1) системи правил, що регулює торгівлю й інвестування в послуги;
- 2) набору додаткових документів, в яких країни-члени СОТ підтверджують свою відповідальність за дотримання встановлених правил, зокрема у специфічних секторах сфери послуг;
- 3) додатків та допоміжних службових рішень, які доповнюють правила розлогіми деталями та визначають низку заходів, передбачених до виконання.

У цілому ж, – наголошує Олав Соренсен, – Генеральна угода з торгівлі послугами розроблялась як засіб визначення правових рамок для торговельних інструкцій з чіткою термінологією і процедурами. Стосовно освітньої сфери вона більшою мірою відображає відповідь на глобалізацію освітніх ринків, а не розглядається як засіб глобальної торгівлі освітою. Адже, згідно з її основними положеннями, реєстрація та система видачі дозвільних документів має бути доступною для всіх постачальників послуг: внутрішніх та іноземних, державних та приватних, що, по суті, гарантує рівні умови місцевим та міжнародним освітнім інституціям з боку урядових та акредитаційних організацій [9, с. 8].

Залучення прямих іноземних інвестицій в освіту у сучасній фаховій літературі називається “транснаціональною” або “офшорною” освітою, яка є одним із типів міжнародної торгівлі освітніми послугами. Так, відповідно до класифікації Генеральної угоди з торгівлі освітніми послугами, нині у світі функціонує чотири типи таких послуг, а саме:

1. Транскордонний експорт/торгівля освітніми послугами (cross-border supply) здійснюється, як правило, за допомогою телекомунікацій, що переносять послуги через кордони, на кшталт дистанційного навчання.

2. Пересування крізь кордони споживача освітніх послуг/студентська мобільність (consumption abroad) полягає в індивідуальному переїзді студентів для отримання кваліфікації та диплому.

3. Прямі іноземні інвестиції як комерційна присутність (commercial presence) передбачає наявність зарубіжного провайдера у певній країні з метою надання/розповсюдження освітніх послуг.

4. Пересування крізь кордони безпосереднього носія освітніх послуг (presence of natural persons) означає переїзд професорсько-викладацького складу до іншої країни для викладання [5, с. 12].

Глобальний ринок освітніх послуг у сфері вищої освіти, що надаються традиційними інституціями вищої освіти, продовжує розширюватися, про що свідчить зростання кількості студентів, які навчаються за кордоном (другий тип класифікації); кількість іноземних викладачів, запрошених ВНЗ для читання лекцій та проведення наукових досліджень (четвертий тип класифікації); посилення міжнародного маркетин-

гу курикулумів, підручників та програм дистанційного навчання (перший тип класифікації); а також збільшення кількості філій кампусів, заснованих у зарубіжних країнах (третій тип класифікації).

Необхідно зазначити, що четвертий із зазначених типів тісно пов'язаний з транс-кордонною торгівлею професійними послугами (cross-border trade of professional services). Це насамперед здатність висококваліфікованих фахівців, акредитованих в одній країні, успішно працювати в іншій. Це також означає, що фахівець певної національності, який здобув освіту і кваліфікацію за кордоном, може працевлаштовуватися на батьківщині, у країні свого походження та постійного проживання. У минулому, до прийняття Генеральної угоди щодо торгівлі послугами, цей аспект міжнародних відносин регулювався переважно національною міграційною політикою та здатністю іммігрантів працевлаштовуватися за кордоном. Нині, за умов глобалізації та постійного пересування фахівців між транснаціональними компаніями, при наданні професійних послуг у міжнародному масштабі дотримуються тих ж правил, що і при транскордонній торгівлі освітніми послугами.

Ретельне ознайомлення з документами свідчить, що відповідно до GATS торгівля освітніми послугами класифікується за п'ятьма категоріями: 1) початкова освіта, 2) середня освіта, 3) вища освіта, 4) освіта дорослих, 5) інші освітні послуги. А відповідно до світової практики вплив Генеральної угоди поширюється переважно на останні три категорії, оскільки згідно з чинним законодавством більшості країн світу саме інституції вищої освіти традиційно мають більшу фінансову й академічну автономію і меншою мірою підзвітні урядовим структурам, за винятком питання забезпечення якості освіти. Надання послуг у галузі вищої освіти здійснюється за трьома основними напрямками:

1) новітні навчально-методичні засоби вищої освіти: комерційні навчальні посібники та методики професійної підготовки, а також засновані корпораціями провайдери вищої освіти;

2) нові методи надання освітніх послуг: дистанційне навчання через мережу Інтернет, радіо та телебачення;

3) нові освітні заходи, переважно пов'язані з наданням навчального консультування та освітнього тестування, послуг щодо програм обміну студентами та допомоги при навчанні за кордоном [5, с. 16].

У цілому, вивчення джерел за темою дослідження дає змогу стверджувати, що педагогічне співтовариство демонструє критичне ставлення до торгівлі освітніми послугами. На його думку, включення освіти до Генеральної угоди з торгівлі послугами зміщує акцент у традиційному сприйнятті освіти як суспільного блага на ставлення до неї, як до товару. Враховуючи стрімке зростання кількості провайдерів вищої освіти на міжнародній арені, результатом надання їм вільного доступу на освітній ринок певної країни чи регіону може стати наповнення його продукцією сумнівної якості. Саме такі побоювання фактично стоять на заваді поширенню зобов'язань GATS на сферу освітніх послуг. Зауважимо, що прихильники й опоненти включення освітніх послуг до GATS будують свої міркування на тому, що деякі країни застосовують надто агресивну стратегію міжнародної експансії з метою забезпечення ринків для власної освітньої індустрії за умов широкої комерціалізації освіти. На думку експертів, це є основною причиною того, що більшість країн намагається не прискорювати лобювання цього процесу. Іншим чинником є обмежені можливості профільних міністерств освіти щодо

впливу на визначення національних позицій та захисту інтересів своєї сфери діяльності [8, с. 6].

Проте досвід надання освітніх послуг в міжнародному контексті показує, що жодна країна-учасниця GATS не досягла великих успіхів у просуванні до вільного освітнього ринку. Провідні провайдери транснаціональної вищої освіти переконані, що навіть за умови, коли всі країни водночас вирішать відкрити свої освітні ринки відповідно до вимог GATS, у результаті виникне не вільний, ліберальний ринок, а такий, що діятиме у жорстких обмеженнях. Адже глобальна торгівля в галузі освіти динамічно розвивається, що спричиняє потребу в засобах її регуляції, без яких вона перетворюється на серйозну загрозу для споживачів – студентів та незахищених органів управління освітою більшості країн [9, с. 8].

З іншого боку, для молоді з тих країн, де уряд не має можливостей запропонувати їм гідні освітні послуги вдома, освіта за кордоном або з-за кордону залишається єдиним доступним варіантом. Зважаючи на такі обставини, не зовсім правильно є, на наш погляд, заборона торговельних відносин у сфері освіти. Натомість необхідно докласти зусиль і виробити такі правила, які б дозволяли максимально використовувати зиски й переваги транснаціональної освіти за умови різнобічного контролю й попередження небажаних наслідків. Так, нині ми є свідками формування одночасно двох феноменів: транснаціонального та глобального освітніх просторів, які, розвиваючись паралельно, впливають один на одного. При цьому транснаціональний освітній простір можемо розглядати як певну “територію” перевірки якості освітніх послуг у регіональному масштабі для подальшого глобального поширення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Поділяючи думку науковців про те, що сучасний процес реструктуризації глобальної економіки відбувається на тлі визначення ролі національної держави (зокрема й у розвитку вищої освіти) та адаптації цієї ролі до швидкоплинних змін світового масштабу [5, с. 8], підсумуємо викладений матеріал. Зміна ролі національної держави великою мірою залежить від встановленого глобального економічного порядку. Однак ми переконані, що кожна національна держава, відповідаючи на виклики наднаціональних сил, має зберегти свої позиції у трьох основних сферах, а саме:

- надання суттєвої підтримки у формуванні лідерсько-управлінського корпусу;
- встановлення балансу у розподіленні й розміщенні державних ресурсів та доступного приватного капіталу;
- розвиток та запровадження необхідних й відповідних ситуації регуляторних стратегій і механізмів.

У сучасному світі майже всі країни усвідомили роль освіти як базової компоненти суспільства знань в розвитку національної держави. Нині, в умовах активної трансформації соціуму в суспільство знань, постає необхідність у підвищенні частки економічно активного населення з вищою освітою до 60 відсотків. Адже за результатами соціологічних досліджень, у процесі розвитку цивілізації – від античної формації до постіндустріальної, потреба в освічених громадянах зросла у 2000 разів. Однак сьогодні демонструє дещо інші показники: навіть в економічно розвинених країнах, зокрема у США, вони ледь сягають 30 відсотків, а у країнах, що розвиваються, становлять 1–3 відсотки [2, с. 35]. Переконані, що вирішення проблеми підвищення рівня освіти, принаймні в цих країнах, може здійснюватися завдяки транскордонній/транснаціональній освіті.

Вивчення досвіду торгівлі освітніми послугами в різних регіонах світу з фінансового, технологічного, соціально-політичного боків показує, що на разі транс-кордонна освіта - це один із найперспективніших способів експорту освітніх послуг. В Україні є всі шанси стати успішним експортером на глобальному ринку завдяки транскордонній освіті з використанням інформаційно-комунікаційних технологій навчання, інвестуючи фінансові ресурси не в будівництво й обслуговування кампусів на території інших країн, а в сучасні інформаційні технології й розвиток нової дидактики. Для суттєвої активізації України на світовому освітньому ринку необхідно скоординувати діяльність фахівців на національному, регіональному та інституційному рівнях, що сприятиме:

- ◆ виробленню і проведенню єдиної національної політики й координації діяльності основних суб'єктів забезпечення експорту освітніх послуг (Міністерство освіти й науки, молоді та спорту України, Міністерство закордонних справ України, обласні органи влади, ВНЗ);
- розробленню й затвердженню цільової національної програми розширення експорту освітніх послуг на найближчу, середньо- та довгострокову перспективу з державним фінансуванням (частковим);
- наближенню змісту й якості української вищої освіти до світових стандартів, активному впровадженню нових інформаційних технологій, дистанційного навчання;
- активізації роботи з укладання угод із зарубіжними країнами щодо співробітництва у сфері вищої освіти та визнання дипломів українських ВНЗ;
- уточненню нормативно-правової бази міжнародної діяльності української вищої школи, зокрема щодо регламентації відносин між українськими та зарубіжними суб'єктами партнерства з урахуванням вимог світової практики, що забезпечуватиме повноправну участь українських ВНЗ на міжнародному ринку науково-технічної праці й освітніх послуг;
- створенню загальноукраїнської організації, яка б сприяла експорту освітніх послуг, академічному обміну студентів і викладачів та мала інституційну й фінансову допомогу з боку держави;
- активізації діяльності ВНЗ з розвитку експорту освітніх послуг на основі розроблених цільових програм та реінвестування на маркетинг, інформаційно-рекламну й організаційну діяльність коштів, отриманих від іноземних студентів;
- міжнародній акредитації освітніх програм українських ВНЗ;
- створенню за кордоном мережі університетських представництв, центрів, насамперед на базі українських будинків науки і культури, в яких би здійснювався відбір та попередня підготовка для навчання в Україні;
- розробленню навчальної програми з підготовки менеджерів міжнародної діяльності й маркетологів у сфері вищої освіти й науки, а також встановленню відповідної кваліфікації. Такі фахівці здійснювали б якісний маркетинг світового, регіонального й національного ринків освітніх послуг та забезпечували б науковий супровід експорту освітніх послуг.

Отже, подане дослідження, що спрямоване на визначення впливу процесів глобалізації та лібералізації на розвиток вищої освіти, зокрема транснаціонального її складника, є лише першим кроком у науковому осмисленні цієї багатогранної проблеми. Сподіваємося, що ми позначили специфічні наукові напрями, які можуть бути розглянуті у подальших наукових розвідках. Наголосимо, що переважна більшість наукових досліджень у вітчизняному освітньому просторі присвячена інтеграційним про-

Теорія і практика управління соціальними системами 4'2011

цесам у геополітичне об'єднання – Європейський Союз. На жаль, маємо констатувати недостатню наповненість фахових видань результатами вивчення схожих процесів у Північній та Південній Америці, країнах Східно-Азіатського регіону та Центральній Азії. Посиленої уваги, на нашу думку, також потребує проблема торгівлі освітніми й освітньо-професійними послугами та її вплив на формування міжнародного і міжкультурного вимірів діяльності вищих навчальних закладів, їх навчальних програм. Насамкінець, результати досліджень за подібною тематикою мають велике значення при розробленні національної й регіональної політики та проектування практичних заходів щодо розвитку вищої освіти. Зокрема, академічна спільнота виступає потужним критиком у переговорному процесі про включення вищої освіти до Генеральної угоди торгівлі послугами, а відтак, її аргументи повинні мати валідне наукове підґрунття.

Список літератури: 1. *Грищенко А.А.* Транснаціональний фактор у економічному зростанні транзитивних країн: Монографія /Андрій Анатолійович Грищенко. – К.: Видавництво НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – 314 с. 2. *Карпенко М.П.* Экспорт российского высшего образования / М.П. Карпенко// Вестник высшей школы. – 2008. - № 4. – С. 35–36. 3. *Ларионова М.В., Горбунова Е.М.* Интернационализация высшего образования в странах ОЭСР /М.В. Ларионова, Е.М. Горбунова// Новости ОЭСР: образование, наука, новая экономика. – 2005. – С. 8–14. 4. *Alderman G.* The Globalization of Higher Education: Some Observations Regarding the Free Market and the National Interests /Geoffrey Alderman// Higher Education in Europe. – 2001. – № XXVI (1). – P. 47–52. 5. *Gregor A.D.* Globalization, Trade Liberalization and Higher Education: Research Areas and Questions. Occasional Papers in Higher Education (Number 10) /Alexander D. Gregor. – The University of Manitoba: The Centre for Higher Education Research and Development, 2002. – 34 p. 6. *Knight J.* Cross-border Tertiary Education: an Introduction /Jane Knight. – (in) Cross-Border Tertiary Education: a Way towards Capacity Development. - OECD, the World Bank, 2007. – P. 21-46. 7. *Naidoo V.A.* An Analysis of Ownership Forms in Offshore Higher Education Markets: A Recourse-based Perspective. A Thesis Submitted to the Victoria University of Wellington in Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in International Business /Vikash A. Naidoo. – Victoria University of Wellington, 2010. – 519 p. 8. *Robinson D.* GATS and the OECD/UNESCO Guidelines and the Academic Profession /David Robinson// International Higher Education. – The Boston College Center for International Higher Education. – 2005. – Spring. - № 39. - P. 6–7. 9. *Sorensen O.* GATS and Education: An “Insider” View /Olve Sorensen// International Higher Education. – The Boston College Center for International Higher Education. – 2005. – Spring. - № 39. - P. 7–9.

Bibliography (transliterated): 1. Griwenko A.A. Transnacional'nij faktor u ekonomichnomu zrostanni tranzitivnih kraïn: Monografija /Andrij Anatolijovich Griwenko. – K.: Vidavnictvo NPU imeni M.P.Dragomanova, 2006. – 314 s. 2. Karpenko M.P. Jeksport rossijskogo vysshego obrazovanija /M.P. Karpenko// Vestnik vysshej shkoly. – 2008. - № 4. – S. 35–36. 3. Larionova M.V., Gorbunova E.M. Internacionalizacija vysshego obrazovanija v stranah OJeSR /M.V. Larionova, E.M. Gorbunova// Novosti OJeSR: obrazovanie, nauka, novaja jekonomika. – 2005. – S. 8–14. 4. Alderman G. The Globalization of Higher Education: Some Observations Regarding the Free Market and the National Interests /Geoffrey Alderman// Higher Education in Europe. – 2001. – № XXVI (1). – P. 47–52. 5. Gregor A.D. Globalization, Trade Liberalization and Higher Education: Research Areas and Questions. Occasional Papers in Higher Education (Number 10) /Alexander D. Gregor. – The University

of Manitoba: The Centre for Higher Education Research and Development, 2002. – 34 p.
6. Knight J. Cross-border Tertiary Education: an Introduction /Jane Knight. – (in) Cross-Border Tertiary Education: a Way towards Capacity Development. - OECD, the World Bank, 2007. – P. 21-46. 7. Naidoo V.A. An Analysis of Ownership Forms in Offshore Higher Education Markets: A Recourse-based Perspective. A Thesis Submitted to the Victoria University of Wellington in Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in International Business /Vikash A. Naidoo. – Victoria University of Wellington, 2010. – 519 p. 8. Robinson D. GATS and the OECD/UNESCO Guidelines and the Academic Profession /David Robinson// International Higher Education. – The Boston College Center for International Higher Education. – 2005. – Spring. - № 39. - P. 6–7. 9. Sorensen O. GATS and Education: An “Insider” View /Olve Sorensen// International Higher Education. – The Boston College Center for International Higher Education. – 2005. – Spring. - № 39. - P. 7–9.

Н.Н. Авшениук

РАЗВИТИЕ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНОГО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ РЫНКОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ

В статье показано функционирование глобального рынка образовательных услуг, дается характеристика основных форм транснационального высшего образования, которые развились в контексте либерализации научно-образовательной отрасли.

Ключевые слова: глобализация, формы предоставления транснационального высшего образования, рынок образовательных услуг, экспорт образовательных услуг, прямые иностранные инвестиции.

N. Avshenyuk

TRANSNATIONAL HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION OF SERVICES MARKETS

Functioning of global market of educational services is rotined in the article, description of basic forms of transnational higher education, which developed in the context of liberalization of scientific-educational industry, is given.

Key words: globalization, modes of transnational educational services, market of educational services, export of educational services, foreign direct investments.

Стаття надійшла до редакційної колегії 2.09.2011

Л.В. Штефан

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНOSTІ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ

Постановка проблеми. Сучасна освіта, яка розвивається на зламі століть, супроводжується складними суспільними процесами, що активно впливають на всі її галузі, у тому числі й на інженерно-педагогічну. Як правило, такі умови спричиняють появу нових феноменів, процесів, педагогічного інструментарію з тим, щоб фахівець міг ефективно пристосуватися до нових умов. Одним із таких адаптаційних конструктів сучасності є інноваційна культура, яка сьогодні розглядається і на рівні країни, і на рівні окремого підприємства, закладу або установи, і на рівні особистості. Держава швидко відреагувала на ці процеси [”Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності”, у якому визначила процес формування інноваційної культури як один із пріоритетних напрямів розвитку освіти. Удосконалюючись, інженерно-педагогічна освіта повинна швидко враховувати ці зміни шляхом коригування професійної підготовки фахівців цієї галузі для того, щоб забезпечити їхню конкурентоспроможність на ринку праці. Сьогодення потребує реформування системи інженерно-педагогічної освіти, щоб забезпечити умови для формування інноваційної культури цих фахівців. Саме вона гарантує появу викладача нової формації, який буде не ретранслятором певної суми знань, а інноваційною особистістю, яка зможе з того, кого навчатиме, сформувати інноваційну особистість. Від виконання цього завдання значною мірою залежить швидкість економічних змін у країні, оскільки саме інженер-педагог впливає на якість підготовки робітничих кадрів для реалізації більшості суспільних програм.

У зв’язку з цим потребують уваги питання, що пов’язані з дослідженням результатів сформованості інноваційної культури фахівців інженерно-педагогічної освіти як такі, що дозволять на науковій основі проводити коригування програм їхньої професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень. Увага до інноваційної культури активізувалась лише в другій половині ХХ століття, але вже сьогодні вона розглядається як стратегічний ресурс розвитку суспільства (А. Ніколаєв). Зараз інноваційна культура, як нове явище, знаходиться на стадії методологічного становлення. Зокрема, ведуться активні пошуки її місця в культурній ієрархії. Так, одними дослідниками вона розглядається як особлива форма людської культури, що передбачає тісний зв’язок з іншими її формами (О. Попова, Е. Куриленко), в розумінні інших – відіграє роль захисного фільтра для культури загальної (О. Козлова, Р. Миленкова); іноді її розуміють як сферу духовного життя людини (Л. Холодкова). На сучасному етапі розвитку суспільства інноваційна культура є ознакою рівня розвитку держави (В. Балабанов, С. Биконя, В. Джелалі, І. Іванюк, В. Каширін, О. Каширіна, В. Зубенко), підприємства (О. Андрійчук, Г. Захарчин, Е. Ларичева, Ю. Шипуліна), фахівця взагалі (Л. Брайан, В. Гусев, А. Ніколаєв, Р. Миленкова, О. Козлова) та педагога зокрема (О. Аматыєва, Е. Афанасьева, Н. Гавриш, А. Герасимов, О. Ігнатович, А. Кальянов, І. Логінов, О. Мирошніченко, Е. Муратова, В. Носков, Л. Овсянкіна, Ю. Ситник).

Мета статті – узагальнити результати сформованості інноваційної культури майбутніх фахівців інженерно-педагогічної освіти, отримані під час експериментального дослідження.

Основна частина. Філософська позиція щодо осмислення існування людини в соціумі ґрунтується на підходах щодо постійного аналізу нею світу “навколо себе” та “всередині себе”. Ці складні адаптаційні процеси вирішуються завдяки “універсальній здатності до культуротворчості, вкоріненій у самій природі людини”, яка сьогодні повинна пристосовувати свої внутрішні цінності до вимог інноваційного середовища. Головним каналом цих процесів якраз і є культуротворчість, як “адаптивна стратегія” Homo Sapiens (сучасної Людини розумної)” [4, с. 12–13]. Реалізація культуротворчої традиції на сучасному етапі розвитку суспільства знайшла втілення в інноваційній культурі, яку ми розглядаємо як опосередковану субстанцію між оточуючим середовищем, що базується сьогодні на інноваційних засадах, та внутрішньою готовністю особистості до існування у цих умовах. Тому від якості розробки методологічних, методичних та практичних основ щодо її формування залежатимуть адаптаційні процеси, пов’язані із входженням фахівця в інноваційне оточення.

З метою вивчення процесів формування інноваційної культури майбутніх інженерів-педагогів було створено експериментальний майданчик на базі Української інженерно-педагогічної академії.

Головною метою експериментального дослідження була перевірка гіпотези щодо ефективності системи формування інноваційної культури майбутніх інженерів-педагогів в умовах їхньої професійної підготовки.

Основними завданнями експериментального дослідження було визначено такі:

1. Уточнення етапів дослідницької роботи з перевірки системи формування інноваційної культури майбутніх інженерів-педагогів.
2. Оцінювання ефективності традиційних підходів до формування інноваційної культури майбутніх інженерів-педагогів у процесі професійної підготовки.
3. Визначення критеріїв, показників та рівнів оцінювання результативності розробленої системи.
4. Експериментальна перевірка ефективності системи формування інноваційної культури майбутніх інженерів-педагогів.

Серед методів дослідження основним було визнано педагогічний експеримент, для проведення якого застосовувався розроблений під час роботи діагностичний комплекс, який включав методи шкалування, тестування, експертних оцінок. Серед теоретичних основними методами були визнані аналіз, синтез, узагальнення, моделювання, порівняння, індукція, дедукція. Як математичний за основний було обрано χ^2 -квадрат Пірсона.

Для проведення експериментальної роботи необхідно було сформувати контингент досліджуваних. Як підкреслює С. Гончаренко, спосіб “відбору об’єктів – це вирішальна умова якості висновків для будь-якого вибіркового дослідження” [2, с. 217]. Тому значну увагу було приділено питанню репрезентативності вибірки досліджуваних. Для її досягнення використовувався спосіб рандомізації, який полягав у випадковому їх відборі з генеральної сукупності [2, с. 220]. При цьому виконувались такі умови:

- кожен об’єкт сукупності мав однаковий шанс бути обраним;
- відбір даного об’єкта не мав ніякого впливу на відбір якого-небудь іншого об’єкта.

При цьому формування вибірки репрезентантів проводилось нами з дотриманням низки правил [3, с. 79–80]:

1. Вибірка формувалась на основі змістовного критерію (критерію операціональної валідності), тобто з урахуванням предмета і гіпотези дослідження.

2. Вибірка формувалась на основі критерію еквівалентності репрезентантів (критерій внутрішньої валідності). Дотримання цього правила досягалося шляхом рандомізації, тобто враховувалися всі значущі характеристики, які могли б суттєво вплинути на залежну змінну.

3. Вибірка формувалась на основі критерію репрезентативності (критерію зовнішньої валідності). За цих вимог представництво забезпечувалось випадковим вибором контрольних та експериментальних груп.

Виходячи з попередньо проведеної роботи, шляхом випадкової вибірки було сформовано дві групи учасників експерименту: Гр. №1 чисельністю 128 чоловік з машинобудівного й механіко-технологічного факультетів та Гр. №2 – з економічного та радіоелектронного факультетів чисельністю 131 чоловік.

У подальшому проводилось вирівнювання груп. Для цього визначалось ставлення студентів до творчої діяльності, вплив на сформованість творчого компонента особливостей організації навчального процесу, досліджувалось сформованість творчого потенціалу як такого, що є однією з базових основ інноваційної культури, діагностувалось ставлення до інноваційної діяльності, рівня сформованості знань та вмінь для її організації.

Наведемо результати цієї роботи. Дослідження було розпочато з визначення творчого потенціалу майбутніх фахівців, оскільки саме він є базовою основою формування інноваційної культури. Із цією метою було проведено анкетування, яке дало такі результати. Як позитивний момент зазначимо, що більшість респондентів (72,20% Гр. №1 та 73,32% Гр. №2) визнали творчість важливою частиною діяльності інженера-педагога. Поряд з цим були й такі (10,61% Гр. №1 та 10,92% Гр. №2), які вважають, що фахівцю необхідно володіти лише теоретичними знаннями та практичними вміннями. Викликає занепокоєння і та частина контингенту, яка, відповідаючи на запитання щодо важливості творчості у діяльності інженера-педагога, зазначила, що не замислювалась над цим питанням (17,48% Гр. №1 та 15,6% Гр. №2). І це при тому, що на момент опитування вже був прослуханий курс “Основи інженерно-педагогічної творчості”. До речі, його вивчення позитивно позначилось на відповіді на наступне питання щодо того, чи знайомі студенти з поняттям “педагогічна творчість”. Переважна більшість студентів (89,08% Гр. №1 та 91,26% Гр. №2) дали на нього позитивну відповідь. Однак знайшлися і такі, які з цим поняттям не були знайомі (10,64% Гр. №1 та 8,58% Гр. №2). Думається, що вони і належать до тієї частини студентів, яка, відповідаючи на попередні запитання, зазначила, що не замислювалась над значенням творчості у їхній діяльності. Те, що респонденти надають творчості педагога великого значення, підтвердили і відповіді на наступне запитання щодо ролі творчості у професійному зростанні інженера-педагога. Так, 88,16% досліджуваних Гр. №1 вважають саме її основним каналом професійного зростання. До цієї думки приєднується і 88,42% опитаних Гр. №2. Знову визначилась переважна меншість з тих, хто заперечує вплив творчості на професійне зростання (12,16% Гр. №1 та 10,02% Гр. №2). З огляду на ці цифри, можна припустити, що це все ті самі студенти, які заперечують творчість як важливий складник діяльності інженера-педагога і не дуже переймаються вивченням цих питань. Відповіді на два наступні питання дозволили чітко визначити суперечність у творчій підготовці інженерів-педагогів. Перша з них стосувалась намагання студентів самостійно розвивати свої творчі здібності. Так, серед тих, хто прагне цього, 66,12% студентів Гр. №1 та 66,3% Гр. №2. Ще менше студентів (49,4% Гр. №1 та 50,7% Гр. №2) спрямовують свій творчий розвиток на майбутню професійну діяльність. Але нас особливо зацікавив доволі значний відсоток тих, хто взагалі не спрямовує свій творчий розвиток на майбутню професійну діяльність (інженерно-педагогічну чи суто інженерну). Підкреслимо: це майже

половина опитаних (50,92% Гр. №1 та 49,14 Гр. №2). Основною причиною цього більшість вважає стан сучасної економіки країни. Крім того, є проблеми й щодо того, як працювати над собою у цьому напрямі (60,04% Гр. №1 та 60,84% Гр. №2). У вільному варіанті на це запитання (28,88% Гр. №1 та 30,42% Гр. №2) студенти здебільшого зазначили, що не вважають за потрібне займатись розвитком творчих здібностей через все ті ж складні економічні проблеми. Таким чином, студенти і Гр. №1, і Гр. №2 мають схожі вихідні дані стосовно ставлення до творчості у професійній діяльності.

Для того щоб звести питання сформованості творчого компонента в майбутніх інженерів-педагогів у більш конкретну площину, було проведено їх подальше анкетування, яке стосувалося безпосередньо організації навчального процесу. Результати проведеного анкетування дозволили з'ясувати, що переважна більшість респондентів (63,08% Гр. №1 та 63,18% Гр. №2) віддають перевагу завданням репродуктивного характеру, оскільки їх виконання не потребує багато часу. Серед причин вибору репродуктивних завдань є і та, що вони потребують менше зусиль (Гр. №1 46,36% та 43,68% Гр. №2), а також те, що відсутня впевненість щодо їх розв'язання (53,96% Гр. №1 та 51,16% Гр. №2). Зрозуміло, що студенти, які надають перевагу репродуктивним завданням, більш схильні до завдань, для виконання яких є шаблон чи зразок (51,68% Гр. №1 та 47,5% Гр. №2). Але позитивним моментом є те, що майже половина студентів все ж таки мають вподобання до завдань, де треба самостійно відшукати власний варіант рішення (65,36% Гр. №1 та 60,81% Гр. №2) та проводити пошук нових підходів до розв'язання певної проблеми (60,80% Гр. №1 та 55,38% Гр. №2).

Одним з важливих компонентів інноваційної культури фахівця є інноваційна активність. Тому цей показник теж був у полі зору нашого дослідження. Відповідаючи на питання щодо активності на занятті, 65,36% студентів Гр. №1 та 60,81% Гр. №2 вказали, що здебільшого вони виявляють активність за власним бажанням.

Для дослідження сформованості ставлення учасників експерименту до інноваційної діяльності, знань та вмій щодо її організації проводилось тестування студентів. Для цього нами був розроблений самооціночний тест, де за чотирибальною шкалою студенти визначали рівень вищезазначених показників. Наведемо зміст тесту.

Тест

Шановний студенте! Просимо оцінити за чотирибальною шкалою (від 0 до 3 балів) запропоновані судження. Для цього проведіть їх самооцінку відносно Вас та підкресліть відповідну цифру.

1. Маю інтерес до інноваційної діяльності у майбутній педагогічній роботі.

0 1 2 3

2. Маю потребу в ознайомленні з інноваційними технологіями.

0 1 2 3

3. Маю переконання у можливості професійної самореалізації за умови застосування у майбутній діяльності інноваційних технологій.

0 1 2 3

4. Позитивно ставлюсь до нововведень в освіті.

0 1 2 3

5. Маю бажання брати активну участь у будь-яких творчих конкурсах.

0 1 2 3

6. Маю бажання вдосконалюватися в інноваційній діяльності.

0 1 2 3

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

7. Маю бажання у майбутній професійній діяльності спиратись на інноваційні підходи.
0 1 2 3
8. Маю уявлення про особливості організації інноваційної педагогічної діяльності.
0 1 2 3
9. Володію тренінговими технологіями для організації занять зі спецтехнології.
0 1 2 3
10. Мені знайомі технології організації ділової гри.
0 1 2 3
11. Маю уявлення про застосування кейс-технологій у педагогічній діяльності.
0 1 2 3
12. Маю навички розроблення портфолію досягнень суб'єктів педагогічного процесу.
0 1 2 3
13. Володію навичками розроблення презентаційних матеріалів для навчальних занять.
0 1 2 3
14. Маю уявлення про здоров'язберігаючі технології в освіті.
0 1 2 3
15. Володію знаннями та вміннями, необхідними для організації та проведення дослідницької роботи у педагогічній діяльності.
0 1 2 3
16. Знаю сутність та особливості проведення педагогічної рефлексії.
0 1 2 3
17. Володію евристичними методами розв'язання творчих завдань.
0 1 2 3

У цілому проведене тестування передбачало відповіді на три групи питань:

- щодо ставлення та інтересу до нововведень в освіті (з 1 по 7);
- знання інноваційних освітянських технологій (8, 10, 11, 14, 15, 16);
- сформованості вмінь реалізації інноваційних технологій у практичній діяльності (9, 12, 13, 15, 17).

Відповіді на ці групи запитань розподілилися таким чином. Найвищий середній бал (2,72 Гр. №1 та 2,74 Гр. №2) набрала перша група питань. Це свідчить про більшу сформованість у студентів мотиваційного каналу до інноваційної діяльності порівняно з іншими і розглядається як сприятлива стартова позиція нашому дослідженні. Нижчі результати ми отримали за другою групою питань, де середні самооціночні показники становили у Гр. №1 – 1,73 бали та у Гр. №2 – 1,75 бали, що свідчить про невисоку обізнаність в інноваційних технологіях. Найнижчими виявились показники за третьою групою питань, де визначалась сформованість умінь до організації інноваційної діяльності (1,03 Гр. №1 та 1,05 Гр. №2). При цьому відсоток студентів, які володіють навичками розроблення презентаційних матеріалів та дослідницької роботи, був вищий за інші. Додаткове опитування дозволило визначити причини такого стану. Серед них – уміння, сформовані під час вивчення дисциплін комп'ютерного циклу, а також приклад викладачів ВНЗ, що використовують ці технології у навчанні студентів. У цілому ж за результатами тестування Гр. №1 набрала 1,83 бали, а Гр. №2 – 1,85 бала, що свідчить у цілому про низький рівень сформованості базових основ інноваційної культури.

Таким чином, проведена дослідницька робота дозволила з'ясувати, що група №1 та група №2 мають рівні вихідні умови, які не вирізняються ні за теоретичними, ні за мотиваційними, ні за практичними показниками щодо реалізації інноваційної діяльності.

Обидві групи мають достатньо високу установку та розуміють цінність творчого компонента в діяльності інженера-педагога, що розглядається нами як позитивна вихідна умова для розвитку інноваційної культури. Водночас обидві групи мають значні труднощі, які знаходяться у площині творчої активності, реалізації потенційних творчих можливостей фахівця як таких, що сприяють перетворенню освітнього простору на засадах інноваційності. Опитування студентів дозволило з'ясувати відсутність чітких, системних уявлень щодо необхідності й можливості застосування інноваційних підходів в освіті. Виходячи з того, що процедура вирівнювання дозволила довести однорідність груп, було прийнято рішення в подальшому Гр. №1 вважати контрольною (КГ), а Гр. №2 – експериментальною (ЕГ). Згодом у процес професійної підготовки досліджуваних ЕГ було втілено систему формування інноваційної культури, у той час як досліджувані КГ навчались у традиційних умовах.

Ураховуючи недостатню розробленість у педагогіці питання дослідження проблеми сформованості інноваційної культури фахівців, було проведено аналіз підходів щодо вирішення цих питань в економічній сфері, де вони почали розв'язуватися значно раніше. Спираючись на них та власне бачення проблеми, враховуючи те, що інноваційна культура – це інтегральний показник, який включає спрямованість на інноваційну діяльність, інноваційну компетентність та інноваційну активність, було розроблено діагностичний комплекс для дослідження сформованості інноваційної культури фахівців у сфері інженерно-педагогічної освіти. До його складу входять три блоки діагностики:

- ❖ інноваційної спрямованості.
- ❖ інноваційної компетентності.
- ❖ інноваційної активності.

При його розробленні ми спиралися на думку В. Беспалька, який наголошував, що мета в педагогічній системі “повинна бути визначена діагностично, тобто настільки точно, щоб можна було однозначно зробити висновок про ступінь її реалізації”. [1, с.30].

Для дослідження критеріїв сформованості інноваційної культури фахівців використовувались як об'єктивні, так і суб'єктивні методи оцінки. Як суб'єктивні здебільшого використовувались авторські шкали їх самооцінки. Ознаки показників визначались на основі аналізу літературних джерел, спостережень за діяльністю педагогів-інноваторів, опитування експертів. За основу було обрано самооціночну п'ятибальну шкалу як таку, що найчастіше застосовується в аналогічних педагогічних дослідженнях. Прояв ознак показників інноваційної активності визначався з таких міркувань:

- оцінка один – ознака відсутня;
- оцінка два – ознака виявляється дуже рідко;
- оцінка три – ознака має місце час від часу;
- оцінка чотири – ознака має місце часто;
- оцінка п'ять – ознака є нормою.

Розглянемо послідовно результати дослідження сформованості інноваційної культури, отриманих на основі застосування самооціночних шкал.

Комплекс діагностичних заходів першого блоку формувався, виходячи з мети **спрямованості** майбутнього інженера-педагога на інноваційну діяльність як результату сформованості професійного інтересу до неї, професійної потреби в ній та професійного самовизначення у цих умовах.

Результати дослідження *професійного інтересу* до інноваційної діяльності після експериментальної роботи показали, що найбільших змін у бік збільшення зазнали ознаки, пов'язані з інтересом до проектування інноваційних технологій та управління навчальним

процесом на їхній основі. В ЕГ показники з оцінкою “п’ять” зросли з 48,36% до 79,98% та з 57,66% – до 79,98% відповідно. Водночас зросли і показники, що відбивають сформованість творчого компонента фахівця. Зокрема, інтерес до творчої діяльності підвищився в ЕГ на рівні п’яти балів – з 42,78% до 56,73%, а до винахідницької – з 26,97% до 63,24%. У їхньому зростанні не останню роль, з нашої точки зору, відіграв розроблений під час експерименту комплекс конкурсних заходів. На тлі цього зрозумілі позитивні зміни у зацікавленості в інноваційних технологіях (зростання з оцінкою “п’ять” з 18,60% до 49,29% у ЕГ), інтересі до інноваційної діяльності педагогів (з 11,16% до 30,69%), до наукових першоджерел інноваційної тематики (з 16% до 26,97%). Тепер студенти зовсім по-іншому оцінили інтерес до здоров’язбереження в освіті. Цей показник зріс на рівні оцінки “п’ять” з 26,97% до 63,24% в ЕГ.

Результати визначення *професійної потреби* в інноваційній діяльності майбутніх інженерів-педагогів після експерименту зазнали позитивних змін у більшості ознак в ЕГ. Так, за результатами опитування студентів особливо вплинула на її формування вже перша педагогічна практика. Перший досвід застосування у цей період інноваційних технологій став головним стимулом формування потреби в оволодінні ними вже на цьому етапі. Зокрема, цей показник у ЕГ різко зріс з 18,6% до 49,29% за п’ятибальною оцінкою. Водночас відбулися позитивні зміни у потребі спостереження за діяльністю педагогів, що застосовують інноваційні підходи (в ЕГ з оцінкою “п’ять” вона збільшилась з 11,16% до 30,69%), що відбило збільшення інтересу до цих процесів. Значних змін зазнали показники, що визначали потребу в аналізі результатів інноваційної діяльності. Так, на початку експерименту вони визначились на нульовому рівні на оціночних позначках “чотири” та “п’ять” балів. Після ж експерименту ця робота, за відгуками студентів, була визначена ними як вкрай необхідна, що й позначилось відповідно на підсумкових результатах. Зокрема, ознака потреби в аналізі результатів інноваційної діяльності збільшилась до 35,34% в ЕГ. Тепер студенти чітко розуміли і потребу в серйозному ставленні до виробничої практики як джерела розробки творчих завдань для інноваційних технологій (з оцінкою “п’ять” балів ця потреба збільшилась з 1,86% до 21,39%). Розуміючи, що інноваційна діяльність неможлива без творчої, студенти ще більше переконались у її ціннісному значенні. Так, за п’ятибальною оцінкою зріс відсоток тих, хто вважав саме так (з 42,78% до 88,35% у ЕГ). Учасники експерименту більш високо оцінили значення винахідницької діяльності у сфері інженерної спеціалізації, що знайшло відображення у найвищих балах щодо її оцінки. З оцінкою “п’ять” потреба в ній збільшилась з 26,97% до 63,24% в ЕГ. Після знайомства зі здоров’язберігаючими технологіями під час вивчення факультативного спецкурсу “Інноваційна культура інженера-педагога” студенти по-іншому сприйняли навчальний процес з огляду на їх втілення. Про це свідчить оцінка цієї потреби на рівні “п’ять” балів у 49,29% досліджуваних ЕГ порівняно з 5,58% на початку експерименту. Якщо на початку дослідження студенти не мали потреби в апробації інноваційних технологій під час педпрактики (бал “п’ять” поставили лише 1,86% репрезентантів ЕГ), то тепер вона виникла у 32,55%.

Результати дослідження *професійного самовизначення* майбутніх інженерів-педагогів в умовах інноваційної діяльності після експерименту показали, що його учасники чітко уяснили необхідність підготовки до інноваційної діяльності як важливої умови професійного самовизначення. У ЕГ на рівні п’яти балів ця ознака змінилась з 11,16% до 49,29%. Зрозуміло, що цьому сприяло усвідомлення необхідності формування професійних якостей (ознака збільшилась за п’ятибальною оцінкою з 10,23% до 42,78% у ЕГ), інноваційного потенціалу (оцінка збільшилась з 1,86% до 24,18% за п’ятибальною оцінкою),

важливості інноваційних технологій у педагогічній діяльності (збільшення з 18,60% до 88,35% в ЕГ). Така ситуація зробила необхідним дослідницький вид діяльності (ознака збільшилась з 1,86% до 21,39% у ЕГ). Тепер з'явилась потреба у програмах інноваційного саморозвитку (ознака збільшилась з 1,86% до 19,53% у ЕГ). Найважливішим досягненням експерименту ми вважаємо те, що 28,83% досліджуваних ЕГ оцінили на рівні п'яти балів себе як педагога-інноватора.

Дослідження *інноваційної компетентності* проводилось на основі покомпонентної діагностики установочного, когнітивного, діяльнісного та особистісного показників.

Результати дослідження *установочного* показника виявили, що найбільших змін зазнала ознака щодо установки на проведення дослідницької діяльності. Її значення на рівні п'яти балів збільшилось до 88,35% в ЕГ порівняно з 19,53% у КГ. Ці результати ми розглядаємо у числі особливо значущих. Тим більше, що переважна більшість учасників дослідження високо оцінили сформованість установки на проектування інноваційних технологій ЕГ (зростання у 57,66% на рівні п'яти балів та 36,27% на рівні чотирьох балів). У комплексі вони позитивно позначились на установці щодо оцінки результатів інноваційної діяльності (зростання до 49,29% в ЕГ порівняно з 13,02% у КГ). Активні форми навчальної діяльності позитивно вплинули на формування установки до співпраці в команді. За найвищим балом її оцінили 21,39% та на рівні чотирьох балів 45,57% досліджуваних ЕГ, що значно перевищує ці ж ознаки у КГ. На цьому ж рівні значень знаходиться і сформованість установки "Відповідальність за результати діяльності". До позитивних результатів впливу розробленої системи віднесемо і зростання установочних показників щодо контролю емоцій (в ЕГ на рівні п'яти балів вони збільшились у 30,69% учасників дослідження порівняно з 10,23% у КГ). Логічно, що через ці зміни зросла в ЕГ і установка на самовдосконалення в інноваційній діяльності (зріст за найвищим балом у 42,78% досліджуваних КГ порівняно з 24,18% в ЕГ).

Результати дослідження ознак *когнітивного* показника інноваційної компетентності після експерименту зафіксувати позитивну динаміку в більшості з них в ЕГ. Найбільших змін зазнали ті ознаки, які до початку експерименту були практично не сформовані, наприклад, знання синергетичних основ розвитку інноваційних педагогічних процесів та явищ. Тепер їх визначили такими, що сформовані на достатньо високому рівні більшої частини досліджуваних ЕГ. Зважаючи на складність питання, ці показники ми вважаємо достатньо високими. Нам вдалося позитивно вплинути на сформованість базових основ з педагогічної інноватики, підвищивши їх на самооціночному рівні "п'ять балів" у 31,39% та на рівні чотирьох балів у 45,47% досліджуваних ЕГ. Принципових змін вдалось досягти й в одній з найважливіших ознак, що має найбільше значення для формування інноваційної культури, а саме – у знанні основ проектування інноваційних технологій. Переважна більшість репрезентантів ЕГ визнали їх на високому рівні. Зрозумілими для більшості учасників експерименту стали теоретичні підходи до здоров'язбереження саме у процесі навчання (28,83% досліджуваних ЕГ оцінили ці знання на рівні п'яти балів, а 36,04% – на рівні чотирьох). Вселяє надію на подальшу успішну інноваційну діяльність і підвищення рівня знань з основ організаційно-управдальної роботи. Його оцінили за найвищим балом 26,97% учасників дослідження ЕГ. Позитивних змін, хоч і не таких значних, нам вдалось досягти і за ознакою щодо знань з педагогічної евристики і з організації дослідницької діяльності педагога.

Зазначимо, що оцінка ознак *процесуально-діяльнісного* показника інноваційної компетентності репрезентантів після експерименту зазнала найбільших змін порівняно з усіма іншими в ЕГ. Зупинімося на ознаках, які до експерименту були найменш сформова-

ними. Значних позитивних змін зазнали уміння проектування кейс-технологій, які з оцінкою “п’ять балів” були зазначені у 28,83% досліджених ЕГ. На цьому ж рівні збільшилась і кількість студентів, які підвищили рівень сформованості проектувальних умінь з тренінгових технологій. Позитивних змін зазнали й уміння щодо розроблення портфоліо суб’єктів педагогічного процесу, які зросли в ЕГ до 30,69% лише з оцінкою “п’ять балів”. Одним із найбільш позитивних впливів експерименту ми вважаємо зміни в ознаці щодо застосування здоров’зберігаючих технологій, які на рівні п’яти балів зросли в ЕГ у 28,83% репрезентантів. У цих самих межах були зафіксовані зміни в уміннях впроваджувальної роботи щодо втілення інновацій у педагогічний процес. Позитивних змін зазнали і ті вміння, які до експерименту відрізнялись дещо вищою сформованістю порівняно з іншими. Так, у 32,55% досліджуваних ЕГ отримали оцінку “п’ять” уміння розроблення ділових ігор, у 45,57% – уміння розроблення презентаційних матеріалів.

Дослідження *особистісного критерію* показали, що найбільшого впливу зазнав показник „Здатність до креативного мислення” (зростання до 45,57% в ЕГ порівняно з 18,6 у КГ). Збільшення спостерігались і в ознаці “Здатність до проектування інноваційних технологій” (зріст на рівні п’яти балів у ЕГ до 42,78% порівняно з 13,02% у КГ.). Значно змінилась у бік збільшення ознака “Здатність до відповідальності за результати інноваційної діяльності” (на рівні п’яти балів вона збільшилась в ЕГ до 28,83% порівняно з 9,3% у КГ).

Аналіз результатів *інноваційної активності* після експерименту дозволив встановити зростання коефіцієнта інноваційної активності (з 67% до 83%) в ЕГ, у той час, як у КГ він становив 64%. Ці результати були отримані головним чином завдяки змінам в ознаці „Сприйнятливості до інновацій в освіті”. За відгуками студентів, це відбувалось переважно через вплив дисциплін педагогічного циклу. Отримані результати є ще одним свідченням того, що в інженерно-педагогічній освіті значна увага приділяється технологізації навчального процесу, але ця робота сьогодні повинна збагатитись інноваційним складником. Розв’язати проблему зможуть додатково введені курси інноваційного спрямування, формування інноваційного середовища, які дозволять на цьому сприятливому підґрунті створити умови для формування фахівця як інноваційної особистості.

Висновки. Під час дослідницької роботи було проведено перевірку системи формування інноваційної культури майбутніх інженерів-педагогів у процесі їхньої професійної підготовки. Отримані результати засвідчили позитивні впливи розробленої системи на критерії сформованості інноваційної культури, а саме – спрямованість на інноваційну діяльність, інноваційну компетентність та інноваційну активність.

Перспективи подальших досліджень. Проведена дослідницька робота виявила низку проблем. Так, важливою ознакою сформованості когнітивного складника інноваційної компетентності вважаємо знання основ винахідницької діяльності. Тому цей напрям ми досліджуватимемо в подальшому.

Список літератури: 1. *Беспалько В.П.* Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с. 2. *Гончаренко С.У.* Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. – Київ-Вінниця: ТОВ “Фірма “Планер”, 2010. – 308 с. 3. *Дружинин В.Н.* Экспериментальная психология.– СПб.: Изд-во “Питер”, 2000. – 320 с. (серия “Учебник нового времени”). 4. *Леонтьева В.М.* Культуротворчість: природа, системи, процеси: Автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.04 “Філософська антропологія, філософія культури” . – Харків, 2004. – 32 с.

Bibliography (transliterated): 1. *Bespal'ko V.P.* Sлагаемые pedagogicheskoy tehnologii. – М.:

Pedagogika, 1989. – 192 s. 2. Goncharenko S.U. Pedagogichni doslidzhennja: Metodologichni poradi molodim naukovcjam. – Kiiv-Vinnicja: TOV “Firma “Planer”, 2010. – 308 s. 3. Druzhinin V.N. Jeksperimental'naja psihologija.– SPb.: Izd-vo “Piter”, 2000. – 320 s. (serija “Uchebnik novogo vremeni”). 4. Leont'eva V.M. Kul'turotvorchist': priroda, sistemi, procesi: Avtoref. dis... d-ra filos. nauk: 09.00.04 “Filosofs'ka antropologija, filosofija kul'turi” . – Harkiv, 2004. – 32 s.

Л.В. Штефан

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ СФОРМИРОВАННОСТИ ИННОВАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ-ПЕДАГОГОВ

В статье представлены итоговые материалы экспериментального исследования формирования инновационной культуры будущих инженеров-педагогов, в том числе данные по выравниванию экспериментальных групп и результаты формирующего этапа эксперимента.

Ключевые слова: инновационная культура, инновационная активность, направленность на инновационную деятельность, инновационная компетентность, инженер-педагог, структура, эксперимент.

L. Shtefan

RESULTS FORMATION INNOVATSIYNOY CULTURE OF FUTURE OF ENGINEER-TEACHER

This article is hovering over the outcome of the pilot study of formation of an innovative culture of the future engineers and teachers. The data on the alignment of the experimental groups and the results of the formative phase of the experiment.

Key words: innovation culture, innovation activities, focus on innovation activity, innovation competence, engineer-teacher, the structure, experiment.

Стаття надійшла до редакційної колегії 17.11.2011

N. Severyna

ANALYSIS OF CRITERIONS OF FORMATION EVALUATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN MATHEMATICAL MODELLING OF THE FUTURE ENGINEERS-MATHEMATICIANS

Statement of the problems and their urgency. Any pedagogical study on the formation evaluation of certain knowledge and skills of future specialists in universities has to be based on a clear system of indicators that correspond to the planned end of the experiment. Each of these indicators in the process of teaching and learning of students will vary, as evidenced by the level of formation of these qualities.

In the educational and skill characteristics (ESC) of engineer-mathematicians are offered the main production functions, typical tasks of activity and ability of solving typical tasks of the specialist this specialty. The future engineer-mathematician is preparing for the implementation of the project, analytical, technological, operational, forecasting, research and organizational activities. There are principal components:

- Development of production problems and performance of algorithms for their solution;
- Research and selection of modelling techniques for solving formulated problems;
- Analysis, information sources and approaches needed to solve the problems of choice and justification of the most adequate conditions of a particular object;
- Modelling the decision making process with the uncertainty;
- Construction and analysis of mathematical models of different objects or control systems;
- Construction of mathematical models of systems and processes, test their adequacy;
- Identification and verification of forecasts of engineering processes or systems;
- Research and selection of machine models and mathematical methods of forecasting performance of technical and organizational systems;
- Research and development of heuristic procedures and examination techniques for solving formulated problems;
- Definition of process operations and sequence of their execution;
- Estimating the size and distribution of work between actors, defining milestones and deadlines for their implementation, a production system;
- Organization of interaction, and a user information system or its fragment;
- Analysis and preparation of analytical reports on a particular problem (task);
- Ability to correctly analyze the purpose, objectives and practices of information service facilities;
- Development measures of processing of results of market research and identification of public opinion;
- Processing data using general purpose software.

Also, the following important factors of future social engineer-mathematics are added. There are:

- ❖ Ability to take into account in their specific features production of business relationships and personal responsibility for decisions;
- ❖ Skills to conduct and promote healthy lifestyles, encourage active style of behaviour and motivation of professional career, a positive attitude;
- ❖ Ability and skills to recognize different political, economic, cultural and social phenomena and events of components that contain positive and negative consequences through their analysis within the generally philosophical conceptions of society;

❖ Careful treatment of the environment, giving priority to management decisions that implement resource-saving technologies.

All the qualities were listed above, have been reflected in our model of professional competence in mathematical modelling of the future engineer-mathematicians, namely the theoretical and practical, design, value-motivational and communication components.

Thus, the formation evaluation of professional competence in mathematical modelling, creation of special model specialist training in engineering and mathematics area are very urgent and important tasks of higher technical school education.

Analysis of foreign and native psychological and educational literature indicates that there are many classifications of criteria for evaluating the quality and efficiency of education, learning outcomes. Preparing future engineers is topical issue of vocational education. Many scholars, such as O.G. Romanovskiy, O.S. Ponomarev, O.E. Kovalenko, L.B. Scherbatyuk, V.A. Petruk, O.A. Ignatyuk are researching the formation of various professional components models of future specialists in engineering area. In addition, great attention is paid to the development of professional competence of other professions like as teachers, economists, managers and another future professional (S.O. Sysoeva, L.G. Karpov, I.O. Zymnyaya, I.A. Abramov, and others). Interestingly, in our opinion, is the classification criteria, that was proposed Ogorodnikov I.T. The scientist divides all of criteria into two groups. There are criteria for quality learning information (systematic, strength, effectiveness of knowledge) in first group and criteria of independent and creative activity (the ability to analyze material, summarize, draw conclusions, the ability to apply knowledge and skills in the profession, independence of thinking curiosity) in other side [1, p.338].

Despite of the fact that a large number of studies in vocational education is dedicated to improving education quality, systematic model of professional competence of engineers and technicians, developing criteria for evaluating the quality of future engineers, the criteria of formation of professional competence in mathematical modelling is not sufficiently covered in the scientific literature educational research and are relevant to the professional training of future engineer-mathematicians to the profession.

Therefore, **in our article we tried to show** we have developed the basis criteria of the formation of professional competence in mathematical modelling of the future engineer-mathematician. Our criteria are based on developed model of professional competence in mathematical modelling.

The main material. The determination of levels of formation of professional competence in mathematical modelling of future engineers, mathematicians impossible without establishing specific evaluation criteria and evaluation indicators of formation of professional competence in mathematical modelling.

During the teaching experiment is necessary to constantly monitor the changes taking place and be able to correctly interpret and respond to them. Proper processing and analysis of information on the process of forming required properties allows adjust the follow-up teacher, on the formation of properties that are investigated. According V. I. Zahvyazynskiy, it's necessary to introduce a system of monitoring teaching experiment, based on certain structural elements (criteria) [2].

In indicators of formation the scientists understand like facts that allow revealing and evaluating the performance of each of the components investigated items and phenomenon. S. O. Sysoeva and T. E. Krystopchuk understand the concept of "criteria" as the signs on which to value a investigation object or phenomenon, which determine the real situation and the level of formation of the object [1, p.340].

The determination of levels of formation of professional competence in mathematical modelling of future engineer-mathematician has enabled us:

- to trace the dynamics of formation investigated object,

- to set the important missing and poorly developed components,
- to choose means and methods of influence on their positive trend.

To evaluate the formation characteristics of future engineers-mathematicians, we used the criterions that match the structure of professional competence in mathematical modelling, namely:

- theoretical and practical component – *the cognitive criteria*;
- projecting component – *the projective criteria*;
- communicative component – *the communicative criteria*;
- value-motivational component – *the value-motivation criteria*.

Our idea about overall structure of the classification of knowledge and skills for levels of formation of professional competence in mathematical modelling of future engineers-mathematicians seem to considerations V. I. Shekhovtsova, which conducts research in the field of projective culture in the formation of professionals in information technology. If we are speaking about the structure of professional competencies and classification level of formation of engineers or specialists in information technology, we could distinguish four major components: knowledge and understanding of the theory and technology, practical skills in their chosen field, the principles and rules of conduct future specialist in professional environment and motivation, attitude toward the world and yourself. V. I. Shekhovtsova calls this criterion like “value-reflective criterion” [3, p. 176].

Criteria for evaluation of formation of professional competence in mathematical modelling, we considered the degree of expression of each component. We set a five-point scale. In the forms for expert assessments allocated components of professional competence in mathematical modelling, which together characterize the level of its development of future engineers, mathematicians. Each component was determined on the basis of the manifestation of its elements quantified:

1. Element formed at the initial (poor) level;
2. Element formed on average (satisfactory, reproductive) level;
3. Element formed at a sufficient (productive) level;
4. Element formed at a high (creative) level.

Using four levels of formation of professional competence in mathematical modelling, we focus on the work V. P. Bezpalko, which identifies four levels of learning and skills of student in a subject. There are discipular, algorithmic, heuristic and creative levels. All these levels are formed in the process of solving professional tasks that are different levels of complexity.

In this task under the famous scientist understands the goal whose possible due to certain activities and in specific situations [4, p.55-57]. At the discipular level the problem has a clear purpose, situation and actions to address it. The student must answer the question of compliance with all three components in the structure of the problem. After that he has to perform the action, following the algorithm. At the algorithmic student knows the purpose and the external conditions of the common problem. The student will solve the problem yourself without a given algorithm, using previously learned steps to resolve it. At the heuristic level problem aims, but the situation is unclear (typical problem). The student performs a productive activity, searches on the basis of its expertise in solving professional problems getting new subjective information in independent work. At the highest level (creative level) the student knows only goal of task. The activity and the situation is unknown. At this level performs student makes research and inventive activity, creating new rules, receiving new information about the object of searching [4, P.56].

The set displays the relevant elements determines formedness of professional competence in mathematical modelling as an average of manifestations of relevant elements is due to the fact that each of these components is an equal element of the overall structure of the formation of professional competence in mathematical modelling of future engineer-mathematics.

Offered criterions and associated indicators formed, which, in our opinion, can be assessed of professional competence of mathematical modelling of engineer-mathematics, presented in the table.

Criteria and indicators of formation evaluation of professional competence

Criteria and indicators of formation evaluation of professional competence of mathematical modelling of future engineers-mathematicians

Criterion	Indicator
1	2
Cognitive	• Evaluate the success (final results of comprehensive tests in the disciplines "Differential Equations", "Modelling the economic, environmental and social processes"; • estimates made by the laboratory and practical work; • the knowledge and skills to differentiate complex functions, the ability to find partial derivatives and differentials of complex functions; • availability of skills, skills and knowledge differentiation of complex functions, the ability to find partial derivatives and differentials of functions; • availability of skills, skills to use various methods of integration of functions; • ability and skills to solve differential equations of the first, second and higher order linear equations with variable and constant coefficients, equations Claire, using techniques such as: - construction of a differential equation to an equation with variables that are separated; - reduction of the differential equation; - euler's method; - bernoulli method; • Ability and skills to solve linear systems of differential equations with constant coefficients; • Ability and skills to solve land problems; • Ability and skills to find the stability region of dynamic systems; • Ability and skills to find the singular points of differential equations; • Ability and skill building phase plane system of differential equations; • Ability and skills to solve equations with partial derivatives of first and second orders • Possession of basic concepts and principles of mathematical modelling of complex dynamic systems; • Ability to obtain the transmission functions for the mathematical model. • Ability to solve problems of synthesis of (mathematical engineering) related to the formulation of differential equations modern dynamic systems
Projective	Possession of methods and techniques of construction, research and analysis of mathematical models for various problems of physics, mechanics, biology, economics, sociology, using the fundamental laws of nature, variation principles, the method of analogies; • use experimental and theoretical (analytical) approaches to the design of mathematical models of dynamic systems and its structural elements; • ability and skills to create mathematical models of dynamic systems with set specifications; • ability and skills to change the system settings for optimal performance of a dynamic system that is projected; • ability to perform selection of the parameters of the dynamic system in the absence of a single solution, that it was in the zone of stability; • skills of designing systems that are managed (work with automated systems management);

1	2
	• ability to draw block diagrams of dynamic systems, ranging from the functional circuit, which consists of the relevant elements of the system, taking into account external influences on the system and adjustable internal components (magnitude) dynamic system; • skills of designing feedback mathematical models of dynamic systems; • ability to use information technology and practical application of MATLAB (dynamic systems modelling Simulink) to create comfortable and visually-oriented visual analysis tools, identification, construction and simulation of dynamic systems; • skills of designing models of complex dynamic systems, which consist of separate blocks (components) by means of dynamic systems simulation package Simulink (MATLAB), using the methods and algorithms of computational mathematics
Commu- nicative	• Ability to describe the main structural elements of the mathematical models of complex dynamic systems; • ability to present a mathematical model of the projected system, and support one's point of view; • ability to find, evaluate and, if necessary use other design professionals of the industry, making information search in the global Internet; • ability to work to develop a mathematical model in a team at any place, including as the head; • ability and skills to find a variety of methods for cooperation within the team, avoiding or resolving conflicts; • ability to transfer accumulated expertise to develop mathematical models of dynamic systems in the public interest
Value- motiva- tion	• A motivation for professional work (designing mathematical models of various systems); • motivation for continuous self-development, self improvement, self-study and improve skills, increase professional competence in mathematical modelling; • motivation to work independently to improve the professional qualities of mathematical modelling; • availability of motivation and interest in achieving the goals the best way (motivation to succeed); • a tolerant attitude to other reasons for the development of mathematical models, an adequate perception of the comments and criticism; • ability to take responsibility for their developments and decisions taken during the simulation; • the priority of human values in achieving the goal of professional activities

On the basis of the material can make the following conclusions.

Based on our analysis of scientific literature on the quality of vocational and technical education requirements for engineers, educational qualifications and characteristics of the programs for professional specialty "engineer-mathematician" modern educational research, the requirements of society, was formed the model of professional competence on mathematical modeling and criteria its formation.

We have four main component formed, corresponding to a model of professional competence in mathematical modeling of future engineers-mathematicians. There are cognitive, projective, communicative and value-motivational criterions. Each criterion is a necessary component of assessment and equivalent quality of training future engineers and mathematics to the profession.

Список літератури: 1. Сисоєва С.О., Кристопчук Т.Є. Педагогічний експеримент у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти: [навч.-метод. посіб.]. – Луцьк, ВАТ “Волинська обласна друкарня”, 2009. – 460 с. 2. Загвязинский В.И., Стаханов Р.А. Методология и методы психолого-педагогического исследования: Учебное пособие для студентов педагогических специальностей. – М.: Издательский центр “Академия”, 2001. – 208 с. 3. Шеховцова В.И. Особенности проявления проектных способностей у специалистов на современном этапе развития информационных технологий. Вісник Національного технічного ун-ту України “Київський політехнічний інститут”. Філософія. Психологія. Педагогіка: зб. наук. праць. – К.: ІВЦ “Політехніка”, 2007. – №1 (19). – С. 172-178. 4. Безпалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М. Педагогика, 1989. – 192 с.

Bibliography(transliterated): 1. Sisoeva S.O., Kristopchuk T.Є. Pedagogichnij eksperiment u naukovih doslidzhennjah neperervnoї profesijnoї osviti: [navch.-metod.posib.]. – Luc'k, VAT “Volins'ka oblasna drukarnja”, 2009. – 460 s. 2. Zagvyazinskij V.I., Stahanov R.A. Metodologija i metody psihologo-pedagogicheskogo issledovaniya: Uchebnoe posobie dlja studentov pedagogicheskikh special'nostej. – M.: Izdatel'skij centr “Akademija”, 2001. – 208 s. 3. Shehovcova V.I. Osobennosti projavlenija proektnyh sposobnostej u specialistov na sovremennom jetape razvitija informacionnyh tehnologij. Visnik Nacional'nogo tehničnogo un-tu Ukraїni “Kiїvs'kij politehničnij institut”. Filosofija. Psihologija. Pedagogika: zb. nauk. prac'. - K.: IVC “Politehnika”, 2007. – №1 (19). – S. 172-178. 4. Bezpalko V.P. Slagaemye pedagogicheskoi tehnologii. – M. Pedagogika, 1989. – 192 s.

Н.Ю. Северина

АНАЛІЗ КРИТЕРІВ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ З МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ІНЖЕНЕРА-МАТЕМАТИКА

У статті проаналізовано критерії сформованості професійної компетентності з математичного моделювання майбутніх інженерів-математиків. Також розглянуто основні складники професійних якостей інженера-математика, які відповідають освітньо-кваліфікаційним характеристикам та освітньо-професійними програмам підготовки інженера-математика. У статті сформульовано основні показники, що характеризують кожен із зазначених критеріїв професійної компетентності з математичного моделювання майбутніх інженерів-математиків.

Н.Ю. Северина

АНАЛИЗ КРИТЕРИЕВ СФОРМИРОВАННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПО МАТЕМАТИЧЕСКОМУ МОДЕЛИРОВАНИЮ БУДУЩЕГО ИНЖЕНЕРА-МАТЕМАТИКА

В статье проводится анализ критериев формирования профессиональной компетентности по математическому моделированию будущих инженеров-математиков. Также рассмотрены основные составляющие профессиональных качеств инженера-математика, которые соответствуют образовательно-квалификационным характеристикам и образовательно-профессиональным программам подготовки инженера-математика. В статье сформулированы основные показатели, характеризующие каждый из перечисленных критериев профессиональной компетентности по математическому моделированию будущих инженеров-математиков.

Стаття надійшла до редакційної колегії 18.10.2011

Н.О. Брюханова, М.Р. Рогуліна

ВИБІР СПОСОБІВ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ ТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Постановка проблеми. В умовах мінливого освітнього простору загострилася проблема професійної відповідності викладачів технічних дисциплін ПТНЗ та ВНЗ I-II рівнів акредитації вимогам щодо висококваліфікованого виконання професійних обов'язків, які визначаються зв'язками, встановлюваними одночасно між змінами технічної сфери і можливостями навчального закладу (окремого викладача), а також між державними вимогами до процесу освіти та індивідуальними можливостями викладача.

Можливість органічного й погодженого вирішення питань за вказаними напрямками надають курси підвищення кваліфікації викладачів технічних дисциплін. Окрім цього, діяльність викладача має бути вибудованою траєкторією дій, з установкою на необхідність оновлення професійних знань та вмінь. Це актуалізує питання вибору способів формування змісту підвищення кваліфікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При виборі способів конструювання змісту підвищення кваліфікації необхідно враховувати, що у центрі перебуває доросла людина із уже сформованими принципами, із власними мотивами професійної діяльності й особистими установками щодо всіх дій. Урахування цих обставин потребує звернення до особливостей освіти дорослих, що становить предмет андрагогіки (М. Ноулз, П. Фрейре, Д. Дьюї, Д. Мезіров, П. Джарвіс, С. І. Змеєв, С. Г. Вершловський, Ю. М. Кулюткін, О. В. Онушкін, В. Г. Сухобська та ін.).

Аналіз робіт науковців з конструювання змісту та вибору способів підвищення кваліфікації Т. І. Анциферової, Є. П. Белозерцева, В. С. Демчука, А. М. Зубко, Ю. М. Кулюткіна, В. І. Маслова, В. В. Олійника, Н. Г. Протасової, Г. С. Сухобської, Т. І. Сущенко показав відсутність чітких алгоритмів побудови змісту [4, 7, 8] через різницю вихідних показників викладачів технічних дисциплін [6, 7].

Постановка завдання. Отже, суперечність між потребою у достатньому й актуальному (об'єктивно і суб'єктивно) змісті підвищення кваліфікації викладачів технічних дисциплін та реальністю акумулюється у проблемі обґрунтування й розроблення таких способів конструювання цього змісту, за умови реалізації яких засвоєний зміст забезпечував би слухачам курсів формування необхідних професійних умінь, зокрема проєктувальних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провідною ідеєю обґрунтування й розроблення способів конструювання змісту підвищення кваліфікації викладачів технічних дисциплін є підпорядкованість усієї програми етапам реалізації проєктувальної діяльності педагогічних працівників у контексті функціонування й розвитку певної виробничої галузі.

Активна фаза дій викладача, як правило, починається задовго до моменту здійснення комунікативних дій і, по-суті, рівень виконання дій у цій "прихованій" фазі визначає якість всіх "відкритих" дій. При цьому ця "прихована" фаза дій присутня в усіх функціях діяльності (організаційно-управлінській, комунікативній, методичній, науково-дослідній). Виходить, саме рівень виконання дій у межах неї в цілому визначає ефективність роботи конкретного навчального закладу за усіма напрямками, бо його рушійною силою є викладачі.

Під "прихованою" фазою маються на увазі дії, які називаються проєктувальними. Саме їхній рівень здійснення в сучасних, досить мінливих умовах дозволяє окремому викладачеві повною мірою відповідати необхідним вимогам. Отже, програма курсів підвищення кваліфікації має бути спрямована на реалізацію ідеї включення проєктувального компонента педагогічної діяльності у кожний її вид, а це разом із загальними питаннями проєктування ставить конкретні питання його реалізації.

Ураховуючи це, а також результати бесід із слухачами курсів підвищення кваліфікації, які вказують на неспроможність діючої програми, робимо висновок щодо необхідності:

- по-перше, виокремлення основної дисципліни, зміст якої включатиме питання функцій педагогічного проектування, змісту кожного проектувального етапу, особливостей їх реалізації, а також групуються за інваріантним та варіативним складниками відповідно;
- по-друге, встановлення системи зв'язків між темами навчального матеріалу цієї основної дисципліни та навчального матеріалу інших дисциплін, які стосовно неї є супутніми чи підпорядкованими.

Такою основною дисципліною є “Основи проектувальної діяльності” (рис. 1). Інваріантна частина дисципліни, обов'язкова для всіх категорій слухачів, повинна включати питання, які дозволяють сформулювати уявлення про теорію педагогічного проектування. У цьому випадку необхідним є акцент на його особливостях і етапах. Це потрібно для того, щоб у слухачів виникла однаковість розуміння цього процесу. Необхідність акценту пояснюється особливостями базової освіти слухачів: вищого технічного або вищого педагогічного. Неправильно сформоване уявлення про етапи й особливості педагогічного проектування може позначитися на результатах роботи. Варіативна частина курсу містить питання, які характеризують особливості діяльності викладачів при складанні завдань професійного призначення, адже об'єктом їх діяльності є майбутні кваліфіковані робітники. Причому професіоналізм робітника залежить від умінь виконувати саме виробничі функції, такі як монтажна, експлуатаційна, ремонтна, збиральна відносно електричного двигуна, кабельної мережі, контрольно-вимірювального приладу, приладу сигналізації та автоматики. Правильність виконання цих дій залежить від рівня сформованості вмінь працювати з відповідним інструментарієм. Зазначимо, що кількість інструментарію зростає з кожним роком.

Отже, викладачеві потрібно не тільки встановити групу інструментів, що необхідні для виконання відповідних дій, але з перспективою оцінити можливість використання інструментів іншої групи при їх виконанні, й навчити виконувати відповідні дії.

Процес побудови змісту прямо пов'язаний з особливостями дорослого контингенту, які впливають на вибір і на групування підходів, що в підсумку визначить не тільки змістовну, але й технологічну сторону процесу навчання. Ця обставина вказує на те, що стандартні підходи щодо формування змісту не є прийнятними через дублювання інформації, яке спостерігається в основних курсах під час навчання у вищих навчальних закладах; необхідність належного ступеня розгорнення змісту щодо практичної сторони діяльності навчального закладу. Крім визначення загальних тенденцій у питанні побудови змісту досить гострим залишається питання архітектури програми.

В основі вибору способів конструювання змісту, як показали результати аналізу ідей різних авторів [1, 2, 3, 5], можуть бути різні умови. Домінуючі умови і є визначальними в побудові змісту однієї дисципліни, але для різних спеціальностей. В основі цих умов може бути необхідність дотримуватися певних традицій при викладанні курсу, що диктується безпосереднім авторським задумом; характер об'єктів, явищ або процесів, що розглядаються; необхідність виявлення в процесі вивчення курсу різних рівнів ієрархії проблеми; вплив чинника “класифікації”, а також чинника необхідності дотримання кількісних відносин між навчальною одиницею й цілим залежно від спеціалізації.

Проведення подальшої роботи є можливим за умови аналізу вже існуючих способів [1, 2, 3, 5], як подання змісту різних дисциплін, так і відповідного їх обґрунтування. Як основні виділяються – лінійний, структурний та циклічний способи. Запропонувати єдиний з наведених способів не є можливим, адже така обставина, як ліміт часу та різниця у вихідних показниках слухачів, не дозволяють застосувати ані лінійний, ані циклічний та структурний способи. У зв'язку з цим можна запропонувати використовувати при розробленні основ проектувальної діяльності інтегративного способу лінійний з надпрограмами елементами.

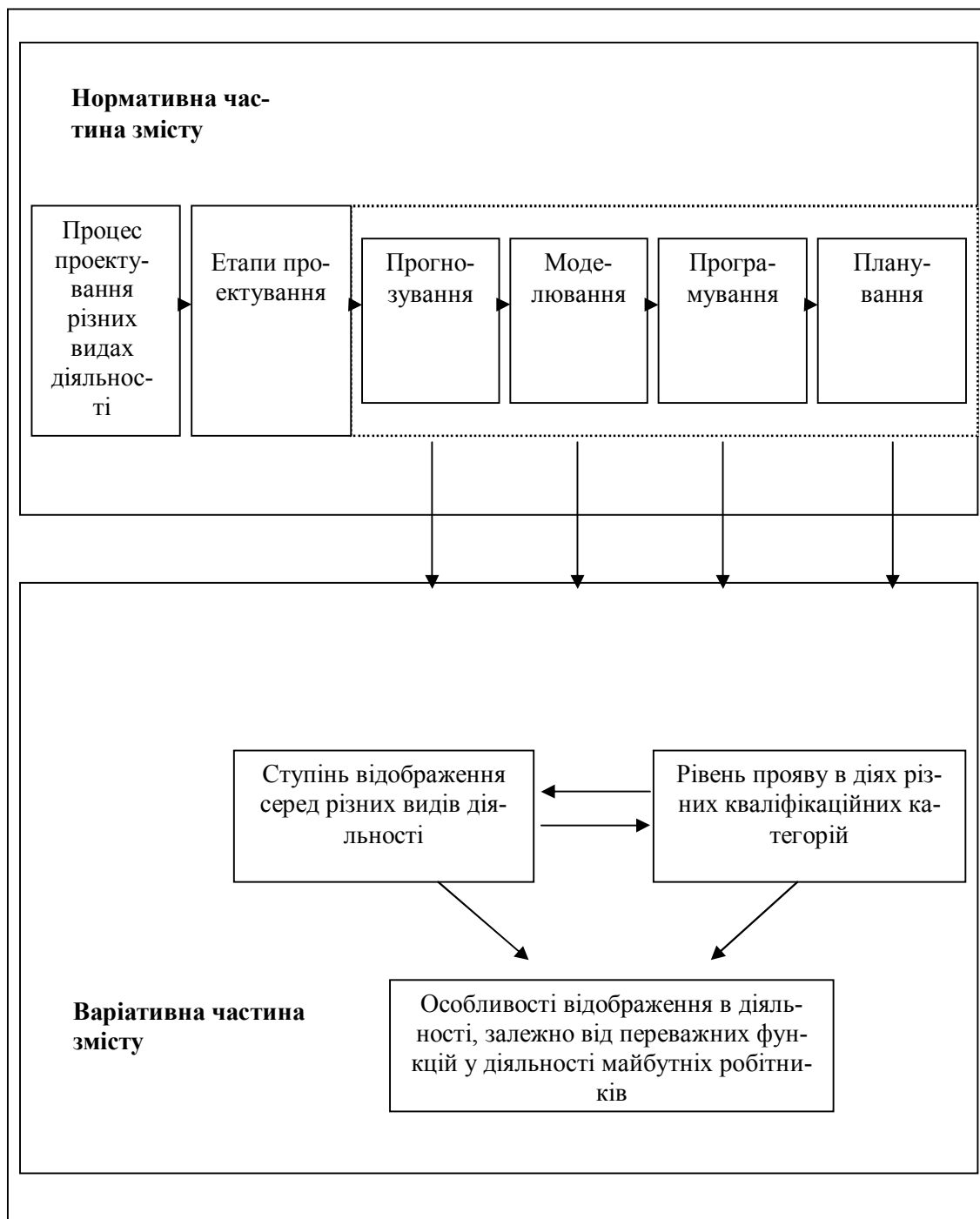

Рис. 1. Складники змісту дисципліни “Основи проектувальної діяльності”, яка вивчається викладачами технічних дисциплін у процесі підвищення кваліфікації

Необхідність означеної інтеграції пояснюється підпорядкованістю етапів проектування один одному, що розглядається в межах інваріантної частини змісту дисципліни. Зміст інваріантного складника, включаючи загальні питання проектування, припускає їхню сконцентрованість на практичній стороні зовнішніх вимог сьогодення. Інваріантна частина, обов'язкова для всіх категорій слухачів, повинна включати питання, які дозволяють сформулювати уявлення про теорію педагогічного проектування. У цьому випадку необхідним є акцент на його особливостях і етапах у порівняльній характеристиці з технічним, психологічним і соціальним. Це необхідно для того, щоб у слухачів виникла однаковість розуміння цього процесу. Необхідність акценту пояснюється особливостями базової освіти слухачів: вищого технічного або вищого педагогічного. Неправильно сформульоване уявлення про етапи й особливості педагогічного проектування може позначитися на результатах роботи. Проте кожен з визначених етапів реалізується у різних виробничих ситуаціях, що передбачає необхідність введення надпрограмного елементу у вигляді варіативної частини. Водночас, такі надпрограмні елементи дозволяють викладачеві здійснити індивідуальний підхід у процесі викладання навчального матеріалу програми (з урахуванням рівня підготовленості групи, суб'єктивних чинників – нестиковки занять по дисциплінах, які забезпечують базові знання). Зміст варіативного складника визначається як неоднорідністю самого контингенту слухачів підвищення кваліфікації, так і особливостями їхньої роботи під час виконання різних видів діяльності. Варіативна частина курсу містить питання, які характеризують особливості діяльності викладачів при складанні завдань професійного призначення, з огляду на різні способи аналізу – компонентний, суттєвий, структурний, інтегративний, прогнозний, морфологічний та функціональний – й відповідно їхню конкретизацію стосовно різних об'єктів проектування – технічного об'єкта, технологічного процесу, технічної системи.

Наприклад, одна з тем основного курсу – “Педагогічне проектування як спрямовуючий компонент професійної діяльності”, – розкриваючи сутність й особливості виконання етапів проектування, доповнюється певними надпрограмними елементами варіативного складника змісту. Як вони, враховуючи особливість професійної спрямованості діяльності викладачів технічних дисциплін, є питання виробничої операції з позиції інструменталізації її кожної дії. Таким чином, аналіз трудової операції здійснюється відповідно до етапів проектування.

Окрім цього у змісті курсів підвищення кваліфікації є дисципліни, присутність яких визначається багатоаспектністю професійної педагогічної діяльності викладачів технічних дисциплін. Ураховуючи їх важливість для оновлення знанневої бази викладачів технічних дисциплін, а також вважаючи, що проектувальний компонент діяльності присутній у різних видах педагогічної діяльності, необхідно знайти точки перетинання між головним курсом та супутніми і підпорядкованими дисциплінами (рис. 2). Отже, питання цих курсів мають не тільки відповідати головній меті змісту підвищення кваліфікації, але й підпорядковуватися головному курсу за певними питаннями. Такими дисциплінами є “Психологія”, “Комунікативні процеси”, “Методика виховної роботи”, “Основи теорії наукової діяльності”, “Основи управління”. При побудові змісту цих курсів необхідно забезпечити не тільки органічну міжтемістність, але й певну залежність відносно тем інваріантної та варіативної частини основного курсу. Це дозволить забезпечити єдину систему формування основних понять та уявлень і, звісно, умінь проектувати педагогічну діяльність у всіх її проявах і видах.

Також у змісті підвищення кваліфікації є супутні дисципліни, які спрямовані на загальний розвиток умінь викладачів. Але, у той же час, зміст цих дисциплін дозволяє оформити педагогічний проект відповідно до правових норм, визначити шляхи забезпечення збалансованості фізичного та емоційного навантаження на різних етапах проектувальної діяльності, ергономічних вимог до професійної діяльності майбутніх кваліфікованих робітників (рис. 2). До таких курсів можна віднести “Інформатику”, “Економіку”, “Охорону праці”, “Основи права”. Отже, враховуючи ці правила стає можливим сконструювати зміст курсів підвищення кваліфікації, підпорядкувавши його загальній ідеї.

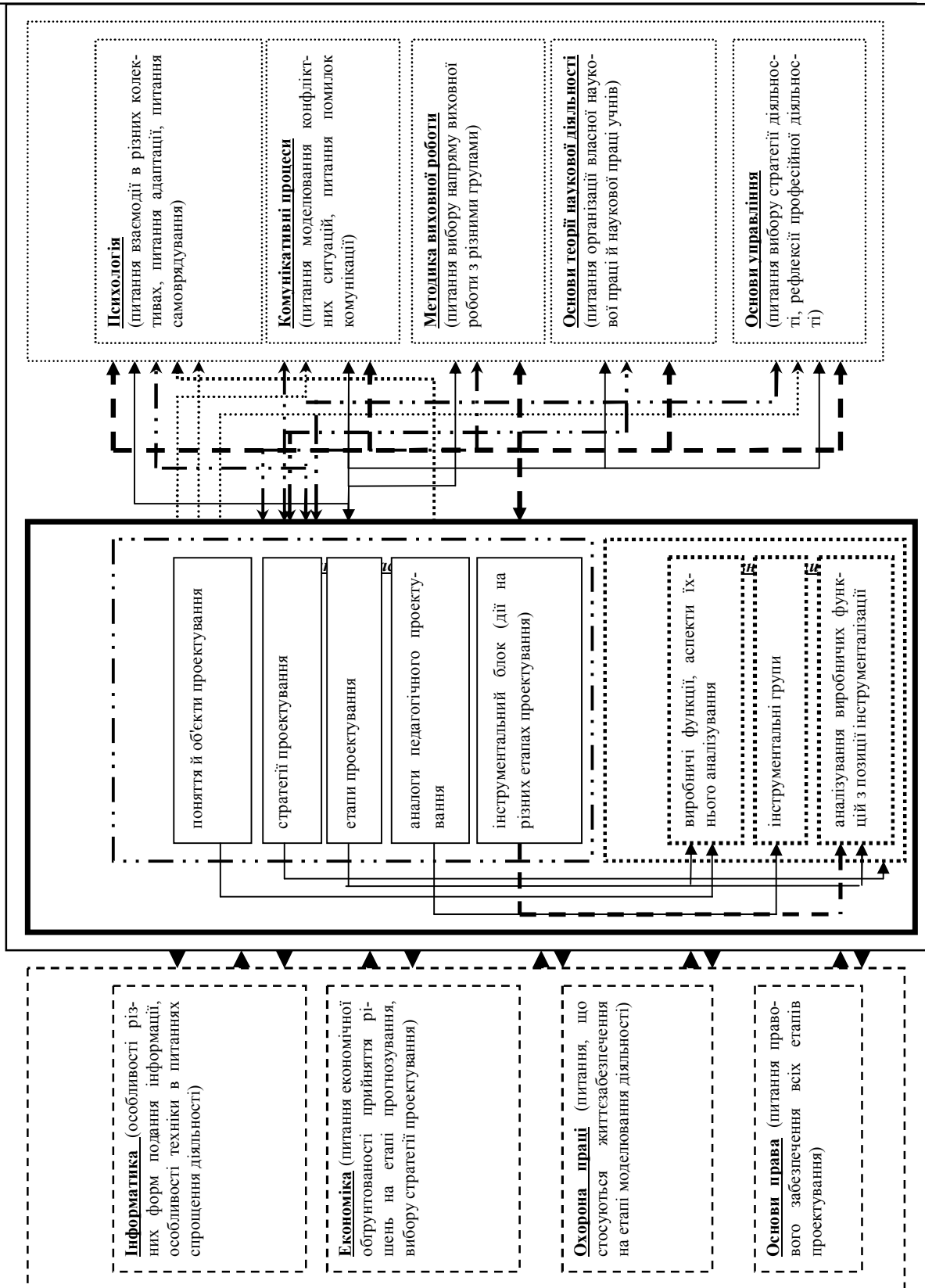

Рис. 2. Зв'язок між дисциплінами програми підвищення кваліфікації викладачів технічних дисциплін

Спираючись на взаємозв'язок між дисциплінами, стає можливою кореляція їхнього змісту і, тим самим, уточнення змісту основного курсу, яким є "Основи проектувальної діяльності". Переходячи на вищий ступінь у виборі способів конструювання змісту підвищення кваліфікації викладачів технічних дисциплін, розглядаємо змістовні питання дисципліни "Основи проектувальної діяльності" вже як ті, що утворюють основну лінію та є скеровуваними стосовно інших питань. Змістовні питання підпорядкованих дисциплін – це вже надпрограмні елементи, які забезпечують та доповнюють основний зміст. Питання супутніх дисциплін є такими, що виявляються як в основній лінії, так і в надпрограмних елементах при розв'язанні певних питань. Наприклад, завдання проектувальних етапів мають бути економічно обґрунтованими в умовах дефіциту і часу, і засобів. Отже, як надпрограмні елементи, що вирішують це питання, з одного боку, й доповнюють зміст основного курсу, з іншого, розглядають такі питання як визначальні економічні чинники розроблення, корегування і впровадження прогнозу, імовірні стратегії розвитку проекту, з акцентуванням його економічної обґрунтованості. Отже, як основний спосіб подання змісту програми підвищення кваліфікації й змісту основного курсу є лінійний спосіб з надпрограмними елементами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, у статті визначено загальний алгоритм вибору й формування програми змісту курсів підвищення кваліфікації відповідно до єдиної скеровуючої ідеї. Розглянуто способи його реалізації в межах основної дисципліни курсів "Основи проектувальної діяльності", яка саме спрямована на формування проектувальних умінь у викладачів технічних дисциплін. Наступний етап дослідження передбачає вибір технологій, які сприятимуть реалізації відповідного змісту.

Список літератури: 1. Борзенков В. Л. Дидактический анализ учебной информации как основа выбора методов и форм организации процесса обучения: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01. – Л., 1987. – 340 с. 2. Бутаков С. А. Структурирование учебного материала в соответствии с принципом восхождения от абстрактного к конкретному: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01. – Магнитогорск, 2001. – 167 с. 3. Зайцева О. Г. Проектирование и реализация учебной информации в образовательном пространстве современного вуза на основе принципа интеграции: Дис... канд. пед. наук: 13.00.08. – Ставрополь, 2002. – 171 с. 4. Зубко А.М. Организация навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів: Монографія. – Херсон: Айлант, 2006. – 124 с. 5. Конфедератов И.Я. Методы совершенствования учебного процесса в высшей технической школе: Учеб.-метод. пособие. – М.: Высш. шк., 1976. – 112 с. 6. Кулюткин Ю. Диалог в образовании взрослых // Новые знания. – 1999. – №4. – С. 28-30. 7. Олійник В.В. Наукові основи управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти: Монографія. – К.: Міленіум, 2003. – 594 с. 8. Протасова Н.Г. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку. – К., 1998. – 176 с.

Bibliography (transliterated): 1. Borzenkov V. L. Didakticheskij analiz uchebnoj informacii kak osnova vybora metodov i form organizacii processa obuchenija: Dis... kand. ped. nauk: 13.00.01. – L., 1987. – 340 s. 2. Butakov S. A. Strukturirovanie uchebnogo materiala v sootvetstvii s principom voshozhdenija ot abstraktnogo k konkretnomu: Dis... kand. ped. nauk: 13.00.01. – Magnitogorsk, 2001. – 167 s. 3. Zajceva O. G. Proektirovanie i realizacija uchebnoj informacii v obrazovatel'nom prostranstve sovremennogo vuza na os-nove principa integracii: Dis... kand. ped. nauk: 13.00.08. – Stavropol', 2002. – 171 s. 4. Zubko A.M. Organizacija navchal'nogo procesu v sistemi pid-viwenija kvalifikacii pedagogichnih kadriv:

Monografija. – Herson: Ajlant, 2006. – 124 s. 5. Konfederatov I.Ja. Metody sovershenstvovaniya uchebnogo processa v vysshej tehničkoj shkole: Ucheb.-metod. posobie. – M.: Vyssh. shk., 1976. – 112 s. 6. Kuljutkin Ju. Dialog v obrazovanii vzroslyh // Novye znaniya. – 1999. – №4. – S. 28-30. 7. Olijnik V.V. Naukovi osnovi upravlinnja pidviwennjam kwalifikacii pedagogichnih pracivnikiv proftehosviti: Mono-grafija. – K.: Milenium, 2003. – 594 s. 8. Protasova N.G. Pisljadiplomna osvita pedagogiv: zmist, struktura, tendencii rozvitku. – K., 1998. – 176 s.

Н.А. Брюханова, М.Р. Рогулина

ВЫБОР СПОСОБОВ ФОРМИРОВАНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ТЕХНИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

В статье рассмотрена проблема конструирования содержания повышения квалификации преподавателей технических дисциплин. Определена основная идея формирования программы курсов повышения квалификации, согласно которой определены особенности формирования основного курса “Основы проектировочной деятельности” и в целом программы повышения квалификации. Представлены перспективы дальнейших исследований данного направления.

Ключевые слова: содержание, повышение квалификации, преподаватели технических дисциплин, проектировочная деятельность, этапы проектирования, инструментализация, инвариантная составляющая содержания, вариативная составляющая содержания.

N. Bryukhanova, M. Rogulina

CHOICE OF METHOD OF FORMING TRAINING OF TEACHERS OF TECHNICAL DISCIPLINES

The problem of constructing of maintenance of increase of kvalifikacii teachers of technical disciplines is considered in the article. The basic idea of forming of the program of courses of in-plant training, which the features of forming of basic course of “Basis of a design activity” and on the whole programs of in-plant training. The prospects of further researches of this direction are presented.

Keywords: table of contents, in-plant training, teachers of tekhnicheskikh disciplines, design activity, planning stages, instrumentali-zaciya, invariant constituent of maintenance, variant constituent of maintenance.

Стаття надійшла до редакційної колегії 18.11.2011

В.В. Шаполова

РОЛЬ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ У ПІДВИЩЕННІ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-МЕНЕДЖЕРІВ ВИЩОГО ТЕХНІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Постановка проблеми. Вимоги до кваліфікації та якості підготовки студентів-менеджерів вищого технічного навчального закладу (ВТНЗ) останніми роками зростають, що спричиняє підвищення якості не лише теоретичних та практичних навичок, але й духовного, ціннісного та морально-етичного аспектів їхньої професійної діяльності. Ці аспекти насамперед є складниками корпоративної культури – як системи цінностей, переконань, вірувань, уявлень, очікувань, принципів, норм поведінки, традицій, як невидимої частини життєдіяльності кожного фахівця зокрема та всієї організації взагалі.

Актуальність. На сьогодні в Україні корпоративна культура є сукупністю правил, звичаїв і сталої практики у сфері корпоративного управління, яка не отримала нормативного відображення в законодавстві та базується на загальному культурному рівні суспільства, нормах моралі, ділової практики тощо, стан яких обумовлений рівнем економічного розвитку країни та фінансового ринку зокрема. Саме корпоративна культура є для групи тим самим, що особистість та характер для людини. Готуючи студентів-менеджерів у ВТНЗ, необхідно доступно та ґрунтовно ознайомлювати їх з корпоративною культурою, з її структурою, видами, особливостями, процесом формування та корекції, а також з її значущістю в житті кожного працівника будь-якої організації, у тому числі й освітньої. Корпоративна культура допоможе майбутнім менеджерам бути конкурентоспроможними, підвищити рівень ефективності своєї професійної діяльності та креативності, а також рівень власної комунікації.

З метою підвищення якості підготовки студентів-менеджерів у ВТНЗ необхідно професійно підійти до формування розуміння сутності корпоративної культури у студентів, оскільки вони – майбутнє країни. Вирішення цього питання впливатиме на якість підготовки майбутнього керівного складу та результативність управління в усіх галузях.

Результати аналізу актуальних досліджень та наукових публікацій. В Україні навіть в останні десятиліття корпоративна культура не завжди була предметом пильної уваги науковців. Однак актуальність проблеми зростає внаслідок глобальних цивілізаційних змін та випереджального розвитку теорії управління відносно практики. Дедалі частіше науковці звертаються до трактування поняття "корпоративна культура".

Результати аналізу наукових досліджень та публікацій з даної проблеми свідчать про глибоке розуміння науковцями її ролі і значення (Е. Шейн, Г. Хаєт, К. Камерон, Р. Куїнн, Ф. Лютенс, Е. Молл, Ф. Фей, Д. Денісон, Т. Лапіна, В. Барінов, Л. Макаров, В. Томілов, Т.Ковалева, О. Єськов, Л. Хаєт, О. Тихомирова, М. Дубініна). Праці сучасних вітчизняних і зарубіжних педагогів та психологів (Г. Єльнікова, Л. Даниленко, Л. Карамушка, О. Мармаза, В. Маслова, Л. Шипіліна) розкривають специфіку управлінської праці керівних кадрів та описують розгорнутий зміст класичних та інноваційних функцій сучасного управлінця, серед яких є розвиток особистісної та корпоративної культури. Дослідженню проблеми розвитку управлінської компетентності присвячені наукові праці В. Маслова, В. Беспалька, В. Бондаря, Л. Даниленко, Г. Дмитренка, О. Зайченко, Г. Єльнікової, Л. Калініної, В. Олійника, В. Пікельної, М. Поташника, В. Семиченко, Т. Сорочан, О. Тонконової, П. Третьякова, Г. Федорова, Є. Хрикова, П. Худоминського, А. Чміля, Т. Шапової тощо.

Але вивченням корпоративної культури як чинника підвищення ефективності підготовки студентів-менеджерів займалися недостатньо і ця проблема потребує більш детального вивчення. Тому мета нашої статті полягає в уточненні визначення поняття “корпоративна культура”, а також з’ясуванні її ролі у процесі підвищення якості підготовки студентів-менеджерів у вищих технічних навчальних закладах.

Виклад матеріалу. На сучасному етапі розвитку суспільства орієнтація на високу результативність та якість праці, максималізм у професійній самореалізації, креативність дозволяють спеціалістові стати конкурентоспроможним. Культурний простір університету закладає основи формування майбутнього фахівця та допомагає реалізуватися його про-явам “самості”. Причому цей культурний простір засвоюється не лише в процесі навчання, але й у вільний від нього час. Підвищення вимог до якісних характеристик студента як майбутнього фахівця викликає необхідність формування у нього моральних норм і цінностей, надання знань про кодекс поведінки, ритуали, про способи об’єднання груп і окремих особистостей в організацію для досягнення поставлених перед нею цілей.

Відповідність вимогам соціуму, володіння знаннями про нього найбільш необхідне професіям, діяльність яких відбувається в системі “людина – знак” і особливо в системі “людина – людина”, наприклад у діяльності менеджера. Саме менеджер повинен орієнтуватися у суспільних правилах поведінки, мати відповідний рівень професіоналізму, щоб конкурувати на ринку праці. Отже, з метою вдосконалення підготовки майбутнього менеджера та його відповідності соціокультурним умовам та конкурентоспроможності відбувається формування у нього корпоративної культури.

Стадія формування майбутнього менеджера розпочинається із вступу до вищого навчального закладу. Молода людина, яка стала студентом університету, потрапляє в середовище, де організація діяльності, життєві цінності, норми поведінки певною мірою відрізняються від тих, серед яких юнак чи дівчина перебували до того. Відомо, що формування особистості здійснюється через її свідомість, внутрішній світ і оточення. Зміст, форми й методи організації часу всередині університету, активність або пасивність са-мого студента багато в чому визначають рівень його культурно-естетичних потреб й інтересів, його спроможність як майбутнього фахівця. Потрапляючи до університетського середовища, студент стає частиною цього великого соціуму, безпосереднім учасником усіх університетських заходів, а значить і носієм цієї корпоративної культури.

Корпоративна культура здатна надати сенс діяльності людей, наповнити її змістом, стимулювати активність і новаторство, обов’язково враховує практичний досвід, ціннісні орієнтири. Існує дуже багато спроб трактування цього поняття. Так, зокрема, Е. Шейн, В. Співак, В. Томілов, В. Воронкова, В. Волобуєв та інші визначили корпоративну культуру як специфічну “конституцію” організації; паттерн колективних базових уяв-лень; систему матеріальних і духовних цінностей; систему формальних і неформальних правил і норм діяльності, звичаїв і традицій; динамічний комплекс базових особливостей окремої організації; явище духовного походження тощо. Також більшість авторів підкреслює, що важливою особливістю корпоративної культури є те, що вона вирішує проблеми адаптації організації до зовнішнього середовища, а також проведення внутрішньої інтеграції, що обумовлює певну індивідуальність організації. Вона спрямовує поведінку студентів на виконання статутних завдань та підтримку певного рівня відносин між учасниками процесу діяльності.

Знання основ корпоративної культури допомагає новим членам організації пра-вильно інтерпретувати події, що відбуваються в ній, визначаючи все найбільш важливе й суттєве. Саме культура – скарбниця історичного досвіду – є важливим чинником посту-пального розвитку людства (як духовного, так і матеріального) загалом і організації зок-

рема, при цьому вона постає у нашій свідомості як певна цілісність. Сама специфіка, природа культури, у тому числі корпоративної, полягає в регулюванні соціальних та інших відносин, впорядкуванні, нормуванні, обмеженні, стандартизації та інших вчинків людей, усієї діяльності, усіх взаємодій у суспільстві, включаючи відносини між людьми, групами людей, суспільством та природою. Проте головними учасниками залишаються соціальні групи як одне з найбільш загальних понять соціології, що означає будь-яку сукупність людей, об'єднаних за формальними або суттєвими ознаками. Найактивнішою, найнепередбачуванішою і найбільш відкритою до змін залишається студентська група.

Відомо, що освітні установи, орієнтуючись на Болонську угоду, поступово переходять до фінансової та правової самостійності, набагато активніше піклуються про свій імідж, підтримують інтереси замовників освітніх послуг. У зв'язку з цим поступово почала формуватися корпоративна культура освітніх установ, яка не може повністю увібрати принципи корпоративної культури, що сформувалася в надрах економіки, але в той же час не має можливості нехтувати реаліями швидкозмінного світу. Так, динаміка студентської групи з'єднується з динамікою реалій світу та вищого навчального закладу, який є специфічним типом корпорації, у зв'язку з чим корпоративна культура набуває виховних функцій, які впливають на процес формування майбутніх фахівців [4].

Корпоративна культура університету є досить специфічною та складається з унікального набору професійної культури, молодіжної субкультури, студентської культури, національної культури, регіональних традицій. А самі студенти є носіями особливостей корпоративної культури університету, його традицій, цінностей, іміджу не лише під час свого навчання, але й після його закінчення.

Корпоративна культура – це унікальні для кожної організації моделі комунікації, базисні переконання, які поділяють всі члени організації, що діють підсвідомо і визначають засіб бачення себе й оточення, а також усе середовище існування і самоздійснення організації, властивий їй стиль відносин і поведінки.

Серед чинників корпоративної культури важливу роль відіграє міжособистісна сумісність. Із цінностей впливає стиль поведінки, спілкування тощо. Якщо культура є виразом ставлення людини до навколишнього світу, то, безперечно, і людина виступає суб'єктом культурної творчості. Звідси її призначення – внесення суб'єктивного сенсу в історію соціальної організації. Проте корпоративну культуру можна визначити як саморозвиток людини через діяльність. Вона є продуктом власне управлінських інновацій, культурогенного менеджменту, що був інституалізований у процесі становлення інформаційних суспільних систем.

Корпоративна культура – це “слід”, який залишає у свідомості окремої людини штучний світ, створений самою людиною. І у той же час, це велика кількість відомостей, кожна з яких є упорядкованою безліччю елементів певного набору. Тому корпоративна культура постає як продукт людської діяльності, спроектований на певний семіотичний екран предметного середовища, на її інтелектуальне оснащення. Це поняття також можна трактувати як позагенетичну пам'ять колективу, яка нагромаджує людський досвід, або як механізм організації, зберігання і передачі соціально-значущої інформації.

Корпоративна культура передбачає вироблення лінії поведінки, яка буде визначати частково напрям діяльності суб'єкта у зовнішньому середовищі. Головним показником її розвитку є переконаність всіх співробітників у тому, що їх організація - найкраща. Коли різні за характером і змістом люди об'єднуються для досягнення єдиної мети і при цьому ототожнюють себе з організацією – можна говорити про корпоративний дух.

Проте вищенаведені тлумачення не точно відображають головну мету корпоративної культури. Виходячи з аналізу визначень, можна запропонувати розуміння терміна “корпоративна культура” як комплексу елементів організації, що вирізняють її

від інших, спрямовані на формування сприятливого мікроклімату, іміджу компанії та ґрунтуються на системі цінностей її членів з метою досягнення ними максимальних показників ефективності роботи.

Корпоративна культура виконує дві основні функції:

- внутрішньої інтеграції: здійснює внутрішню інтеграцію членів організації таким чином, що вони знають, як їм слід взаємодіяти один з одним;
- зовнішньої адаптації: допомагає організації адаптуватися до зовнішнього середовища.

Проте корпоративна культура вищого навчального закладу має іншу функціональну спрямованість:

▪ формування корпоративних цінностей спрямоване на створення й підтримку у майбутніх фахівців у закладах освіти почуття причетності до спільної діяльності, що надає їй сенсу. Ядром корпоративної культури, поза сумнівом, є цінності, на основі яких виробляються норми і форми поведінки в освітній установі, а результатом – стабільність, стійкість на певний термін її функціонування. Саме від них залежить згуртованість співробітників, учасників освітнього процесу, формування єдності поглядів і дій, отже, забезпечення досягнення цілей вищого технічного навчального закладу;

▪ формування позитивного іміджу організації виявляється в тому, що організація сприймається певним чином – найчастіше позитивно – як зовнішнім, так і внутрішнім середовищем. Результатом реалізації цієї функції стає якісне покращення діяльності організації завдяки створенню її певної філософії, в якій відбиваються роль освітньої установи в теперішньому і майбутньому житті населення, зв'язок з національними ідеями, стратегічна мета і завдання.

Корпоративна культура студентів ВНЗ є складною системою і містить такі компоненти:

- ❖ ціннісно-нормативний (основні цінності, норми та правила);
- ❖ організаційний (формальна та неформальна організаційна структура, структура управління);
- ❖ комунікаційний (структура формалізованих и неформалізованих потоків, якість комунікацій);
- ❖ соціально-психологічні відносини (соціометрія, система ролей, конфліктність);
- ❖ знаково-символьний (міфи та легенди, корпоративні перекази);
- ❖ зовнішня ідентифікація (імідж, рекламні атрибути).

Саме ціннісно-нормативний компонент корпоративної культури є найважливішим. Основні принципи організації задають напрям функціонування суб'єкта та визначають спектр норм і цінностей. Проте з повною упевненістю судити про ціннісні орієнтації організації за прийнятими принципами неможливо, оскільки її корпоративна культура може бути демонстративною (тобто говориться одне, а робиться інше). Тим більше, що студентська група, як правило, не має закріплених на папері цих принципів.

Цінності організації, або її підрозділу або цінності студентської групи тісно пов'язані з трудовими цінностями індивідів. В останніх відбиваються як суто особисті (життєві) цінності, так і цінності групи, і якоюсь мірою – організації (тобто – ВНЗ).

Слід звернути увагу на те, що велике значення у формуванні корпоративної культури студентів мають соціально-психологічні якості особистості. Зокрема, як зазначає В. Носков [5], це: дисциплінованість, упевненість у собі, практичний досвід, вміння працювати з людьми, логічне мислення, стійкість до стресів, соціально-психологічна адаптація до колективу, інтелект, комунікативні та організаторські здібності, спрямованість до реалізації творчого потенціалу особистості, лідерські якості.

Отже, роль корпоративної культури у навчальному процесі вищого технічного навчального закладу виявляється в тому, що вона дає знанням особливу цінність; надає

процесу здобуття знань та їхньому застосуванню усвідомленого характеру; формує культуру самого процесу навчання; впливає на мету та цілі застосовування знань через певну систему цінностей; забезпечує взаємозв'язок індивідуального знання із колективним; регулює взаємини всіх суб'єктів процесу навчання; сприяє розвитку й самоорганізації творчої особистості; стимулює обмін знаннями тощо. Оскільки джерелом знань є здібності людини, то розвиток цих здібностей має також культурний вимір.

Корпоративна культура дозволяє значною мірою узгоджувати проблеми відповідно до індивідуальної і загальної мети організації для створення гармонійного культурного простору, який містить цінності, норми та поведінкові моделі, що поділяються всіма учасниками освітнього процесу, вищого навчального закладу як організації. Вона дозволяє орієнтувати всі підрозділи та окремих осіб на досягнення спільної мети, мобілізувати ініціативу співробітників, підвищити їхню мотивацію і спрямованість, забезпечити продуктивну взаємодію [5]. Почуття колективізму в студентській групі має велике значення для успіхів ВТНЗ, а також для психологічного самопочуття членів групи.

З метою визначення рівня розуміння потреби студентів-менеджерів у корпоративній культурі, розуміння сутності цього терміна було проведено анкетування серед 50 студентів НТУ "ХПІ" спеціальності "Адміністративний менеджмент". Оброблення анкетних даних дало змогу стверджувати, що існує нагальна потреба у деталізації сутності досліджуваного поняття та формуванні корпоративної культури студентів за допомогою низки методів, а також введення в навчальний процес певних дисциплін.

Метою вивчення дисципліни є здобуття знань про сутність корпоративної культури, її структуру, зв'язок з основною діяльністю організації, а також практичних навичок діагностики корпоративної культури організації або її підрозділу з використанням таких важливих для розв'язання різноманітних завдань методів, як експертна оцінка, анкетне опитування, тестування.

Якісно новий підхід до викладання корпоративної культури, який пропонується в рамках цієї дисципліни, формує у студентів реальні навички аналізу. Здобуті знання і практичні навички забезпечують студентам уміння самостійно і на достатньо високому рівні розв'язання завдань, які пов'язані з переконаннями, цінностями та моделями поведінки колег, співробітників, виявляти причини недостатньої результативності організації, грамотно вибудувувати міжособистісні відносини.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сьогодні в Україні корпоративна культура розглядається як головний механізм, який забезпечує практичне підвищення ефективності роботи та рівень професійної діяльності майбутнього фахівця-менеджера. Вона може впливати на мотивацію співробітників, привабливість самої компанії (у тому числі освітньої установи) як роботодавця, мораль кожного співробітника, його ділову репутацію, продуктивність і ефективність трудової діяльності, якість роботи співробітників, характер особистісних і виробничих відносин у колективі, ставлення працівників до роботи тощо. Формування корпоративної культури повинно стати однією з найважливіших стратегічних цілей ефективного розвитку вищого навчального закладу.

У той же час випускник ВТНЗ повинен бути не тільки професійно грамотним фахівцем, але і культурною людиною, яка усвідомлює свою відповідальність за забезпечення і підтримку цивілізованого характеру взаємин між людьми у сфері економічної діяльності та ринкових відносин у цілому. Забезпечити цей культурний складник сучасної вищої освіти повинна дисципліна "Корпоративна культура". Вже багато освітніх установ визначили переваги формування досліджуваного нами складника й активно впроваджують методи здійснення цього процесу, в тому числі і вводять відповідні дисципліни. Щоб досягти максимального результату ефективності й формувального

процесу, підвищити рівень професіоналізму та конкурентоспроможності майбутніх менеджерів, необхідно підібрати ряд методів та методик, провести аналіз результатів вивчення дисциплін, які формують корпоративну культуру, що і буде здійснено нами у подальших дослідженнях.

Список літератури: 1. *Ахмедова М. А.* Педагогические условия формирования корпоративной культуры вуза (на примере факультета): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01. – Нижний Новгород, 2007. – 20 с. 2. *Горбат'ко О. И.* Теоретико-педагогические основания особенностей корпоративной культуры образовательного учреждения: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01. – Ставрополь, 2006. – 200 с. 3. *Митина Л. М.* Учитель как личность и профессионал. – М., 1994. – 230 с. 4. *Запесоцкий А.* Функции корпоративной культуры инновационного вуза // Высшее образование в России. – 2004. – № 2. 5. *Носков В, Кальянов А., Єфросиніна О.* Психологічні детермінанти корпоративної культури // Політичний менеджмент. – 2006. – № 17. – С. 76-88. 6. *Мішина Л.* Особливості корпоративної культури студентів університету // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – Ч. I. – №13 (224), – с. 236-242.

Bibliography (transliterated): 1. *Ahmedova M. A.* Pedagogicheskie uslovija formirovanija korporativnoj kul'tury vuza (na primere fakul'teta): Avtoref. dis... kand. ped. nauk: 13.00.01. – Nizhnij Novgorod, 2007. – 20 s. 2. *Gorbat'ko O. I.* Teoretiko-pedagogicheskie osnovanija osobennostej korporativnoj kul'tury obrazovatel'nogo uchrezhdenija: Dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. – Stavropol', 2006. – 200 s. 3. *Mitina L. M.* Uchitel' kak lichnost' i professional. – M., 1994. – 230 s. 4. *Zapesockij A.* Funkcii korporativnoj kul'tury innovacionnogo vuza // Vysshee obrazovanie v Rossii. – 2004. – № 2. 5. *Noskov V, Kal'janov A., Єfrosinina O.* Psihologichni determinanti korporativnoї kul'turi // Politichnij menedzhment. – 2006. – № 17. – S. 76-88. 6. *Mishina L.* Osoblivosti korporativnoї kul'turi studentiv universitetu // Visnik LNU imeni Tarasa Shevchenka. – 2011. – Ch. I. – №13 (224), – s. 236-242.

В.В.Шаполова

РОЛЬ КОРПОРАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ-МЕНЕДЖЕРОВ ВЫСШЕГО ТЕХНИЧЕСКОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Рассмотрена роль корпоративной культуры для высшего учебного заведения, его имиджа, для формирования будущего менеджера, который способен конкурировать на рынке труда. Уточнена сущность понятия “корпоративная культура”, раскрыты функции и компоненты корпоративной культуры для студенческой социокультурной среды и высшего технического учебного заведения.

V. Shapolova

THE ROLE OF CORPORATE CULTURE IN IMPROVING THE QUALITY OF PREPARATION OF STUDENTS-MANAGERS OF HIGHER TECHNICAL EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

Examined the role of corporate culture to the university, to its image, to the formation of the future manager who is able to compete in the labor market. The essence of the concept “corporate culture” is clarified; the functions and components of corporate culture for student’s social and cultural environment and higher technical educational establishments are disclosed.

Стаття надійшла до редакційної колегії 14.11.2011

В.В. Ворожбіт

**КАТЕГОРІЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
В ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ**

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна дійсність характеризується дефіцитом духовних цінностей, морально-етичних констант. Посилення прагматизму в культурному середовищі, популяризація у засобах масової інформації споживацької психології зумовили негативну тенденцію формального ставлення особистості до свого духовного зростання та інших. Формалізму зазнали основні категорії виховного процесу в освітніх закладах.

Подоланню вказаних негативних тенденцій сприятиме ретельне вивчення історії становлення категорій духовно-морального виховання для практичного втілення завдань функціонування цілісної системи захисту прав дітей в Україні, про що вказано у Законі України про Загальнодержавну програму "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2016 року".

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про активне розроблення указаної проблеми на науково-теоретичному, методичному і практичному рівнях. Узагальнюють окремі питання методології духовно-морального виховання у своїх наукових працях українські і російські педагоги І. Аносов, І. Бех, С. Гончаренко, В. Зінченко, М. Култаєва, С. Кузьміна, Н. Радіонова, О. Сухомлинська, Б. Ступарик. Окремі аспекти формування духовних цінностей дітей та молоді у творчій спадщині видатних педагогів, місце духовно-морального компонента в структурі особистості вчителя та його виховного значення подано в історико-педагогічних дослідженнях М. Богуславського, В. Гриньової, М. Євтуха, Л. Журенко, С. Золотухіної, Т. Ільїної, І. Кучинської, Н. Мещерякової, Н. Побірченко, С. Саяпіної. Важливе значення мають педагогічно обґрунтовані пропозиції щодо організації виховного процесу в сучасних соціокультурних умовах, які розкриті в роботах О. Алексюка, М. Казакіної, Б. Кобзаря, Т. Мальковської, В. Мухіної, О. Савченко, Г. Шевченко та ін.

Ретельне вивчення праць указаних авторів підтвердило, що історіографічне дослідження цілісного бачення категорії духовно-морального виховання учнів у закладах загальної освіти України на цей час відсутнє.

Тому **метою статті** є виклад результатів дослідження історичного аспекту теорії духовно-морального виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів для якісного оновлення методологічної і теоретичної бази організації виховного процесу, конкретизації завдань, змісту і вибору оптимальних методів, форм і засобів виховного впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що педагогічна наука пропонує різнопланові погляди на сутність, предмет та функції духовно-морального виховання: матеріалістичний підхід (утверджує первинність наукового світогляду, закріплюючи за релігієзнавством функцію інформування людини про систему духовних цінностей, категорії душі); ідеалістичний підхід (ототожнює релігійний і духовний початок духовно-морального виховання, розглядаючи перший як засіб духовного просвітлення людини); симбіотичний (працює у напрямі примирення і врівноваження наукового та духовного компонентів релігієзнавчого навчання і морального виховання; оперує такою специфічною категорією, як духовно-моральне здоров'я). Другий і третій підходи прослідковувались у розумінні сутності, завдань, змісту духовно-морального виховання учнів

загальноосвітніх закладів України у середині XIX – на початку XX ст. Перший підхід розкриває сутність духовно-морального виховання у контексті педагогічного натуралізму і є визначальним у сучасному тлумаченні основних дефініцій нашого дослідження, узгоджений із сучасним нормативним полем загальної освіти і педагогічними вимогами до організації освітнього процесу загалом, і виховання дітей у закладах освіти зокрема, дає змогу педагогічній ретроспекції узагальненого досвіду.

Під час роботи нами було дотримано принцип еволюційності такого поняття, як виховний ідеал, що логічно впливає з історичного розвитку подій та поступальності історичного процесу. До процесу переосмислення виховного ідеалу особистості включились представники різних течій: захисники православної традиції (В. Зеньківський, С. Миропольський, М. Олесницький, С. Рачинський), теоретики вільного виховання (К. Вентцель). Педагоги демократичного напрямку намагалися перемогти консерватизм перших і крайнощі других і поєднати світську й православну традиції, духовно-релігійні цінності та об'єктивне наукове знання (В. Вахтеров, М. Демков, П. Каптерев, С. Русова, В. Стоюнін). Поняття “ідеал виховання” поєднало у собі елементи духовності, соціально-сті, культуровідповідності, гармонійності, громадянськості, гуманізму.

Історично склалося таке розуміння змісту категорії духовно-морального виховання: сукупність елементів загальнолюдського (М. Пирогов), громадянського (М. Демков), морально-релігійного (К. Ушинський) виховання. Це пояснюється тим фактором, що в досліджуваній історичній період, який йшов слідом за процесом секуляризації школи, вплив церкви на процес виховання мав вирішальне значення і був традиційним. А отже, зміст духовно-морального виховання (як родинного, так і суспільного) ототожнювався з вихованням морально-релігійним. Освітня політика царського уряду спрямовувала увагу на опанування учнями закладів загальної освіти батьківщинознавства, рідної мови (російської), вітчизняної історії.

Як педагогічне поняття духовно-моральне виховання передбачає у змісті такі ознаки: цілеспрямованість, наявність якогось зразка, навіть найбільш загального, як соціально-культурного орієнтира; відповідність процесу розвитку соціально-культурних цінностей в історичному поступі суспільства; присутність певної системи організованих впливів.

Установлено, що вперше визначення духовно-морального виховання подано у праці князя Єнгаличова “Словник фізичного і морального виховання” у двох частинах (1827). Статті у книзі вміщено за алфавітом, питання духовно-морального виховання розкрито дещо абстрактно, з використанням повчального стилю викладу думок. Автор зазначав, що духовно-моральне виховання є сумою християнських добродітностей, які утворюють шляхетність людини. Він дотримувався переконання у вирішальному значенні серця, указуючи, що “один розум не утворює істинної слави людини... знання роблять людину тільки ученою, але ще не доброю” [2, с. 21].

Відповідно до концепції і методології дослідження виокремимо три взаємозалежні і проникаючі напрями в розумінні сутності основної дефініції – предмета дослідження, спираючись на класифікацію підходів до визначення виховання авторства В. Зеньковського: педагогічний натуралізм, у його межах – природничо-науковий і раціоналістичний напрями [4]. У різних концептуальних проявах цей напрям заклав основу матеріалістичного розуміння духовно-морального виховання – регуляція виховання на основі природного розвитку сил дитини. Духовно-моральне виховання у такому значенні спрямовувалося на розвиток природних якостей і властивостей характеру людини, формування моральної звички. Першочергове значення у духовно-моральному вихованні представники педагогічного натуралізму надавали емпіричним знанням і досвіду дитини. Серед яскравих представників цього напрямку варто назвати К. Вентцеля, І. Горбунова-

Посадова, Б. Грінченка, М. Грушевського, М. Драгоманова, П. Житецького, О. Кониського, П. Лесгафта, О. Лазурського, О. Нечаєва та ін. Педагогічний ідеалізм пов'язаний з орієнтацією духовно-морального виховання формування цінностей, моральності як основи духовного життя. Номінально у характеристиці періоду дослідження вживалася категорія традиціоналізму. Цей підхід заклав фундамент симбіотичного визначення основної дефініції нашого дослідження. Видатними представниками педагогічного ідеалізму у тлумаченні сутності духовно-морального виховання дітей були А. Анастасієв, М. Демков, О. Духнович, К. Побєдоносцев та ін. Релігійно-педагогічний напрям передбачав орієнтування у сутності і шляхах реалізації духовно-морального виховання дітей розкриття і осмислення сенсу буття людини. Смісл духовно-морального виховання зводився часто до саморозкриття і самовдосконалення особистості людини, наближення її до виховного ідеалу Христа-Спасителя. Духовно-моральне виховання представниками релігійно-педагогічного напрямку (К. Ушинський, П. Юркевич, С. Миропольський, В. Зеньковський та ін.) розглядалося в інтегративній єдності з естетичним. Основою такого виховання було визначено абсолют віри і значущість релігійних почуттів.

Об'єднуючою для цих напрямів розуміння сутності духовно-морального виховання категорією вважаємо любов – найвищу моральну чесноту і духовну цінність. Морально-правові регулятиви сил людини спонукають до усвідомлення з позицій педагогічного натуралізму, що подолати будь-яке зло можна шляхом виховання любові до людини. Раціоналізована категорія любові є моральним правилом і основою змісту духовно-морального виховання з позицій педагогічного ідеалізму. Любов є базисом виховання співпереживання, поваги до спільного блага, усвідомленим виконанням обов'язку в розкритті основної дефініції дослідження у контексті релігійно-педагогічного напрямку.

Педагогічний натуралізм у сутності духовно-морального виховання спирався на історично складені філософські, культурні витоки і традиції розуміння природи дитини. Основою визначення духовно-морального виховання є визнання факту можливості раціоналізації справи виховання, абсолюту перетворювальної сили виховних засобів, методів, віра в природні душевні сили дитини, шкідливість жорсткої регламентації поведінки дитини. Педагогічний натуралізм пропонував два підходи до визначення сутності духовно-морального виховання: перший – з опорою на педагогічну антропологію – і другий – пов'язаний з ідеями вільного виховання.

Покажемо у цьому напрямі є позиції, подані у статтях П. Редкіна “Що таке виховання?” (у перших трьох книжках “Журналу для виховання” за 1857 р.) і М. Пирогова “Питання життя” (у другій половині 1856 р. в № 9 “Морської збірки”). Проаналізуємо їх ретельніше. Спільним для обох статей є історико-культурологічний підхід до визначення сутності духовно-морального виховання. Він передбачає поєднання традиціоналізму і новаторства. Стаття П. Редкіна відрізняється дещо книжним характером, прагненням встановлювати і розмежовувати основні поняття, а не обговорювати безпосередньо питання ролі духовно-морального виховання в житті суспільства і окремої особи [7]. Основа міркувань П. Редкіна богословська. Це підтверджують численні цитування текстів зі Священного Писання. За загальним характером своїх педагогічних переконань автор наближається до представника ідеалістичного напрямку архієпископа Євсевія з тією відмінністю, що П. Редкін прагнув дати у тлумаченні духовно-морального виховання наукове обґрунтування. Так, наприклад, автор указував, що істинна освіта цілісно впливає на тіло, почуття, волю і розум людини. Основа духовно-морального виховання – релігія. Але поряд з ідеями богословського характеру П. Редкін указував на значення наукових основ духовно-морального виховання. У духовно-моральному вихованні він вбачав загальнолюдське значення. Предметом і результатом такого виховання учений визначав самовиховання. “Вихователь повинен постійно збуджувати, зміцнювати і посилювати свідому і

вільну діяльність вихованця для того, щоб вихованець міг здобути світлий розум і тверду волю” [7, с. 214]. П. Редкін наголошував, що духовно-моральне виховання не може бути зосередженим тільки на зовнішніх матеріальних впливах, механічному наповненні свідомості вихованця моральними правилами і відомостями про духовні цінності, але і не може обмежуватися тільки самим спонуканням внутрішніх сил дитини. Отже процесуальну сторону духовно-морального виховання П. Редкіним було визначено як виклад суми знань про норми моралі, духовні цінності, формування навичок добродійної діяльності: “Виховуйте, батьки, дітей ваших у душі краси, істини і добра! Нехай освітлюють ці божі ідеї всю дорогу їхнього життя! Та зігрівають їх розум і серце у всіх мінливостях долі! Та бачать вони в красі, істині і добрі Бога і поклоняються Богові, не творячи собі кумира і жодної подібності Божої!” [7, с. 211].

У статті М. Пирогова полемізувалися питання суспільного значення духовно-морального виховання, духовних констант. Він рішуче виступив на захист загальнолюдського ідеалу виховання і намагався дати йому філософське обґрунтування. Основою духовно-морального виховання просвітник визначив християнське одкровення, предмет такого виховання – самопізнання, твердість у боротьбі інстинктів і свідомої волі. Глибоким гуманізмом проникнуті твердження педагога, який наголошував, що така боротьба передбачає присутність духу, усвідомлення внутрішньої сили, віру в одкровення і самопізнання: “Боріться без ворожнечі. Любіть те, з чим ви боретеся, майте прихильність до того, що ви прагнете перемогти” [цитув. по: 8, с. 308-318]. Захищаючи науковий підхід до організації духовно-морального виховання, М. Пирогов визначав особистість предметом любові і ненависті. Ключовою категорією духовно-моральної вихованості визначав сердечність, культуру серця. Отже, сутністю і кінцевим результатом духовно-морального виховання М. Пирогов вважав прагнення людини бути гідною в очах наступних поколінь, боротьба з самою собою для збереження і розвитку в собі євангельської духовності.

Отже, у вітчизняній педагогічній думці набули актуального звучання питання духовно-морального виховання як шляху підготовки до служіння ідеалам істини, добра і краси. Знання наук і мистецтв підкорялися цим ідеалам. Така позиція прослідковувалась у нормативному полі загальної освіти. Так, у процесі наукового пошуку з’ясовано, що Циркуляром від 27 травня 1833 р. міністром народної освіти С. Уваровим було визначено структуру духовно-морального виховання (у значенні загальнолюдського): 1) навчальний порядок мав дисциплінувати учнів. Вимога до вчителя викладати предмет послідовно, добирати доцільні способи учіння і напрям розвитку людини в конкретній науковій галузі; 2) педагогічні спостереження: чи переконливо звучать слова російської мови, чи вчить навчальний курс історії любити Батьківщину і бути відданим государеві, чи виховують вчителі дітей у пошані до рідного [3, с. 8].

Вивчення публіцистичних і наукових видань періоду дослідження доводить, що у середині XIX – на початку XX ст. поширенню педагогічного натуралізму сприяло і німецьке визначення сутності загальнолюдського виховання: “гармонійний і рівномірний розвиток людських сил методом, оснований на природі духа..., що збуджує природний принцип життя, турботливо розвиває усі спонукання, на які спирається сила і гідність людини” [1]. У процесі наукового пошуку з’ясовано, що стаття німецького вченого А. Бема, яка була надрукована у журналі “Морська збірка” 1856 р. стала ґрунтом теоретичної розробки проблеми нашого дослідження. Публікація містить визначення сутності виховання, його цілей і відповідних засобів досягнення в шкільній практиці. Автор розкрив суспільно важливу думку про те, що “навіть чи є предмет, більш гідний уваги мислячої людини, ніж виховання юнацтва” [1].

Серед прибічників педагогічного натуралізму виділимо постаті просвітників, прибічників природничо-наукового напрямку в педагогічній думці досліджуваного періоду, які так само зверталися до проблеми визначення сутності духовно-морального виховання, зокрема учений і практик фізичного виховання П. Лесгафт (1837 – 1909) – професор анатомії, автор біологічного напрямку в теорії фізичного виховання. Як ініціатор створення курсової підготовки вихователів, учений зробив вагомий внесок в розробку питань теорії і практики виховання загалом. Його система фізичного виховання пронизана вірою в дитину, коли виховання тіла відбувається на основі поваги до людини. Аналіз творів педагога свідчить про те, що фізичне виховання він не розглядав як самоціль. Через дисциплінування тіла він прагнув дисциплінувати дух, сформувати витривалу особистість з твердими переконаннями. Така духовно-моральна сторона фізичного виховання, на думку П. Лесгафта, має вирішальне значення для суспільного життя. Він писав: “Мало дати освіту розумній і мислячій людині, треба ще, щоб вона могла наполегливо й енергійно виявляти свої переконання і була спроможна дотримуватися вироблених істин і принципів” [5, с. 53]. Духовно-моральне виховання педагог розумів як створення сприятливого середовища в школі, чим підтвердив приналежність до течії вільного виховання.

Динамічність сутності духовно-морального виховання у руслі вільного виховання розкрита у праці професора О. Лазурського “Наука про характер”. У цьому творі автор накреслив програму вивчення і виховання особистості, подібну до психографії В. Штерна, на основі застосування методу природного експерименту. На думку О. Лазурського, духовно-моральне виховання – це процес морального самовдосконалення, розуміння змісту свого життя, вироблення індивідуально-відповідальної поведінки, реалізація людини в духовній і предметно-продуктивній діяльності на основі прагнення стати кращою. Надзвичайного значення серед функцій духовно-морального виховання учений надавав формуванню життєвого оптимізму. Педагог був переконаний у тому, що основною педагогічною одиницею духовно-морального виховання є культурна практика як організована педагогами й вихованцями культурна подія, участь у якій передбачає уведення дітей у культурні середовища, розширює їхній досвід мислення, творчої поведінки [2, с. 118].

У такому ж ключі визначав сутність духовно-морального виховання український педагог-просвітитель, філософ, письменник М. Драгоманов. Він вважав таке виховання основою підготовки зростаючої особистості до життя. Узагальнюючи та впроваджуючи українську культурно-історичну традицію, учений обстоював ідею навчання та виховання молоді на матеріалах української культури, яка, за його словами, є своєрідною матрицею освіти і виховання, невичерпним джерелом зразків і типів поведінки, патріотизму і моральної снаги особистості. Основним джерелом виховних ідей української педагогіки М. Драгоманов вважав культурно-релігійну спадщину козацької доби. Завдяки М. Драгоманову пріоритетними цінностями в українській педагогіці й теорії виховання стали рідна мова, патріотизм, історизм, народність, релігійні морально-етичні постулати, духовність [цитув. по: 8, с. 377].

Також у цьому напрямі цікавим видається тлумачення основної дефініції нашого дослідження І. Давидовим у творі “Про узгодження виховання з розвитком душевних здібностей”. Автор дотримувався переконання про те, що духовні здібності, як і тілесні сили, розвиваються послідовно, відповідають чіткому руху природи. Автор аргументував, що суттю виховання є визначення цього руху і розроблення вказівок для вихователя щодо використання засобів досягнення природного розвитку дитини. Автор навів таку схему природного розвитку душевних сил: почуття – у період дитинства, розум – у юності, воля – у період змужніння. Серед причин нерезультативності духовно-морального виховання указувалося на такі: завчасний початок учіння і його непослідовний характер;

необачність під час повідомлення знань, відсутність прийомів розвитку мислення і однобічний характер змісту виховання: “Не всі стихії нашої душі розвиваються під час виховання” [2, с. 46]. Автор дійшов висновку про доцільність опори у духовно-моральному вихованні на педагогічну психологію. Для успіху духовно-морального виховання в період дитинства варто зосередити увагу на вихованні почуттів слухняності і вдячності. Юність І. Давидовим визначена як період довершеного розвитку розуму, смаку і характеру. Це перехід у вищу стадію духовного життя – діяльності і волі. Не втратили актуального звучання думки автора про те, що юність є часом довершеного розвитку в єдності розуму, смаку (фантазії) характеру (прояву волі): “Очищайте природні почуття, надихайте їх любов’ю до наук і мистецтв, таким чином ви вдосконалюєте моральність” [2, с. 51].

Визначення поняття духовно-морального виховання у контексті педагогічного ідеалізму подано у творах архієпископа Євсевія, який опублікував у 1844 р. “Додатки до творів святих отців”, “Про виховання дітей у душі християнського благочестя”. Видання перевидавалося досить значними тиражами [2, с. 34].

Подібного визначення суті духовно-морального виховання дотримувався і представник культурно-освітнього руху Закарпаття О. Духнович (1803 – 1865). У його книзі “Народная педагогія на користь училищ і учителів сільських” (1857) висловлено думку про те, що від виховання залежить усе: “Щастя чи нещастя людини залежить переважно від народження, але більше від морального виховання” [цитув. по: 8, с. 267]. Основою духовно-морального виховання просвітник вважав ідею народності. Духовно-моральне виховання О. Духнович визначав як виховання чистої совісті і посилення в душі людини страху Божого [цитув. по: 8, с. 267]. О. Духнович був одним з організаторів народного виховання в Закарпатті. Педагог підкреслював незаперечну роль батьківського авторитету, який забезпечується власним прикладом: патріотизмом, чесністю, працелюбністю, гідною поведінкою в сім’ї та поза нею. Не менш важливим у справі виховання патріотизму є для підростаючого покоління авторитет учителя: “Учителю також на совісті буде, щоб у дітях народолубіє збуджував і у серцях їх закипала любов до своєї народності, бо людина без народності є подібна... вовку, якому усякий ліс є вітчизна, де братію знаходять” [цитув. по: 8, с. 267].

Т. Шевченко (1814—1861) — геніальний український поет, художник, громадський діяч. Його педагогічні погляди щодо сутності і функцій духовно-морального виховання виражені у віршах, публіцистичних і художніх творах. У творах Т. Шевченка постає виховний ідеал — людина з багатогранними знаннями і високими моральними якостями, здатна застосовувати знання в житті, яка любить працю, вміє цінувати мистецтво. Він вважав, що такого ідеалу можна досягти належним вихованням. В основі освітньо-виховного ідеалу Шевченка — працюovitість. У повісті “Близнець” йдеться про сім’ю Сокир, в якій прищеплювали любов до праці підкинутим їм дітям, а в повісті “Наймичка” з особливою теплотою змальовано наймичку Лукію, яка виховала справжнім, чесним трудівником свого сина. На думку Т. Шевченка, людина повинна мати добре розвинені естетичні смаки, бути обізнаною з високохудожніми літературними творами, добре орієнтуватися в образотворчому мистецтві. Не зайвим є вміння малювати, гарно співати, грати на музичних інструментах. Вихована людина — високоморальна людина, яка палко любить Батьківщину, добре усвідомлює обов’язки перед суспільством, ненавидить брехню, лицемірство й підлабузництво. Освіта, за Т. Шевченком, повинна збагачувати, а не обкрадати серце людини. Моральна концепція поета – це своєрідний сплав гуманістичних ідей з ідеалами християнського життя. Стверджуючи моральні почуття й ідеали, він визнавав милосердя вищою основою людських стосунків, пов’язуючи його з боротьбою за волю, щастя, справедливість [цитув. по: 8, с. 258].

Як доводить вищевикладене, розуміння педагогами суті духовно-морального виховання через призму педагогічного ідеалізму спирається на релігійно-цивілізаційний чинник самої категорії виховання. Прибічниками цього чинника є представники релігійно-педагогічного напрямку А. Анастасієв, М. Демков, М. Катков, К. Победоносцев, Д. Толстой. Вони підкреслювали важливість формування духовно-релігійної спрямованості особистості учнів, що сприяло засвоєнню ними через православ'я загальнолюдських цінностей істини, добра, краси. У книзі “Учення та вчитель” К. Победоносцев у найбільш цілісному вигляді сформулював ідеї цього напрямку: здійснення індивідуального підходу до дитини як до “живої істоти, що живе своїм життям, що має свою душу”; добре ставлення до учня, побудова школи на основі народних і сімейних традицій, православної віри. Підкреслюючи первинний характер виховання відносно навчання, К. Победоносцев особливо зазначав цілісний характер процесу становлення людської особистості. Він дійшов висновку, що школа, яка знаходиться під впливом будь-яких партій або політичних організацій, загинула для виховання. Школа, звісно, не може бути незалежною від політики уряду, але вона має бути вільною від політичної пропаганди [6, с. 14].

Предметом духовно-морального виховання він вважав почуття обов'язку і відповідальності. К. Победоносцев зауважував, що поняття народності школи є істинне поняття. За народним поняттям школа учить читати, писати й рахувати, але в нероздільному зв'язку з цим учить знати Бога, любити Його й боятися, любити Батьківщину, шанувати батьків. Ці знання, уміння і відчуття в сукупності створюють у людині совість і дають їй моральну силу, необхідну для того, щоб зберегти рівновагу в житті й перемагають у боротьбі з хибними спонуканнями природи, з дурними вселяннями і спокусами думки [6, с. 48]. Концепція державного патріотизму, яку відстоював і втілював в життя К. Победоносцев, узгоджувалася повною мірою з позицією С. Уварова і передбачала елементи патріотичного виховання у поєднанні з основами релігійного навчання.

І. Кириєвський – сучасник К. Победоносцева – сформулював важливу для вітчизняної педагогіки ідею про те, що особистість, яка намагається пізнати всю повноту буття, стає здатною до розуміння буття лише у тому випадку, якщо всі сторони її душі розвинуті до співчутливого узгодження з вірою [2, с. 12].

Ідеї К. Победоносцева та І. Кириєвського перекликаються з поглядами двох інших теоретиків народної школи – Н. Ільмінського та С. Рачинського. Перший, відомий як поборник народної школи, підкреслював, що моральність і релігія мають у кожного народу не тільки спільну основу, але і свої неповторні риси, які мають наслідувати вихователі. Педагогічним ідеям Н. Ільмінського співзвучні погляди С. Рачинського, який обстоював необхідність православного виховання в народній школі, виводячи цей постулат як з історичного минулого східнослов'янської просвіти, так і з особливостей національного характеру, духовних ідеалів народу [2, с. 4].

Аналіз педагогічної діяльності і творів представника педагогічного традиціоналізму М. Каткова (1818 – 1887), видавця “Російського педагогічного вісника”, свідчить про те, що сутність духовно-морального виховання він вбачав у глибокій класичній освіті, яка спрямована на виховання уважного ставлення до слова, забезпечує наступність культурних традицій і звичаїв на засадах толерантності, пропагує громадянські цінності. Предмет духовно-морального виховання у цьому ключі М. Катков визначав як культуру окремої людини, сформовану на основі опанування світової і вітчизняної культури. Серед функцій духовно-морального виховання головною вважав збереження консервативних основ суспільного життя [2, с. 114].

Суть духовно-морального виховання прибічники педагогічного традиціоналізму і релігійно-педагогічного напрямку розуміли як цілеспрямовану діяльність, що передбачає

Теорія і практика управління соціальними системами 4'2011

прилучення людини до вищого світу, поступове становлення системи цінностей добродіальної людини, яка прагне самовдосконалення і самовиправлення. Духовно-морально вихована людина відкрита і налаштована на добро, відчуває близькість душі до вищого світу, осмислює ієрархічність ставлення до людей, оптимістично сприймає себе і довкілля. Ознакою духовно-морального виховання вважалося співчуття, патріотизм, прагнення служити Вітчизні, відповідальність і працьовитість. Як бачимо, у цьому плані дотримано основну мету християнського виховання, що базується на ідеї спасіння душі. Через це духовно-моральне виховання людини, яка складається з тіла і безсмертної душі, зводиться у першу чергу до розвитку духовних сил особистості. Таке духовне збагачення, удосконалення і зростання людини досягається формуванням християнського світогляду і відповідних рис характеру, а також залучення людини до конкретних дій, активної добродійної діяльності. Ця теорія мала бути підвалиною роботи усіх виховних державних і суспільних інституцій: родини, навколишнього світу, загальноосвітніх закладів.

У руслі релігійно-педагогічного напрямку торкнемося узгодження світського і релігійного виховання через призму релігійно-педагогічного напрямку у визначенні сутності духовно-морального виховання. Ми виходимо з методологічної різниці релігії як форми суспільної свідомості і її форми – інституту церкви, яка опікувалася створенням загальноосвітніх закладів відомства Святійшого Синоду, виховним процесом у закладах загальної освіти відомства Міністерства народної освіти у досліджуваний період. У контексті релігійно-педагогічного напрямку розглядав поняття духовно-морального виховання П. Юркевич (1826 – 1874). У визначенні учений робив акцент на підпорядкованості духовно-моральному вихованню процесів навчання, інших напрямів виховання. Аналіз наукових праць П.Д. Юркевича дозволяє виокремити ідеї, важливі в контексті педагогічного визначення сутності духовно-морального виховання особистості: педагогіка є системою наукового знання про процес виховання і навчання; у розвитку дитини треба дотримуватися єдності природно-біологічного, соціального і духовного складників; навчання повинно мати не лише розвиваючий, але і виховуючий характер; людина від природи релігійна, отже, однією з основ її духовно-морального виховання може бути релігія; серце – осередок людської духовності, джерело діяльнісних сил, основа для формування духовних цінностей і морального ідеалу.

П. Юркевич відносив до ціннісних основ духовно-морального виховання людини прийняття ідеї добра, особистий моральний обов'язок, любов до Вітчизни, релігію, сім'ю, турботу про дітей, позицію вихователя як супутника вихованця, національні традиції, піклування про здоров'я. Серце він вважав центром душевного і духовного життя. Воно є основою духовно-морального життя людини, де зосереджуються всі моральні почуття. У праці “Серце та його значення у духовному житті людини згідно з ученням слова Божого” П. Юркевич писав: “Щоб світло знань стало життям духу, воно повинно дійти серця – тоді істина стане нашим внутрішнім надбанням. Мислення не є сутністю душі. У душі є щось задушевне, така глибока сутність, яка ніколи не вичерпується розумом” [10, с. 68]. На думку просвітника, серце може виражати, віднаходити й розуміти такі душевні стани, котрі за своєю духовністю й життєвістю не піддаються абстрактному пізнанню розумом. Розуміння й чітке знання стають нашим душевним станом, відкривається або дає себе відчути й помічати в серці, щоб стати діяльною силою й рушієм нашого духовного життя. Розглядаючи виховання й освіту як умови розвитку держави, виховний ідеал П. Юркевич виокремлював з позицій гуманістичної християнської педагогіки, з урахуванням трьох начал вихованця: особливостей духу вихованця; необхідності виконання ним обов'язку щодо родини, церкви, держави; визначення свого покликання: “Виховуй людину так, щоб у зрілому віці вона знала добро, любила добро, мала сили робити добро” [10, с. 85]. Він розцінював дух як щось більше, ніж свідомість, говорив про важли-

вість діяльного морального духу. Така позиція свідчить про діяльний підхід, приводить його до педагогічних роздумів, до необхідності формування духовності дитини в особисто-діяльному напрямі.

Одним з найвидатніших педагогів XIX ст. безсумнівно є К. Ушинський – один з основоположників педагогічної науки і засновник народної школи. Оцінюючи духотворну силу природи, науки і релігії, К. Ушинський наголошував, що “найбільшу формуючу силу для простого народу має церква. ...Вона промовляє до безпосереднього почуття людини і мало-помалу впливає на її дух, але і в цьому відношенні тільки розумне початкове виховання дає людині досить допитливості й розумової сили, щоб не спинитися на самих формах, не прийняти форму за сутність і не задовольнятися шкаралупою, не дібравшись до зернини” [9, т. 1, с. 221]. Потреба віри, релігійності, духовного самовдосконалення, за К. Ушинським, є вродженою. Ця вродженість особливо виразно спостерігається в дитей. А тому ці потреби слід облагороджувати, розвивати, наповнювати християнським змістом [9, т.1, с. 232]. Зазначимо, що йдеться не лише про догматичний зміст конфесійного вчення, не лише про релігійне викладання й виховання, але й про принципи зв’язку школи з іншими соціальними інститутами, що впливають на становлення духовності особистості (сім’я, державні соціальні інститути, церква, армія тощо).

У науково-педагогічній літературі досить широко полемізується питання розуміння К. Ушинським суті духовно-морального виховання. Визнання імперативу традицій православної віри в освіті й вихованні, за К.Ушинським, є запорукою національного розвитку й прогресування в розвитку держави: “...У християнстві є і буде завжди джерело відродження народів, хоч би в який стан ввергла їх історична доля” [9, т.1, с. 305]. Духовно-моральне виховання, за К. Ушинським, спрямоване на піднесення серця дитини як центру духовного життя. Воно є процесом організованого, цілеспрямованого як зовнішнього, так і внутрішнього (емоційно-серцевого) впливу педагога, батьків на духовно-моральну сферу особистості, що є складником творення її духовного образу (задоволення потреби дитини у вдосконаленні своєї природи, душі й тіла). Цей вплив має комплексний характер щодо почуттів, бажань, думок дитини. Таке виховання спирається на певну систему цінностей, яка закладена в змісті освіти й актуалізується позицією педагога. Висунутий і обґрунтований антропологічний принцип про те, що всі громадські явища виходять з конкретних психічних моментів життя людини, орієнтував предмет духовно-морального виховання, за К. Ушинським, на знання закономірностей розвитку людського організму.

Звертаючись до вивчення морального елемента в народному вихованні, К. Ушинський виокремлював своєрідну патріархальну моральність, що сформувалася внаслідок впливу глибинних душевних принципів побуту, слов’янської чуттєвості (або кордоцентризму – сердечного ставлення до навколишнього світу), давньої православної релігії “...з її всесвітньо-історичним значенням, релігії, що перетворилася в плоть і кров народу” [9, т.1, с. 301]. Однак педагог наголошував, що патріархальна моральність дієва лише в традиційних культурних умовах, в яких була сформована. Це своєрідний мікросвіт, який у зіткненні з макросвітом може перетворитися в аморальну поведінку.

Ретельне опрацювання широкого кола джерел з теми дослідження свідчить, що К. Ушинський розумів духовність як зумовлене народним світоглядом й кероване вірою прагнення людини до найвищого авторитету. Православна віра визначалася системоутворюючим чинником цінностей, завдяки яким людина може досягти гармонії власних особистісних і суспільних інтересів, що стосуються естетичного, морального, громадянського, родинного та інших сфер життя людини. Найвищий авторитет – ідеал для людини – це недосяжний взірець, до якого вона йде усе життя, часом падає, очищається, і зно-

ву йде. Головна мета народного виховання – націлити людину на цей шлях. Щоб вона, будучи від природи доброю і злою, прагнула стати кращою.

Аналіз педагогічного доробку С. Миропольського свідчить про те, що в розумінні духовно-морального виховання він виходив з основ християнського учення, був прихильником катехізисного розуміння духовності, моральності. У своїй релігійно-педагогічній діяльності у Харківській духовній семінарії, семінарській недільній школі, у Санкт-Петербурзькій духовній академії, у Святішому Синоді на сторінках педагогічної преси він активно розвивав релігійно-педагогічний напрям з його головною ідеєю християнської духовності в дусі православно-церковних настанов: це розвиток духовних сил і здібностей дітей, здатності розумно жити і діяти. Предметом духовно-морального виховання він уважав християнський ідеал, активне перетворення світу, добродіяльність. Християнська вимога активності добра закладена в понятті гріха пасивності, тобто пасивного мовчазного споглядання зла. Вольові зусилля, добрі вчинки формують духовність людини. С. Миропольський тлумачив сутність духовно-морального виховання учнів загальноосвітніх закладів з урахуванням ідей християнської антропології, а саме: розвиток духовних сил і здібностей дітей, здатності розумно жити і діяти у напрямі збільшення благ людського буття [цитув. по: 8, с. 416].

Видатним представником релігійно-педагогічного напрямку в розумінні суті духовно-морального виховання був український вчений, педагог, митрополит І. Огієнко. Він стверджував, що велике значення для формування людини має релігія, що церква була і буде природнім ґрунтом, з якого виростає й розвивається духовна культура українського народу. Предметом духовно-морального виховання І. Огієнко вважав вироблення в дітях християнської доброчесності, а вищим проявом моральності – совість і чесність. Він писав про важливість дисциплінування людської душі, необхідність оволодіння вмінням любити, прощати, творити добро, знаходити радість у праці, бути милосердним, уміти боротися зі злом; розкривав сутність цих душевних проявів. За твердженням професора, любити – то служити. Суть цього поняття він розкривав своїми афористичними висловами: “Служити – це чинити ближньому чи народові добро; Служити за Христом [цитув. по: 8, с. 404] треба голодному, спраглому, чужинцеві, нагому, хворому, ув'язненому”.

Особливе значення у процесі духовно-морального виховання людини у педагогічній творчості І. Огієнка надається усвідомленому формуванню уміння прощати, бути милосердним, спрямуванню себе на творення добра тощо.

Найбільш повно позицію щодо сутності духовно-морального виховання дитини на основі релігійно-церковного православ'я висловив В. Зеньковський, який обіймав посаду міністра віросповідань в уряді гетьмана Скоропадського. Наведемо досить розлогу цитату, оскільки розуміння В. Зеньковським основної категорії нашого дослідження дає повну уяву про цей напрям і може бути поясненням сьогоднішніх тенденцій у неорелігійному значенні духовно-морального виховання молоді. Так, просвітник зазначав: “Основним процесом у житті людини треба визнати не фізичний і не психічний бік у ньому, а духовний, який глибше розподілу фізичного і психічного світу і який несе запоруку цілісності. Вивчення різних душевних явищ показує, що духовний процес має в собі ключ до розуміння всього, що відбувається в людині. Духовний розвиток дитини підпорядкований певному ритмові у зв'язку з різним віком і змінами, і завдання виховного впливу змінюється у зв'язку з цим. Усвідомлення духовного життя в його ритмі має бути покладено в основу педагогіки, проте не моральний, а релігійний духовний процес зростання створює істинну і останню тему виховного впливу на дітей. Учення про дитячу душу повинно вмістити обидва вчення (педагогічний натуралізм і вчення І. Канта про “радикальне зло” людської природи), супідрядні у вченні про образ Божий і у вченні про духовність, що ввійшла в людське єство і яку належить усунути через розкриття та зміцнення

духовних сил людини, що можливо лише в церкві і через церкву. У зв'язку з цим мета педагогічного впливу може розглядатись як розкриття образу Божого в дітях через підготовку їх до життя в цьому світі й до життя вічного” [4].

Висновки. Отже, духовно-моральне виховання як категорія педагогіки розглядалась перш за все як церковно-православний, державний пріоритет і елемент раціональності буття людини. Проте залежно від поглядів носіїв ідей педагогічного натуралізму і традиціоналізму до феномена духовно-морального виховання долучались наукові та етнологічні складники. Для вітчизняних педагогів середини ХІХ – початку ХХ ст. у структурі поняття духовно-морального виховання містилися культурно-антропологічні та природничі елементи, релігійно-християнські, морально-етичні ідеали народності, патріотизму, працьовитості і добродійної діяльності. Офіційна (консервативна, традиційна) педагогіка інтегрувалася з християнськими моральними постулатами і вбачала в духовно-моральному вихованні основу збереження суспільного миру в релігійно-християнському вимірі. У цьому вихованні педагоги-традиціоналісти вбачали соціокультурний феномен, який в основі спирається на наступність, єдність виховних впливів, національні традиції формування громадянського ідеалу, традиційні релігійні цінності, самопізнання, постійний самоконтроль і самоаналіз власної поведінки, окремих вчинків, емоцій, почуттів і бажань, що є передумовою духовного зростання; викорінення негативних рис, звичок, нахилів, формування сили волі, позитивних якостей характеру, ціннісних орієнтацій.

Подальшого наукового аналізу потребують питання формування християнського світогляду, способів самопізнання особистості.

Список літератури: 1. Бэм А. Воспитание как предмет науки / А. Бэм / Пер. с англ. Ф.Резнера. – СПб., 1879. – С. 1. 2. Демков М. И. Русская педагогика в главнейших ее представлениях / М. И. Демков. – М., 1898. – Гл. XVI. – 268 с. 3. Десятилетие Министерства народного просвещения. (1833 - 1843). – СПб., 1864. – С. 8-14. 4. Зеньковский В. В. Российская педагогика в XX веке. - / Публик. В. А. Владыкиной / В. В. Зеньковский. – М.: Русская школа. 1994. – С. 88. 5. Лесгафт П. Ф. О преподавании наук в средних учебных заведениях / Лесгафт П. Ф. / Избранные педагогические сочинения. – М. : Педагогика, 1988. – С. 3, 53, 365. 6. Победоносцев К. Н. Ученье и учитель. Педагогические заметки / К. Н. Победоносцев. – М., 1905. – 62 с. 7. Редкин П. Г. Избранные педагогические сочинения / П. Г. Редкин / Сост. В. Я. Струминский. – М. : Учпедгиз, 1958. – 314 с. 8. Українська педагогіка в персоналіях: У двох книгах / За ред. О. В. Сухомлинської : [Навч. посібник]. – К. : Либідь, 2005. – Книга 1. – 622 с. 9. Ушинский К. Д. Собрание починений : В 9 т. / К. Д. Ушинский. –М. ; Л. : Изд. Академии педагогических наук, 1948. – Т. 1. – С. 290 – 333. 10. Юркевич П. Д. Сердце и его значение в духовной жизни человека, по учению Слова Божия / П. Д. Юркевич // Труды Киевской духовной академии. - 1860. - № 1. - С. 68, 85-86.

Bibliography (transliterated): 1. Bjem A. Vospitanie kak predmet nauki/ A. Bjem / Per. s angl. F.Reznera. – SPb., 1879. – S. 1. 2. Demkov M. I. Russkaja pedagogika v glavnejshih ee predstavlenijah / M. I. Demkov. – M., 1898. – Gl. XVI. – 268 s. 3. Desjatiletie Ministerstva narodnogo prosvewenija. (1833 - 1843). – SPb., 1864. – S. 8-14. 4. Zen'kovskij V.V. Rossijskaja pedagogika v HH veke. - / Publik. V. A. Vladykinoj / V. V. Zen'kovskij. – M.: Russkaja shkola. 1994. – S. 88. 5. Lesgaft P. F. O prepodavanii nauk v srednih uchebnyh zavedenijah / Lesgaft P. F. / Izbrannye pedagogicheskie sochinenija. – M. : Pedagogika, 1988. – S. 3, 53, 365. 6. Pobedonoscev K. N. Uchen'e i uchitel'. Pedagogicheskie zametki / K. N. Pobedonoscev. – M., 1905. – 62 s. 7. Redkin P. G. Izbrannye pedagogicheskie

sochinenija / P. G. Redkin / Sost. V. Ja. Struminskij. – M. : Uchpedgiz, 1958. – 314 s.
8. Ukraïns'ka pedagogika v personalijah: U dvoch knigah / Za red. O. V. Suhomlins'koï : [Navch. posibnik]. – K. : Libid', 2005. – Kniga 1. – 622 s.
9. Ushinskij K. D. Sobranie pochinenij : V 9 t. / K. D. Ushinskij. – M. ; L. : Izd. Akademii pedagogicheskikh nauk, 1948. – T. 1. – S. 290 – 333.
10. Jurkevich P. D. Serdce i ego znachenie v duhovnoj zhizni cheloveka, po ucheniju Slova Bozhija / P. D. Jurkevich // Trudy Kievskoj duhovnoj akademii. - 1860. - № 1. - S. 68, 85-86.

В. В. Ворожбит

**КАТЕГОРИЯ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ
УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ В ИСТОРИИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ
ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ**

В статье проведен анализ содержания сложной лексической конструкции духовно-нравственного воспитания, согласования лексем “духовное”, “духовность”, “нравственное”, “нравственность”. Раскрыто структуру предмета и функций духовно-нравственного воспитания школьников согласно таким подходам: материалистический, идеалистический, симбиотический.

Ключевые слова: духовность, нравственность, воспитание, школа, образование.

V. Vorozhbit

THE ESSENCE OF SPIRITUAL-MORAL EDUCATION OF PUPILS

In the article the analysis of component lexical construction of spiritual-moral education of pupils in general schools is conducted, concordance of lexemes "spiritual", "spirituality", "moral", "morality" is done. The structure of object and functions of spiritual-moral education of pupils is exposed on such approaches: materialistic, idealistic, symbiotic.

Key words: spirituality, morality, bringing up, school, education.

Стаття надійшла до редакційної колегії 20.10.2011

В.О.Сутула

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІЗИЧНОГО ЗДОРОВ'Я РІЗНИХ ВЕРСТВ
НАСЕЛЕННЯ – ОСНОВНА СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

Постановка проблеми. Фізична культура виконує в суспільстві низку спеціальних функцій, які реалізуються у вигляді спеціалізованої діяльності людей. Така діяльність зумовлена необхідністю використання фізичних вправ задля задоволення потреб людини: а) у процесі проведення дозвілля (така діяльність спричинила в кінцевому підсумку виникнення особливої соціальної форми фізичної культури - фізичної рекреації); б) для самовираження під час змагальної діяльності, яка організується на основі їх тілесності (така діяльність привела до виникнення сучасного спорту); в) у процесі індивідуального розвитку людини (така діяльність привела в кінцевому підсумку до виникнення особливої форми “фізичної культури у сфері освіти”); г) задля відновлення частково втрачених, або ослаблених психофізіологічних функцій людини (завдяки цій діяльності виникла фізична реабілітація); д) для соціалізації людей з обмеженими фізичними можливостями та їхнього лікування з допомогою фізичних вправ (така діяльність сприяла виникненню адаптивної фізичної культури).

Окрім названих вище спеціальних функцій фізична культура, як особливий вид загальнолюдської культури, виконує в суспільстві й інтегральну (людинотворчу) функцію, тобто функцію, яка притаманна всім формам фізичної культури, яка саме й обумовлює її цілісність як соціальної системи. Результати аналізування спеціальної літератури свідчать про те, що практична реалізація цієї функції фізичної культури має свої особливості і розглядається в двох площинах. З однієї сторони, досліджується вплив фізичної культури на духовну сферу людини. Цей напрям особливо інтенсивно почав розвиватись останніми роками у зв'язку з усвідомленням того, що під впливом фізичної культури в соціальному середовищі формуються специфічні духовні цінності [2, 11, 10,12,19,20]. Їхнє створення, завоювання та примноження відбувається у формі рухової діяльності кожної людини як суб'єкта культури. А сама діяльність людини є, з однієї сторони, такою, що створює ці цінності, а з іншої - вона (діяльність та її результати) сама по собі є елементом культури суспільства. Тобто можна говорити про формування в суспільстві культури рухової діяльності [1], здійснюваної в межах реальних форм фізичної культури (фізичне виховання, спорт, фізична рекреація та реабілітація, адаптивна фізична культура). З іншої сторони, людинотворча функція фізичної культури вивчається з урахуванням впливу фізичної культури на здоров'я людини, на розвиток елементів і структур моторики та морфологічних і функціональних систем її організму [2,11,26]. Цей напрям наукових досліджень отримав найбільший розвиток внаслідок того, що проблема формування рухового потенціалу людини є предметом вивчення в теорії фізичного виховання [5,17], в теорії спорту [15,14,22]. Незважаючи на різнобічне вивчення проблеми людинотворчої функції фізичної культури, в ній і досі є малодосліджені питання. Людинотворчу функцію фізичної культури не можна до кінця зрозуміти, якщо не розглянути особливості її впливу на біологічний та соціальний складник сутності людини. Ця проблема потребує спеціального аналізу, адже в науковій літературі вона лише виявлена [16].

Методи дослідження. Дослідження базувалось на аналізі спеціальної літератури, в якій розглядалися основні соціальні функції фізичної культури.

Результати дослідження. При дослідженні соціальних функцій фізичної культури необхідно відповісти на головне питання. Чи впливає фізична культура на біологічно спадкову сутність людини, і якщо так, то як це відбувається? Це достатньо складна проблема,

що стосується самої суті людського буття. Зараз можна намітити лише деякі контури її розв'язання. При цьому будемо спиратися на два біологічних закони: а) ознаки, набуті в процесі онтогенезу, не успадковуються; б) одиницею еволюційного процесу є вид. Якщо спиратися на перший закон, то можна зробити висновок, що фізична досконалість людини, досягнута нею в результаті тривалих тренувань, не успадковується. Це означає, що культура рухової діяльності конкретної людини та її результати, що виявляються у зміні рівня її здоров'я та фізичної підготовленості, за допомогою генетичних механізмів не передаються від покоління до покоління. Звідси можна було б дійти висновку, що фізична культура не впливає на біологічно спадкову сутність людини. Проте це не так. Такий вплив все ж таки існує. Він має не прямий, а опосередкований характер. Його суть виявляється у тому, що практична діяльність людей, здійснювана в рамках різних форм фізичної культури (фізичне виховання, спорт, фізична рекреація, фізична реабілітація, адаптивна фізична культура), сприяє підвищенню рівня здоров'я конкретної людини, оскільки покращує функціонування всіх систем її організму. Тим самим створюються сприятливі умови для розвитку в неї здорових нащадків. У цьому виявляється вплив фізичної культури на біологічну сутність конкретної людини. Така дія є значення з позиції еволюції виду *Homo Sapiens* лише тоді, коли охоплює достатньо велику кількість людей, оскільки, як зазначено у другому згаданому вище біологічному законі, одиницею еволюційного процесу є вид. Отже, для формування стійких адаптаційних змін, що забезпечують передачу високого рівня здоров'я від покоління до покоління (соціальна функція), фізична культура повинна залучати до сфери свого впливу значну кількість людей (як мінімум в період активного репродуктивного віку). Тільки в цьому випадку, якщо розглядати порушену проблему з позиції еволюційних змін біологічного виду, виникає соціальний (оздоровчий) ефект від фізкультурно-спортивної діяльності. У цьому – сутність основної соціальної функції фізичної культури (оздоровчої). За даними М.Дутчака [8], суспільний ефект від оздоровчої діяльності може бути досягнуто лише при умові, коли більше третини населення держави на достатньому рівні займаються різними видами рухової активності оздоровчої спрямованості. Існування зазначеного зв'язку підтверджується матеріалами досліджень [4,13,21,23]. Так, наприклад, погіршення здоров'я населення, що спостерігається останніми роками в Україні, обумовлене тим, що лише 13% населення залучені до занять фізичною культурою і спортом [6], тоді як в розвинених країнах цей показник сягає 30%, а в Японії - 75% [7]. Проблема здоров'я людей в Україні набула загальнодержавного значення, адже в країні близько 70% дорослого населення мають низький і нижче середнього рівень фізичного здоров'я, зокрема у віці 20-29 років – 67,2%, 30-39 років – 66% [3]. Критичність ситуації, пов'язаної з погіршенням здоров'я населення України, усвідомлюється на державному рівні. Останніми роками прийнято низку важливих законодавчих актів, спрямованих на вихід з цієї ситуації. Головним із них є Закон України про фізичну культуру і спорт [9], в якому йдеться про те, що одним з основних завдань фізичної культури і спорту є підвищення здоров'я населення країни. Відповідно до цього Закону прийнято Державну програму розвитку фізичної культури і спорту на 2007-2011 роки [6], а також низка інших нормативних документів [18,24 та ін.]. У зазначених документах йдеться про те, що пріоритетним напрямом соціального розвитку України є турбота про здоров'я нації, а одним з найважливіших завдань державної політики у сфері фізичної культури визначено формування в суспільстві потреби у здоровому способі життя, а також створення умов для її практичної реалізації. Отже, формування в суспільстві потреби у здоровому, фізично активному способі життя та створення умов для її практичної реалізації – головний напрям вирішення завдання підвищення рівня здоров'я населення України. Варто зазначити, що одним з базових компонентів такого способу життя є фізична (рухова) активність людини оздоровчої спрямованості, яка визначає її фізичне здоров'я. До сказаного вище треба також додати, що використання різних форм фізичної активності людей з метою попередження

захворювань має і пряму економічну вигоду, адже не потребує додаткових витрат держави. Тоді як втрати економіки, пов'язані з недостатньою руховою активністю населення, оцінюються, наприклад, у Європі приблизно в 150-300 євро на кожну людину на рік [25]. Канадські експерти вважають, що прямі й непрямі витрати на лікування захворювань, пов'язаних з фізичною пасивністю канадців, складають приблизно 2,5 мільярда доларів на рік, а в США, наприклад, загальна сума таких витрат оцінюється в 25-30 мільярдів доларів на рік [25].

Висновки.

1. Потреба людини у здоров'ї є потребою біологічно зумовленою, але такою, що поступово усвідомлюється в соціальному середовищі і задовольняється в ньому через різні форми фізичної культури (фізичне виховання, спорт, фізична рекреація, фізична реабілітація та адаптивна фізична культура).

2. Основною соціальною функцією фізичного виховання, спорту, фізичної рекреації, фізичної реабілітації та адаптивної фізичної культури є забезпечення фізичного здоров'я людини, а оскільки ці форми фізичної культури залучають до активних занять фізичними вправами та рухливими іграми значну кількість людей різного віку – то і суспільства в цілому. У цьому сутність прояву основної соціальної функції сучасної фізичної культури, тобто такої функції, яка притаманна усім її формам і визначає її цілісність. Вона постає як відображення фундаментального принципу, який констатує, що вся соціальна система фізичної культури має оздоровчу спрямованість.

Список літератури: 1. *Абзалов Р.А.* Размышление о физкультурологии // Теория и практика физической культуры. - 1999. - № 8. - С. 11-14. 2. *Бальсевич В.К.* Феномен физической активности человека как социально-биологическая проблема // Вопросы философии. - 1981. - № 8. - С. 78-89. 3. *Благий А., Дяченко В., Кожемякина В.* Коррекция уровня физического состояния женщин 1-го зрелого возраста в занятиях оздоровительной направленности с использованием специализированных тренажерных комплексов // Олімпійський спорт і спорт для всіх: проблеми здоров'я, рекреації, спортивної медицини та реабілітації: Тези доповідей IV Міжнар. наук. конгресу. – К., 2000. - С. 339. 4. *Булатова М.* Фитнес и двигательная активность: проблемы и пути решения // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2007. - № 1. - С. 3-7. 5. *Основы теории и методики физической культуры: Учеб. для техникумов физ. культ / Под ред. А.А. Гужаловского.* - М.: Физкультура и спорт, 1986. - 352 с. 6. *Державна програма розвитку фізичної культури // Наука в олімпійському спорті.* – 2007. - № 1. - С. 122-130. 7. *Дутчак М.В.* Спорт для всіх у світовому контексті. – К.: Олімпійська література, 2007. – 111 с. 8. *Дутчак М.* Методологія формування системи спорту для всіх в Україні / Матеріали Другої міжнародної науково-теоретичної конференції кафедри соціально-гуманітарних дисциплін “Парадигма здорового способу життя: духовні та фізичні компоненти”. – К., 2010. – С.33-38. 9. Закон України “Про фізичну культуру і спорт” // Теорія та методика фізичного виховання. – 2001. - № 2. – С. 40-50. 10. *Лубышева Л.И.* Современный ценностный потенциал физической культуры и спорта и пути его освоения обществом и личностью // Теория и практика физической культуры. 1997. - № 6. - С. 10-15. 11. *Лубышева Л.И.* Социальное и биологическое в физической культуре человека в аспекте методологического анализа // Теория и практика физической культуры. - 1996. - № 1. - С. 2-4. 12. *Лубышева Л.И.* Физическая и спортивная культура: содержание, взаимосвязи и диссоциации // Теория и практика физической культуры. - 2002. - № 3. - С. 11-14. 13. *Маланюк Л.* Проблема дефіциту рухової активності чоловіків 18-25 років // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2008. - № 2. – С. 79-81. 14. *Матвеев Л.П.* К теории построения спортивной тренировки // Теория и практика физической культуры. - 1991. - № 12. - С. 11-20. 15. *Матвеев Л.П.* Общая теория спорта. - М.: Воениздат, 1997. – 304 с. 16. *Матвеев Л.П.* Основы общей теории спорта и системы подго-

товки спортсменов. - К.: Олимпийская литература, 1999. - 318 с. 17. *Матвеев Л.П.* Теория и методика физической культуры (общие основы теории и методики физического воспитания; теоретико-методические аспекты спорта и профессионально-прикладных форм физической культуры): Учеб. для ин-тов физ. культуры. - М.: Физкультура и спорт, 1991. - 543 с. 18. Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту. - К., 2004. - 16 с. 19. *Николаев Ю.М.* Теоретические аспекты интегрального содержания и человекотворческой сущности физической культуры // Теория и практика физической культуры. - 1998. - № 4. - С. 16-23. 20. *Николаев Ю.М.* Физическая культура: человеческое измерение // Теория и практика физической культуры. - 1999. - № 2. - С. 24-31. 21. *Олексин І.* Основні тенденції розвитку медико-демографічної ситуації в Україні та деякі шляхи її покращення // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. - 2008. - № 4. - С. 56-61. 22. *Платонов В.Н.* Общая теория подготовки спортсменов в олимпийском спорте. - К.: Олимпийская литература, 1997. - 583 с. 23. *Платонов В.Н.* Сохранение и укрепление здоровья здоровых людей – приоритетное направление современного здравоохранения. // Спортивна медицина. - 2006. - № 2. - С. 3-14. 24. Про затвердження Міжгалузеві комплексної програми “Здоров’я нації” на 2002-2011 роки: Постанова Кабінету Міністрів України № 14 від 10 січня 2002 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. 25. *Рожков П.А.* Роль физической культуры и спорта в формировании здорового образа жизни населения Российской Федерации [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.mediatext.ru>. - 2002. - С. 1-5. 26. *Сутула В.А.* Потребность в состязательной деятельности - важнейшая характеристика биосоциальной сущности человека // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. за ред. Єрмакова С.С. - Харків: ХХІІІ, 2000. - № 2. - С. 38-44.

Bibliography(transliterated): 1. Abzalov R.A. Razmyishlenie o fizkulturologii // Teoriya i praktika fizicheskoy kulturyi. - 1999. - № 8. - S. 11-14. 2. Balsevich V.K. Fenomen fizicheskoy aktivnosti cheloveka kak sotsialno-biologicheskaya problema // Voprosyi filosofii. - 1981. - № 8. - S. 78-89. 3. Blagiy A., Dyachenko V., Kozhemyakina V. Korrektsiya urovnya fizicheskogo sostoyaniya zhenschin 1-go zrelogo vozrasta v zanyatiyah ozdorovitelnoy napravlenosti s ispolzovaniem spetsializirovannykh trenazhnykh kompleksov // OlimpIyskiy sport i sport dlya vsIh: problemi zdorov'ya, rekreatsiyi, sportivnoyi meditsini ta reabilitatsiyi: Tezi dopovIdey IV MIzhnar. nauk. kongresu. - K., 2000. - S. 339. 4. Bulatova M. Fitnes i dvi-gatel-naya aktivnost: problemy i puti resheniya // Teoriya i metodika fizichnogo vihovannya i sportu. - 2007. - № 1. - S. 3-7. 5. Osnovyi teorii i metodiki fizicheskoy kulturyi: Ucheb. dlya tehnikumov fiz. kult / Pod red. A.A. Guzhalovskogo. - M.: Fizkultura i sport, 1986. - 352 s. 6. Derzhavna programa rozvitku fizichnoyi kulturi // Nauka v olimpiyskom sporте. - 2007. - № 1. - S. 122-130. 7. Dutchak M.V. Sport dlya vsih u svitovomu konteksti. - K.: Olimpiyska literatura, 2007. - 111 s. 8. Dutchak M. Metodologiya formuvannya sistemi sportu dlya vsih v Ukrayini / Materiali Drugoyi mizhnarodnoy yinakovо-teoretichnoyi konferentsiyi kafedri sotsialno-gumanitarnih distsiplin “Paradigma zdorovogo sposobu zhittya: duhovni ta fizichni komponenti”. - K., 2010. - S.33-38. 9. Zakon Ukrayini “Pro fizichnu kulturu isport” // Teoriya ta metodika fizichnogo vihovannya. - 2001. - № 2. - S. 40-50. 10. Lubyisheva L.I. Sovremennyiy tsennostnyiy potentsial fizicheskoy kulturyi i sporta i puti ego osvoeniya obschestvom i lichnos-tyu // Teoriya i praktika fizicheskoy kulturyi. 1997. - № 6. - S. 10-15. 11. Lubyisheva L.I. Sot-sialnoe i biologicheskoe v fizicheskoy kulture cheloveka v aspekte metodologicheskogo analiza // Teoriya i praktika fizicheskoy kul-turyi. - 1996. - № 1. - S. 2-4. 12. Lubyisheva L.I. Fizi-cheskaya i sportivnaya kultura: sodержanie, vzaimosvyazi i dissotsiatsii // Teoriya i praktika fizicheskoy kulturyi. - 2002. - № 3. - S. 11-14. 13. Malanyuk L. Problema defitsitu ruhovoyi aktivnosti cholovikiv 18-25 rokiv // Teoriya I metodika fizichnogo vihovannya i sportu. - 2008.

- № 2. – S. 79-81. 14. Matveev L.P. K teorii postroeniya sportivnoy trenirovki // Teoriya i praktika fizi-cheskoy kulturyi. - 1991. - № 12. - S. 11-20. 15. Matveev L.P. Obschaya teoriya sporta. - M.: Voenizdat, 1997. – 304 s. 16. Matveev L.P. Osnovyi ob-schey teorii sporta i sistemyi podgotovki sportsmenov. - K.: Olimpiys-kaya literatura, 1999. - 318 s. 17. Matveev L.P. Teoriya i metodika fizi-cheskoy kulturyi (obschie osnovyi teorii i metodiki fizicheskogo vospitaniya; teoretiko-metodicheskie aspektyi sporta i professionalno-prikladnyih form fizicheskoy kulturyi): Ucheb. dlya in-tov fiz. kulturyi. – M.: Fizkultura i sport, 1991. – 543 s. 18. Natsionalna doktrina rozvitku fizichnoyi kulturi i sportu. – K., 2004. – 16 s. 19. Nikolaev Yu.M. Teoreticheskie aspektyi integralnogo sodержaniya i chelovekotvor-cheskoy suschnosti fizicheskoy kulturyi // Teoriya i praktika fizicheskoy kulturyi. - 1998. - № 4. - S. 16-23. 20. Nikolaev Yu.M. Fizicheskaya kultura: chelovecheskoe izmerenie // Teoriya i praktika fizicheskoy kulturyi. - 1999. - № 2. - S. 24-31. 21. Oleksin I. Osnovni tendentsiyi rozvitku mediko-demografichnoyi situatsiyi v Ukrayini ta deyaki shlyahi yiyi pokraschennya // Teoriya i metodika fizichnogo vihovannya i sportu. – 2008. - № 4. – S. 56-61. 22. Platonov V.N. Obschaya teoriya podgotovki sportsmenov v olimpiyskom sporte. – K.: Olimpiyskaya literatura, 1997. - 583 s. 23. Platonov V.N. Sohranenie i ukreplenie zdorovya zdorovyih lyudey – prioritetnoe na-pravlenie sovremennoho zdavoohraneniya. // Sportivna meditsina. – 2006. - № 2. – S. 3-14. 24. Pro zatverdzhennya Mizhgaluzevoyi kompleksnoyi programi “Zdorov’ya natsiyi” na 2002-2011 roki: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayini № 14 vId 10 sichnya 2002 r. [Elektronniy resurs] / Ofitsiyiniy sayt Verhovnoyi Radi Ukrayini. – Rezhim dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.]. 25. Rozhkov P.A. Rol fizicheskoy kulturyi i sporta v formirovanii zdorovogo obraza zhizni na-seleniya Rossiyskoy federatsii [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa : <http://www.mediatext.ru>.- 2002. - S. 1-5. 26. Sutula V.A. Potrebnost v sostyazatelnoy deyatel’nosti - vazhneyshaya harakteristika biosotsialnoy suschnosti cheloveka // Pedagogika, psihologiya ta mediko-biologichni problemi fizichnogo vihovannya i sportu: Zb. nauk. pr. za red. Ermakova S.S. - Harkiv: NHPI, 2000. - № 2. - S. 38-44.

В.А. Сутула

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФИЗИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ РАЗНЫХ СЛОЕВ НАСЕЛЕНИЯ – ОСНОВНАЯ СОЦИАЛЬНАЯ ФУНКЦИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

В статье показано, что потребность человека в здоровье является потребностью биологически обусловленной, которая удовлетворяется в социальной среде через разные формы физической культуры. Сделано заключение, что основной социальной функцией физической культуры является обеспечение физического здоровья человека. Она проявляется как отображение фундаментального принципа, который констатирует, что вся социальная система физической культуры имеет оздоровительную направленность.

V. Sutula

THE HEALTH OF DIFFERENT POPULATION GROUPS IS THE MAIN SOCIAL FUNCTION OF PHYSICAL CULTURE

The paper shows that the human need for health is biologically determined need, which is satisfied in the social environment through various forms of physical culture. Deduced that the main social function of physical education is to ensure physical health. It manifests itself as a reflection of a fundamental principle, which states that the whole social system of physical training has a wellness focus.

Стаття надійшла до редакційної колегії 11.10.2011

НАШІ АВТОРИ

Авшенюк Наталія Миколаївна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу порівняльної професійної педагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Київ

Арабаджи Тимур Дмитрович - викладач кафедри фізичного виховання Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”, майстер спорту, капітан чоловічої баскетбольної команди "Політехнік", член національної збірної команди України, чемпіон світу зі стритболу, бронзовий призер чемпіонату України

Брюханова Наталія Олександрівна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і методики професійного навчання Української інженерно-педагогічна академії, Харків

Ворожбіт Вікторія Вікторівна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри історії педагогіки та порівняльної педагогіки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди

Дишлева Юлія Володимирівна – старший викладач кафедри ділової іноземної мови та перекладу Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”

Кудін В'ячеслав Олександрович – доктор філософських наук, професор, головний науковий спеціаліст відділу порівняльної професійної педагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Київ

Марченко Олена Вікторівна - кандидат педагогічних наук, докторант кафедри філософії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди

Микитюк Сергій Олександрович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди, докторант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

Панфілов Юрій Іванович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”

Пономарьов Олександр Семенович – кандидат технічних наук, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”

Рогуліна Марина Ричардівна - асистент кафедри педагогіки і методики професійного навчання Української інженерно-педагогічної академії

Романовський Олександр Георгійович – член-кореспондент Національної академії педагогічних наук, доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”, лауреат Державної премії України

Северина Наталія Юріївна – асистент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”

Сутула Василь Опанасович – кандидат біологічних наук, доцент, завідувач проблемної науково-дослідної лабораторії Харківської державної академії фізичної культури

Фурманець Борис Іванович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”

Шаполова Вікторія Валеріївна – аспірант кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”

Штефан Людмила Володимирівна - кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри педагогіки та методики професійного навчання Української інженерно-педагогічної академії, Харків

СТОРІНКА РЕДКОЛЕГІЇ

Щоквартальний науково-практичний журнал “Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія” зареєстровано рішенням Міністерства інформації України.

Головна мета видання – надати можливість опублікувати наукові праці та статті викладачам, науковим співробітникам, аспірантам і здобувачам наукового ступеня, а також поширити можливості обміну науково-практичною інформацією з філософії, психології, педагогіки та соціології в Україні та за її межами.

До друку приймаються статті за такими науковими напрямами:

- теорія та практика управління соціальними системами;
- філософські, психолого-педагогічні та соціологічні основи управління;
- методологія досліджень та моделювання соціальних систем;
- філософія професійної освіти та підготовки керівників третього тисячоліття;
- формування творчої особистості; еліти та лідерства;
- соціальне середовище як фактор управління;
- особистісний фактор в управлінні.

Періодично в журналі можуть з’являтися рубрики: дискусійна трибуна, до захисту дисертацій, наші ювіляри та інші.

Передбачається випуск спеціальних (тематичних) випусків журналу.

Під егідою журналу планується проведення тематичних конференцій, симпозіумів, дискусій, “круглих столів” тощо з публікацією результатів безпосередньо в журналі та в монографіях серії “Бібліотека журналу “Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія”.

Матеріали, подані до друку, повинні бути підготовлені на IBM сумісному комп’ютері та надруковані в 2-х примірниках. До матеріалів має додаватися дискета 3,5” зі статтею, на якій текст повинен бути набраний у редакторі текстів MS Word for Windows.

Обов’язково потрібно вказати відомості про автора (науковий ступінь, учене звання, де працює та яку посаду обіймає), а також адресу та контактний телефон, факс і E-mail.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

- розмір аркуша – А-4 (210 x 297 мм);
- ліве, верхнє, праве та нижнє поля – 25 мм;
- рекомендований шрифт – Times New Roman Cyr;
- розмір шрифту – 12;
- міжрядковий інтервал – 1.
-

ПОРЯДОК РОЗТАШУВАННЯ МАТЕРІАЛУ

- безпосередньо під верхньою межею зліва **ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ НАПІВЖИРНИМ ШРИФТОМ ДРУКУЄТЬСЯ УДК** статті;

- через рядок по центру друкуються ініціали та прізвища авторів;
- через рядок по центру напівжирним шрифтом **ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ** друкуються назва статті;
- через рядок з уступу (1,25 см) друкуються текст статті, відформатований по ширині рядка;
- перед і після формул і рівнянь має бути пропущений один рядок від тексту з інтервалом 1;
- номери формул і рівнянь мають бути вирівняними по правому краю;
- розмір шрифту формул і рівнянь для основного тексту – 14 пт.;
- рисунки, схеми і графіки мають бути виконані у чорно-білому варіанті;
- через один рядок друкуються список літератури, оформлений згідно з вимогами ДСТУ;
- через рядок з уступу (1,25 см) друкуються ініціали та прізвища авторів: для українськомовної статті – російською та англійською мовами, для російськомовної статті – українською та англійською мовами, англійськомовної – українською та російською мовами;
- через рядок з уступу (1,25 см) великими літерами друкуються назва статті: для українськомовної статті – російською та англійською мовами, для російськомовної статті – українською та англійською мовами, англійськомовної – українською та російською мовами;
- через рядок з уступу (1,25 см) друкуються текст анотації: для українськомовної статті – російською та англійською мовами, для російськомовної статті – українською та англійською мовами, англійськомовної – українською та російською мовами.

До статей, що надсилаються до друку, повинні додаватись: експертний висновок від навчальної чи наукової організації автора за затвердженою формою та рекомендація (рецензія).

Статті, що рекомендовані до друку членами координаційної ради та редколегії, рекомендації (рецензії) не потребують.

УМОВИ ПУБЛІКАЦІЇ

Статті, оформлені згідно з Правилами, надсилаються авторами на адресу редколегії:

Україна, 61002, Харків, вул. Фрунзе, 21, НТУ “ХПІ”, редколегія журналу “Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія”, головному редакторові проф. О.Г. Романовському.

Телефон: (057) 70-04-025, (057) 70-76-417,

Телефакс (057) 70-76-371

E-mail: serdechenko_n_i@mail.ru

Про прийняття рішення щодо публікації статті та умови оплати автора буде поінформовано

Статті, оформлені з порушеннями Правил, редколегією не розглядаються.

